MƏKTƏB KİTABXANASI

Nizami Gəncəvi

POEMALAR

(İxtisarla)

1

MƏKTƏB KİTABXANASI

NİZAMİ GƏNCƏVİ

POEMALAR

(I kitab – ixtisarla)

"MAARİF" NƏŞRİYYATI
BAKI – 2002

83.3(0)9

N 65

Tərtibçilər: *Şəmistan MİKAYILOV,*
pedaqoji elmlər doktoru,
professor.
Asya BƏKİROVA,
pedaqoji elmlər namizədi,
dosent.

Rəyçi: *A.C.HACIYEV,*
filologiya elmləri doktoru,
professor.

Redaktor: *Əbülfəz NAXÇIVANLI.*

Nizami Gəncəvi
N 65 Poemalar (*I kitab — ixtisarla*). "Məktəb kitabxanası" seriyasından. Tərtib. Bakı, "Maarif" nəşriyyatı, 2002.— 240 səh.

Kitaba Nizami Gəncəvinin "Sirlər xəzinəsi", "Xosrov və Şirin", "Leyli və Məcnun" poemalarından parçalar daxil edilmişdir. Ümumi süjet və ideya saxlanmaqla şagirdlərin yaş və bilik səviyyələrinə uyğun hissələr seçilmiş, poemaların məzmunu ixtisarla verilmişdir.

Kitab həmçinin geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

N $\frac{4702060102-19}{M\ 652-2002}$ 2002 83.3(0)9

AZƏRBAYCANIN DAHİ ŞAİRİ

Bu meydanda sanma asandır durmaq,
Nizamilə pəncə-pəncəyə vurmaq.
Nizamiyə pəncə uzatsa hər kəs,
Qırılar pəncəsi, murada yetməz.
Şir pəncəsi gərək şirlə edə cəng
Barı şir olmasa, qoy olsun pələng.
Yığılsa bir yerə çaqqalın yüzü,
Tüpürcəyə layiq onların üzü.
Nizami bir fildir yox bərabəri,
Söz incisi ondan aldı dəyəri.

Əlişir NƏVAİ.
"Fərhad və Şirin" poemasından.

Nizami Gəncəvi Azərbaycan xalqının bəşəriyyətə bəxş etyi dahi şəxsiyyətlərdən biridir. O, humanist, mütəfəkkir ir kimi şöhrət qazanmışdır. Səkkiz yüz ildən artıqdır ki, ərləri dünya bədii söz xəzinəsinin incisi kimi sənət sərrafının diqqətini cəlb edir. Nizami əsərlərində qaldırdığı bəri ideyalarla bir-birini əvəz edən bütün nəsillərin, eləcə də zim mənəvi müasirimizdir.

Nizami Gəncəvi 1141-ci ildə Azərbaycanın qədim şəhərlədən biri olan Gəncədə doğulmuş, ömrünün axırına qədər ada yaşamış, yazıb-yaratmışdır. Nizami 1209-cu ildə vəfat mişdir.

Şairin əsl adı İlyas, atasının adı Yusifdir. Nizami onun xəllüsüdür. İlyas Yusif oğlu sənət meydanına atılarkən lizami" təxəllüsünü təsadüfi seçməmişdir. Bu təxəllüs un həyatda və həyatının mənası saydığı poeziyada qarşısı qoyduğu məqsədləri son dərəcə dəqiq ifadə edirdi. "Niza" — "nizamlayan, nizam verən, qaydaya salan" deməkdir. kcə sözümü? Məncə, yox! Həm də insanın daxili aləmini, un cəmiyyətlə, cəmiyyətin təbiətlə münasibətlərini. Əlbətsöz vasitəsilə. Nizami poeziyası əvvəldən-axıra bu nizan, bu ahəngin, bu harmoniyanın axtarışı və ifadəsidir" üstəm Əliyev).

Nizami Gəncə şəhərində mədrəsə təhsili almışdı, lakin o, dövrünün bir sıra elm sahələrinə (fəlsəfə, tibb, həndəsə, astronomiya və s.) dərindən bələd olmuşdur. Bunlarla yanaşı, dünya mədəniyyəti, xüsusilə yunan, ərəb, fars mədəniyyəti ilə, Qafqaz xalqlarının tarixi ilə maraqlanmış, onların folklorunu öyrənmişdir. Nizami ərəb, fars dillərini mükəmməl bilmiş və bir sıra dillərə yaxından bələd olmuşdur. O, bunlara müstəqil mütaliə yolu ilə nail olmuşdur. Müstəqil mütaliə şairin dərin, hərtərəfli bilik qazanmasına imkan vermişdir. Şair özü "Yeddi gözəl" poemasında bu haqda deyir:

Dünyada nə qədər kitab var belə,
Çalışıb, əlləşib gətirdim ələ.
Ərəbcə, dəricə, yeri düşərkən,
Buxari, Təbəri əsərlərindən
Oxudum, oxudum, sonra da vardım,
Hər gizli xəznədən bir dürr çıxardım.
Əlimə yetişən hər bir varaqdan
Nüsxələr bağladım mən zaman-zaman.
Onda ki, fikrimi saldım sahmana,
Dedim ki, qoy onu düzüm dastana.
Oxuyan bəyənib afərin desin,
Ariflər, alimlər mənə gülməsin.

Bu misralardan aydın olur ki, Nizami hər hansı əsərini yazarkən müxtəlif dillərdə onunla əlaqədar olan mənbələrə nəzər salmış, zəngin məlumat topladıqdan sonra fikrini bədii dillə ifadə etmişdir.

Nizami Gəncəvini dünya bədii fikir tarixində tanıdan onun "Xəmsə"sidir. Lakin bir həqiqəti də qeyd etmək lazımdır ki, o, "Xəmsə"yə daxil olan poemalarını yazmamışdan əvvəl də müqtədir bir şair kimi məşhurlaşmış, böyük şöhrət qazanmışdır. Şair o vaxta qədər lirik janrın rübai, qəzəl, qəsidə və s. kimi növlərində öz qələmini sınaqdan keçirmiş və lirik şair kimi tanınmışdır. Nizami yaradıcılığı üzrə aparılan tədqiqat əsərlərindən aydın olur ki, şair 20 min beytdən artıq lirik şerin müəllifi olmuş və Dərbənd hökmdarı Nizami sənətinə (bu vaxta qədər Nizami məhz lirik şair kimi tanınmışdı) hörmət əlaməti olaraq ona Afaq adlı gözəl bir kəniz göndərmişdir. Lakin çox təəssüf hissi ilə qeyd etməliyik ki, onun lirik şerlərinin hamısı zəmanəmizə qədər gəlib

çatmamışdır. Hətta şairin lirik şerlərindən divan bağladığı faktı da məlumdur. Bu barədə daha aydın, dəqiq qənaətə gəlmək üçün "Leyli və Məcnun" poemasının "Kitabın yazılmasının səbəbi" hissəsindən aşağıdakı misraları xatırlamaq kifayətdir:

Bir gün nəşəliydim, aləm şad kimi,
Dəmlər içindəydim Keyqubad kimi.
Qaşlarım açıqdı, sanki bir kaman,
Qarşımda dururdu yazdığım divan.
Üzümə tutmuşdu güzgüsünü baxt,
Səadət saçımı darardı o vaxt...
Bayraq qaldırmışdım söz zirvəsinə,
Hünər lövhəsini yazırdım yenə.

Gətirilən misralardan məlum olur ki, şair divan müəllifi olmuş, sənət dünyasında söz ustadı kimi şöhrət tapdığından bəxt onun üzünə gülürdü. O, irihəcmli əsərlərini yazmamışdan əvvəl də söz zirvəsinə bayraq qaldırmışdı. Lakin bütün bunlara baxmayaraq Nizami Gəncəvini əbədiyyət göylərində pərvazlandıran, ona ölməzlik gətirən, onu sənət dünyasında ilahiləşdirən şairin poemaları — "Xəmsə"sidir.

Bu ad altında birləşən əsərlər Nizami yaradıcılığının təsir dairəsini daha da genişləndirir və onu ədəbi məktəb səviyyəsinə yüksəldir. Təkcə bu faktı xatırlamaq kifayətdir ki, Nizamidən sonra Şərq ədəbiyyatında "Xəmsə" yaratmaq bir sıra böyük sənətkarların yaradıcılıq amalı olmuş, Nizami qəhrəmanları ayrı-ayrı söz ustadları tərəfindən təkrar-təkrar işlənmişdir.

Nizami Gəncəvinin ilk böyük əsəri "Sirlər xəzinəsi"dir. Şair bu əsəri 1177-ci ildə yazmışdır. "Sirlər xəzinəsi"ndə vahid süjet xətti ətrafında cərəyan edən hadisə danışılmır. Şair bu əsərində özünün ictimai-fəlsəfi görüşlərini ifadə edən 20 söhbət (həmin söhbətlər bəzən məqalət adlanır) verir və hər bir əxlaqi-tərbiyəvi söhbətin ideyasına uyğun hekayə danışır. Əsərdə verilən söhbətlər oxucuya humanizm, xalqa hörmət, əməksevərlik, vətənpərvərlik, mərdlik, doğruçuluq, düzlük və s. kimi əxlaqi keyfiyyətlər aşılayır. Məsələn, "Sirlər xəzinəsi" əsərində ikinci söhbət (məqalət) "Ədalətli və insaflı olmaq haqqında şaha nəsihət" adlanır. Şair ölkənin ədalətlə idarə olunması barədə öz düşüncələrini söyləyir və fikrini:

Dünyaya fateh olmaz zülmkarlıq, rəzalət,
Yer üzünün fatehi ədalətdir, ədalət —

kimi əxlaqi nəticə ilə tamamlayır. Bu əxlaqi nəticənin doğruluğunu əsaslandırmaq üçün elə həmin söhbətlə əlaqədar "Nuşirəvanla vəziri və bayquşların söhbəti" hekayəsini danışır. Bu hekayədən çıxarılan nəticə "ikinci söhbət"dən çıxarılan nəticəni tamamlayır.

"Sirlər xəzinəsi" poemasını fars dilindən Azərbaycan dilinə S.Rüstəm və A.Sarovlu tərcümə etmişlər.

Nizami Gəncəvi qələminin məhsulu olan ikinci böyük əsər "Xosrov və Şirin" poemasıdır. Şair bu əsərini 1180-ci ildə tamamlamışdır. Doğrudur, "Xosrov və Şirin" poema adlanır, lakin hadisələrin əhatəliliyi, daha geniş planda verilməsi, qəhrəmanların keçdiyi həyat yolu, rast gəldikləri psixoloji çətinliklər onu bir ədəbi növ kimi mənzum roman adlandırmağa imkan verir.

Bu əsərin mövzusunu məhəbbət macərası təşkil edir, lakin şair aşiq və məşuq arasında cərəyan edən məhəbbətin təsviri ilə məhdudlaşmır, məhəbbət fonunda çox mühüm əxlaqi, sosial-siyasi problemlərə toxunur və onları demək olar ki, bədii cəhətdən həll edir. Poemada məhəbbətin təsirilə mənəvi təmizlənmə, daxili saflaşma diqqəti cəlb edir. Nizami əsərdə Şirindən mühüm tərbiyə vasitəsi kimi istifadə edir. Poemadan Şirinin Xosrova dediyi aşağıdakı sözlər bu baxımdan maraqlıdır:

Bəd duadan saqın, mehriban danış,
Pusquda durmasın yolunda qarğış.
Birdən qoca qarı, cavan ah çəkər,
Hədəfə ox vurar erkən bir səhər...
Dünyada zülm etmək qoçaqlıq deyil,
Rəiyyət bəsləmək çox yaxşıdır, bil.

Doğrudur, Şirin bu sözləri Xosrova xitabən deyir, lakin şair həmin sözlərlə hökmdarlara, böyük səlahiyyət sahiblərinə həyat dərsi verir. Buradan aydın olur ki, şair məhəbbəti çox mühüm tərbiyə vasitəsi kimi mənalandırmışdır. Bunun nəticəsidir ki, Xosrovla Şirin arasında cərəyan edən məhəbbət Xosrovun tərbiyəsinə təsirsiz qalmır. Şirinin təkidilə Xosrov çirkin əməllərdən uzaqlaşır, daxilən təmizlənir və insan kimi kamilləşir. Əsərin əvvəllərində şahzadə şıltaq

ə diqqəti cəlb edən Xosrov Şirinin təsirilə tədricən pis əməllərdən çəkinərək haqq-ədalət yoluna düşür, onda insana, əmələ, sənətkara hörmət hissi yaranır, ağıl-kamal sahibi olur. Bütün bunlar Şirini Şərq ədəbiyyatında ilk və təkrarolunmaz müsbət qadın obrazı kimi oxucuya sevdirir.

"Xosrov və Şirin" poemasında diqqəti cəlb edən məsələlərdən biri də əməyə, əmək adamlarına, sənətə, sənətkara münasibətdir. Poemada Fərhad mahir sənətkardır və əmək adamlarını təmsil edir. Doğrudur, əsərin baş qəhrəmanı Xosrovdur, lakin Nizami Fərhadı elə yüksək səmimiyyət və məhəbbətlə işləmiş, oxucuya elə təqdim etmişdir ki, oxucu onu istər-istəməz əsərin əsas qəhrəmanlarından biri hesab edir. Bu, Nizaminin özünün əməyə, əmək adamlarına olan münasibətidir. Poemadan çıxarılan mühüm əxlaqi nəticələrdən biri də budur ki, insan bütün çətinliklərdən əməklə, zəhmətlə çıxa bilər.

"Xosrov və Şirin" poemasını Azərbaycan dilinə şair R.Rza tərcümə etmişdir.

Nizaminin "Xəmsə"yə daxil olan üçüncü böyük əsəri 1188-ci ildə yazdığı "Leyli və Məcnun" poemasıdır. Həm də bu əsər "Leyli və Məcnun" mövzusunun yazılı ədəbiyyatda ilk nümunəsidir. Belə ki, bu məhəbbət macərası Nizamidən çox-çox əvvəl ərəb şifahi xalq ədəbiyyatında var idi, onun müxtəlif variantları ağızdan-ağıza düşüb rəvayət şəklində danışılırdı. Həmin rəvayətləri ilk dəfə bir süjet ətrafında birləşdirib sənət əsəri kimi işləyən Nizami Gəncəvi olmuşdur.

Məlumdur ki, "Leyli və Məcnun" mövzusunda əsər yazmağı Nizamiyə Şirvan şahı Axsitan təklif etmişdir. Lakin şair bu təklifi məmnunluqla qəbul etməmiş, müəyyən tərəddüd keçirmişdir. Şairi tərəddüdə salan səbəblərdən biri də mövzunun kədərli, qüssəli məzmuna malik olması idi. Poemanın "Kitabın yazılmasının səbəbi" hissəsində Nizami bu mövzuya münasibətini belə ifadə etmişdir:

...Bu ayə olsa da aləmə bəlli,
Qəlbə gətirməyir şadlıq, təsəlli.
Şadlıqdır, eyhamdır sözün arğacı,
Bunlarla düzəlir söz ehtiyacı.
Kədərlə, zəncirlə bağlansa dastan,
Sözlər çılpaq olar can sıxar inan.
Onu həddən artıq bəzəsən əgər,
Dastanın üzünə ləkələr düşər.

Kədər, qüssə dolu bu məhəbbət macərası hər şeydə şadlıq, sevinc axtaran nikbin ruhlu sənətkarın ürəyindən olmasa da o, yeganə və əziz oğlu Məhəmmədin xahişindən sonra "Leyli və Məcnun"u yazmağa razılıq verir və doqquz min misraya qədər olan bu əsəri 4 aydan az bir müddət içərisində tamamlayır.

Əsərdə azad sevgi, saf məhəbbət, humanizm və s. nəcib insani sifətlər təbliğ edilir. Bununla yanaşı, biz əsərdə şairin öz qəhrəmanlarının yaşadıqları mühitə, orta əsr feodal qayda-qanunlarına qarşı etirazını da görürük.

"Leyli və Məcnun" poemasını Azərbaycan dilinə xalq şairi S.Vurğun tərcümə etmişdir.

"Leyli və Məcnun" poemasından sonra, Nizami Gəncəvi dördüncü böyük əsəri olan "Yeddi gözəl" poemasını 1197-ci ildə yazıb tamamlamışdır. Əsərdə təsvir olunan hadisələrin mərkəzində Sasanilər sülaləsinin beşinci hökmdarı Bəhram-Gur dayanır. Bəhram haqqında əsər yazan təkcə Nizami olmamışdır. Hələ Nizamidən əvvəl Bəhramın həyat və fəaliyyəti Firdovsinin "Şahnamə"sində geniş bədii əksini tapmışdır. "Yeddi gözəl" poemasının "Kitabı yazmağımın səbəbi" hissəsində deyilir:

...O zaman aradım, tarixə keçdim,
İncə ürək açan dastanlar seçdim.
Şahların çox uzun tarixi vardı,
Birindən bir əsər yazmaq olardı.
Bir dərin fikirli varmış ki, o, tək,
Yazmış bu şeyləri nəzmə çəkərək.
Yerdə qırıntılar qalmış o laldən,
Onu da çoxları buraxmaz əldən.
Gövhər ustadı tək mən də yaratdım,
Belə xəzinəni ortaya atdım...

Əlbəttə, Nizami deyilmişləri təkrar etməmiş, deyilməmişləri zərgər həssaslığı və ustalığı ilə Bəhramın şəxsində ümumiləşdirərək orijinal bədii obraz yaratmışdır.

"Yeddi gözəl" adı rəmzi məna daşıyır. Lakin əsərə verilən bu romantik addan düzgün nəticə çıxarmaq lazımdır. Burada söhbət təkcə Bəhramın gözəllərlə əylənməsindən getmir, şairi düşündürən hökmdar və xalq problemi bu poemanın da mərkəzi xəttini təşkil edir. Bəhram ölkəni idarə etməyi əmək adamlarından — çobandan öyrənir. O, Fitnənin sözləri qarşısında öz səhvini başa düşüb haqsız hərəkətindən peşman olur. "Yeddi gözəl" əsərində şair ölkənin abadlaşması, xalqın firavan yaşaması üçün hökmdarı ədalətli olmağa, xalqa arxalanmağa və ondan öyrənməyə çalışmışdır.

"Yeddi gözəl" poemasını Azərbaycan dilinə xalq şairi M.Rahim tərcümə etmişdir.

Nizaminin son böyük əsəri "İskəndərnamə" poemasıdır. Bu əsər, demək olar ki, Nizami yaradıcılığının zirvəsi, yekunudur. Şairin lirik şerlərində və digər poemalarında qaldırdığı ictimai problemlər bu əsərdə tam bədii həllini tapmışdır.

"İskəndərnamə"nin yazılma tarixi dəqiq göstərilməmişdir. Lakin əsərin özündən aydın olur ki, şair bu poema üzərində "Yeddi gözəl"dən sonra işləmişdir. "Şərəfnamə"də "Bu əsərin yazılmasının səbəbi" parçasında deyilir:

Yorulmaq bilmədən gündüz və gecə,
"Məxzənül-əsrar"ı yazdım əvvəlcə.
İncəlik, şirinlik yığaraq ondan,
"Xosrov və Şirin"çin düzdüm bir dastan.
Sonra başqa yerdə çadırı vurdum,
"Leyli və Məcnun"un eşqini qurdum.
Bitirdim dastanı, bir nəşə tapdım,
Atımı "Həft-peykər" üstünə çapdım.
İndi söz mülkündə büsat qураram,
İskəndər dövründən təbil vuraram.

Bu misralar sanki şairin "Xəmsə" üzərindəki işinin bədii hesabatıdır. Burda şairin poemalar üzərində nə zaman və necə işləməsi aydın şəkildə göstərilmişdir. "İqbalnamə"də "Nizaminin ruzigarının sonu" parçasındakı:

Bu dastan yazılıb qurtaran kimi
Köçmək xəyalına düşdü Nizami—

misralarından aydın olur ki, şair artıq həyatının son vaxtlarını yaşayırmış. Burdan da belə nəticə çıxarmaq olar ki, şair "İskəndərnamə"ni 1197-1209-cu illər arasında yazmışdır.

20 min misraya yaxın olan "İskəndərnamə" poeması iki hissədən ibarətdir: birinci hissə "Şərəfnamə", ikinci hissə "İqbalnamə" adlanır.

Nizami bu poemanı yazarkən Makedoniyalı İskəndəri öz əsəri üçün qəhrəman seçmiş, onun haqqında müxtəlif mənbələrdən material toplamış, onları öz idealına, istək və arzularına uyğun şəkildə işləyib möhtəşəm bir sənət əsəri yaratmışdır. Şair öz istək və arzularını, cəmiyyətə münasibətini, fəlsəfi görüşlərini, estetik ideallarını əsərdə ayrı-ayrı rəngarəng epik lövhələr vasitəsilə əks etdirmişdir. Şairin sənətkarlığı ondadır ki, o əsərin qəhrəmanı İskəndərin ölməzliyini mövhumi dirilik suyu ilə deyil, məhz real həyatla, cəmiyyətlə əlaqələndirmişdir:

İskəndər bir böyük yol təqib etdi,
Dirilik suyunun dalınca getdi.
Əbədi qalmaqçın həyat suyundan;
Çox gəzdi, dolaşdı heç yorulmadan.
Dirilik suyunun olmadı sonu,
Ancaq indi tapdı həyat suyunu.

Nizami yaradıcılığı dərindən tədqiq olunduqca, bütün dolğunluğu ilə öyrənildikcə, daha böyük tərbiyəvi əhəmiyyət kəsb edir. Məhz bu cəhət şairin ədəbi irsinin tədqiqinə, təbliğinə və nəşrinə diqqəti artırmağı tələb edir.

Nizami yaradıcılığının geniş təbliği işində ümumtəhsil məktəblərinin üzərinə də böyük vəzifə düşür. Şairin əsərlərinin öyrənilməsinə maraq oyatmaq lap aşağı siniflərdən başlanır. Məktəb proqramlarını ~airin əsərlərinin öyrənilməsinə geniş yer verilir.

Nizaminin əsərləri Azərbaycanda bir neçə dəfə nəşr olunub oxuculara çatdırılmışdır. Lakin bu nəşrlərin heç biri ümumtəhsil məktəbi şagirdlərinin tələbini tam ödəmir. Orta məktəb proqramlarında (ayrı-ayrı siniflər üçün) məktəblilərin Nizaminin yaradıcılıq xüsusiyyətləri ilə, əsərlərində irəli sürdüyü və bədii həllini verdiyi bəşəri ideyalarla yaxından tanış olmaları tələb edilir. Lakin dərsliklərdə şairin əsərlərindən verilən ayrfı-ayrı parçalar proqramın tələbini ödəmir "Xəmsə"ni isə məktəbliyə tam şəkildə oxutdurmaqda müəyyən çətinliklər meydana çıxır. Bu çətinlik əvvələ, "Xəmsə"nin həcmi, mövzuların geniş epik təsviri, epik fəlsəfi vüsəti, bədii siqləti ilə bağlıdır. İkincisi, respublika məktəblərinin kitabxanalarında şairin əsərlərinin azlığıdır. Şagird hikmət və tərbiyə çeşməsi olan bu əsərləri dərin maraqla oxumağa səy göstərir, lakin onları istədiyi vaxtda tapa bilmir. Üçüncüsü, Nizaminin əsərləri bu vaxta kimi Azərbaycan dilində kiril qrafikasında çap olunmuşdur. Hazırda isə prezidentin fərmanı ilə latın qrafikasına keçilmişdir. Məktəblilər kiril qrafikası ilə lazımi sürətlə oxuya bilmədiyindən onların mütaliəyə marağı azalır.

Onu da deyək ki, "Xəmsə"yə daxil olan poemalar bütövlükdə məktəblilərin yaş səviyyəsinə uyğun deyil. Bütün bunlar göstərir ki, Nizami əsərlərinin pedaqoji baxımdan hazırlanıb çap olunmasına məktəblərimizdə böyük ehtiyac vardır.

"Məktəb kitabxanası" seriyasından çap olunan bu kitab məhz həmin ehtiyacı ödəmək məqsədi ilə tərtib edilmişdir.

Kitabda məktəblilərin yaş xüsusiyyətləri nəzərə alınmış, pedaqoji cəhətdən lazım bilinməyən bir sıra ifadələr, sözlər ixtisar edilmişdir. Lakin poemaların süjet bütövlüyünün saxlanması diqqət mərkəzində olmuşdur.

Əsərlərdəki çətin sözlərin, ayrı-ayrı misra və beytlərin izahı hər səhifənin axırında verilmişdir.

Tərtibçilər.

SİRLƏR XƏZİNƏSİ

Şəfqətli, ədalətli tanrının adı ki var,
Hikmət xəzinəsini açan açardır, açar.
Hər sözün, düşüncənin odur əvvəli, sonu,
Nə söyləsən, tanrının adıyla qurtar onu.
Qüdrətlə varlığa həyat verər həyatda,
Əbədiyyat timsalı özüdür kainatda...
Dəyişməzdir varlığı, dəyişməzdir xisləti,
Dəyişdirər varlığı, kainatı, xilqəti.
Əzəməti yanında iki dünya əbəsdir,
Əvvəlimiz, sonumuz anicə bir nəfəsdir...
Dünyanı yaratmağa o, can atdığı zaman
Dolaşıqdı fələyin çətin işləri yaman.
Məşəqqətli düyünü açdı qadir əməli,
Gecənin saçlarından qopdu gündüzün əli.
Cavahir boyunbağı göyün boynunda yandı,
Gecənin qıvrım saçı ulduzlarla darandı.
Kəməndindən çıxmağa məgər fələk çalışdı?
Torpağın kəmərində yeddi ulduz alışdı.
Günəş ağ qəba geydi, ay isə qara cübbə,
Yarandı mavi göydə dümağ, qapqara qübbə.
Gövhər səpən buludlar mirvari səpsin deyə,
Göydə qopdu gurultu, şimşək döndü nizəyə.
Qəlbindən dərya açdı buludların zöhrəsi,
Xızırın çeşməsilə güldü çəmən çöhrəsi.
Kəhrəba zərrə yağdı sübhün camı günəşdən,
Daşlar yağan zərrəni təşnətək uddu dən-dən.
Suyla od ülfət tutdu təbiətdə birinci,
Daşda yaqut yarandı, bəyaz sədəfdə inci.
Buxarlandı küləkdən yerin ürək qanı — su,

Daşın qanlı bağrında qana qatdı yaqutu...
Dərgahına pərdədir hicablı fələk ki var,
Pərdəsini yırtmağa əl atmamış ruzigar.
Sökə bilsə pərdəni, fələk çətin sökərdi,
Söksəydi, göy üzünü yer üzünə tökərdi...
Könül can aynasının qubarını hey silər,
Qapısının torpağı olmağı şərəf bilər.
Gül-çiçəyə can verər dərgahının torpağı,
Gülzarının yanında yalandır İrəm bağı.
Qüdrətinə sübutdur Nizaminin varlığı,
Canı — vəhdət tarlası, könlü — gülüzarlığı

MİNACAT

Sən, ey bütün varlığa həyat verən, can verən!
Gildən yaranmışlara nəfəs verən, qan verən!
Bayrağın altındadır, ulu tanrı, xilqətin,
Biz səninlə mətinik, sənsə əzəldən mətin.
Mümkünmüdür bənzədək varlığını bir şeyə?
Kimsə sənə bənzəməz, bənzəməzsən kimsəyə.
Dəyişməyən özünsən bu sonsuz kainatda,
Ölməzliyin timsalı varlığındır həyatda.
Biz hamımız faniyik, əbədiyyət sənindir,
Uca göylər, qüdsiyyət, təmiz niyyət sənindir...
Səndən danışmayanda susa bilmək yaxşıdır,
Sənsiz yada nə düşsə yaddan silmək yaxşıdır.
Nur camından nur içər gecənin saqisi Ay,
Səhərin qumruları damında salar haray.
Təklikdə görün gözə, aç üzdən pərdəni sən,
Qurtar gün camalınla bu zülmətdən məni sən.
Gücün gücsüz fələyi təzələsin yenidən,
Dünyanın kələfini çözələsin yenidən.
Poz belə bir dövranın xeyirlə şər işini,
Dağıt səyyarələrin seyrini, gərdişini.
Kəs dillərin sözünü, kəs dillərin özünü,
Əzəlki fənalığa qaytar yerin özünü...
Sənsən qütbə mətanət, çarxa dövran, hərəkət,
Varlıq bağı suyundan alıb bəhər, bərəkət.
Qönçə açıb ağzını deyir ki: kölənəm mən,

Gülün canı olsam da, sənsiz tez ölənəm mən.
Nəsimdən xumar deyil nəstərəni bu bağın,
Gözünə tutiyatək işıq verib torpağın.
Şölə saçan çırağa döndərmisən süsəni,
Dil açıb, öz dilində alqışlayır o səni.
Nizami vəhdətinin carçısı bir bəndədir,
Hər iki dünyada da nicat gözü səndədir.
Düşüncə dünyasını hünərlə abad eylə,
Boynunu qəm yükündən ömürlük azad eylə.

PEYĞƏMBƏRİN MERACI

Gecənin bir aləmi o günəş göydə yandı,
Aləmi nurlandıran məşəli alovlandı.
Fələk kəcavəsinə göz olmuşdu gözüylə,
Ay, Zöhrə məşəlini gəzdirirdi özüylə.
Yeddi iqlim, altı səmt, dörd cəhət öz yerində,
Kainatın özü də yox oldu nəzərində.
Gündüzün ürəyini həsrəti oda yaxdı,
Gecənin qulağına vüsalı sırğa taxdı.
Düşməninin gözləri gedən zaman yuxuya,
Yuxunu cilovladı o, ülvi bir duyğuya.
Dünyanın qəfəsində qəlbi sıxılır deyə,
Uçdu könlünün quşu səssiz-səmirsiz göyə.
Qanad salıb dayandı qulluğunda mələklər,
Sevincindən bilmədi heç neyləsin fələklər...
Müşayət eləyənlər özlərini yordular,
Əldən-dildən düşdülər, dirəndilər, durdular.
O, qərib yolçu kimi heyrətə düşdü daha,
Qapını döymək üçün yaxınlaşdı dərgaha.
O müqəddəs pərilər, mələklər artıq hanı?
Tənha qalan özüydü, bir də təxti-rəvanı.
Elə yolla getdi ki, yoxdu bircə sirdaşı,
Sirdaşı tənhalıqdı burda hər qədəm başı.
Kim onunla bu sirrin dərgahına yovuşdu,
Mənəvi aləmilə ülviyyətə qovuşdu.
O, xilqətin başına şərəfli bir tac oldu,
Ərş bu ülvi nemətə əbədi möhtac oldu.
Asimanda elə ki, başa vurdu yolları,

Bayrağını yellətdi ərşin büllur qolları.
O cismani varlığın yalnız nəfəsdi canı,
Onunla yol gedirdi can mülkünün sultanı.
Elə ki ərş evini dolaşdı başdan-başa,
Təlaş cana, ürəyə yol açdı başdan-başa.
Bədən öz xəznəsinə pənah apardı daha,
Göz onu axtarsa da, çətin tapardı daha.
Bir göz ki əzəl gündən qüdrətdən nur alıbdır,
Qaranlığa, zülmətə daim işıq salıbdır.
Yollar yoran qədəmi necə mətindi, mətin,
Göz önündən götürdü pərdəsini xilqətin.
Getdikcə sonsuz yollar çoxaltdı təlaşını,
Çıxartdı kainatın yaxasından başını.
Məkansız bir məkanın dərgahına çatanda,
Comərdliyin nuruyla nurlandı qəlbi canda...
Qüdrətini danma ki, kafirlik, xanlıq olar,
Yerini axtarma ki, o da avamlıq olar.
Sanma görüb-görüşdü peyğəmbər də özüylə,
Gördü ağlın gözüylə, ürəyinin gözüylə.
Başını qaldıraraq həqiqətin camını,
Mərhəmət badəsilə məst elədi hamını.
Tanrının iltifatı həmdəm oldu, öyündü,
Haqq-rəhimli, qılıqlı, o da ki, ərköyündü.
Şəkər dodaqlarına xoş təbəssümdü adət,
Dilədi ümmətinə bəxtiyarlıq, səadət.
Hikmət xəzinəsindən vara yetirdi cəhdi,
Bəxtəvərə döndərdi hər diləyi, hər əhdi.
İqtidar sahibitək döndü haqq dərgahından,
Yer üzündə hamidir o, hamıya yaxından,
Eşqin ülvi gücüylə göylərə yüksəldi də,
Bir nəfəsə getdi də, bir nəfəsə gəldi də.
Hər kəlamın, hər sözün möhürdür dilimizə,
Ətrin-can məlhəmidir, onu çox görmə bizə.
Bu comərdlik mülkündə ol səxavətli hami,
Qoy sözünü şəninlə başa vursun Nizami.

PEYĞƏMBƏRİN MƏDHİ

...Sən, ey müqəddəslərin hər birindən müqəddəs,
Qurban olmaq öyrətdin, qurbanın oldu hər kəs.

Şəfqət qəsri ucaldı xeyirxah əməlindən,
Əzab-zillət evini dağıtdın təməlindən.
Ərəb ariflərinə mahtabsan, nurlu aysan,
Əcəm hakimlərinə şahsan, arxa, haraysan.
Hamı sənə yol verir, yol verməzsən sən yada,
Dünyanın ağasısan olmasan da dünyada.
Öz səfər sovqatından comərd pay əsirgəməz,
Süfrəsini gen açar, sovqatını tək yeməz.
O süfrənin başında barındın hər nübardan,
Bizə nə gətirmisən daddığın tər nübardan?
Şəkər dodağını aç, şəkər yesin qoy hamı,
Dadıb şirin xurmanı əhsən desin qoy hamı.
Saçın zülmət gecətək sübhə çıxartdın bizi,
Eşq atəşin qaynatdı dirilik çeşməmizi.
Hüsnündən divanədir, yox halı aşiqlərin,
Zənciri saçlarındır sevdalı aşiqlərin.
Kəmərin gərdənbənddir, — çarx dolayıb boynuna,
Gün camalın nur saçır səhərlərin qoynuna.
Suya çəkib qurutdum aləmin ətəyini,
Ənbərinlə doldurdun torpağın göbəyini[1].
Türbətinin qübarı döndü ənbər ətrinə,
Yurdun ənbər vətəni oldu sənin xətrinə[2].
Torpağın ətirlidir Süleymanın mehindən,
Cənnət də ətirlənər gülzarının şehindən[3].
"Ulu tanrı!" dediyin doğma məkandı Kəbə,
Gülabına təşnədə, eşqinlə yandı Kəbə.
Tacın, taxtın vardı ki, dünya paytaxtın oldu,
Səma başının tacı, yer üzü taxtın oldu.
Kölgən ola bilərmi? Həşəmət nurusan sən,
Ülvi nur kölgəsisən, əzəmət nurusan sən.
İslamın sütunutək o dörd bayraq ucaldı,

[1] Beytin mənası: Günaha batmış, fitnə və fəsadla dolmuş aləm sənin sayəndə təmizliyə çıxdı, yerin göbəyi-mərkəzi, yəni Kəbə sənin sayəndə müşk saçmağa başladı.

[2] Yəni sənin məzarının saçdığı müşkdən sənin vətənin olan hicaz ətrafı ətir yağdırır.

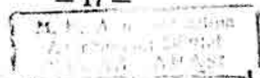
[3] Dini əsatirə görə Süleyman (Bibliyada-Solomon) peyğəmbər təbiətin bütün ünsürlərinə hakim idi. O, əmr edərkən külək gül-çiçəkli çəmən və bağların üzərindən keçərkən ətir saçarmış. Beytin mənası: Sənin vətəninin torpağı sənin məzarının sayəsində Süleymanın küləklərindən daha ətirlidir.

Şəninə gecə-gündüz beş kərə təbil çaldı[1].
Oldu Məkkən, Mədinən çiçəklənən gülzarın,
Gözünə işıq gəldi hər bir qərib zəvvarın.
Mübarək qədəminə saçını tökdü gecə,
Başını ətəyinlə bürüdü, bükdü gecə.
Ətəyinə cavahir səpdin odlu baxışla,
Köynəyini bəzədi günəş zərli naxışla.
Nəsimin titrək əli saçına sığal vurdu,
Səhərin sədəfini ənbər ilə doldurdu.
At oynadıb meydanda səba əsirdi yenə,
Ənbər öz ordusuyla ona əsirdi yenə.
Ənbərin əsə-əsə satılması süftədi,
Versən iki cahana, bil ki, yenə müftədi.
Sidrə qəsrin önündə baş əyib kölgə salar,
Ərş-taxtını qurmağa cəlalına alçalar[2].
Varlığın — bu xilqətin nur saçan səhəridir,
Günəşin ərşi yaxıb zərrə kimi əridir.
Parlaq güzgü olmasa gündüzünə günəşin,
Nurunu saçardımı yer üzünə günəşin?!
Sən ki, iki cahansan, yerdə yatmağın nədir?!
Əgər xəznə deyilsən, yerə batmağın nədir?!
Torpaq altda olsan da, xəzinə billik səni,
Torpağa tapşırarlar hər yerdə xəzinəni.
Mənəvi xəzinəsən, viranən saya gəlməz,
Sayən — nurlu şamındır, pərvanən saya gəlməz[3].

[1] İslam dininin əsasını təşkil edən rükniləri beşdir: şəhadət, namaz, oruc tutmaq, zəkat və haca getmək. Burada "şəhadət" nəzərdə tutulmayıb, çünki 4 rükn ondan əmələ gəlibdir. Beş növbət (beş kərə) ifadəsi keçmişdə sultanların saraylarının qabağında qoyulmuş təbilin beş dəfə döyülməsinə işarədir. Həmin təbilin beş dəfə döyülməsi sultanlıq rəmzi olmuşdur. Misranın mənası: Sən allahın yerdə kölgəsi olan sultansan və sənin sultanlıq rəmzin isə beş rükət namazdır.

[2] Göyün doqquzuncu qatında bitən sidr ağacı sənin köynəyinin haşiyəsinə bənzəyir. Ərş, göydəki taxt isə sənin eyvanında sənin altına kürsü qoyan adi bir nökərdir.

[3] Əsatirə görə peyğəmbərin kölgəsi olmamışdır. Çünki pərvanə şam ətrafında yandığı kimi kölgə də Məhəmmədin vücudunun günəşi altında yanmışdır. Yəni bu dünyada sənin vücudunun xəzinəsi sənin viranəliyə bənzər yoxsulluğun içində gizlənmişdir, bu bəs deyildirmi? Bu dünyada sənə pərvanə olub sənin günəşli vücudunun nurunda yanan bəs deyildirmi, neçin qəbrin sayəsində daldalandın?

Çarxın nişangahını dəldi atdığın nizə.
Kəndirinlə salladın dolçasını kəhrizə[1].
Gündüzün al günəşi, gecənin nurlu ayı
Peyk olmasa yolunda, dolanmaz ki, havayı,
Kamalın loğmanısan, şəfası sənsən onun,
Ay da səni soraqlar, səfası sənsən onun.
Qalx, işıqlı səhərin üzümüzə açılsın,
Nizaminin üzündən şadlıq nuru saçılsın.

BU KİTABIN YAZILMASI

Birovuz geydirmədim söz qızına donu mən,
Qəlbim nə yaz deyibsə yazmışam da onu mən.
Sənətin hər sehrinə yenə də əl atmışam,
Yeni qəlibdən çıxan bir heykəl yaratmışam.
Səhərtək əritmişəm gecələrin şamını,
Sehirkarlıq möcüzəm heyran qoyub hamını.
Yoxsula da, şaha da hikmət nuru saçmışam,
Ülviyyət xəznəsinin hər sirrini açmışam.
Şəkərimin üstündə yad milçək dolaşmayıb,
Yad şəkər şirəsinə milçəyim bulaşmayıb.
Nuh-sənət ümmanımda batar, kəsər səsini,
Xızır-sənət çeşməmdə sındırar kuzəsini.
Bütün şahlar adına püşk atdım bu gözələ,
Bəxtinə özün düşdün, öz adın gəldi ələ.
İki söz cəngavəri yaratdı iki əsər,
İki Bəhram adıyla adları dildə gəzər[2].
Qiymətli qızıllardı köhnə mədənin varı,
Mənsə yeni dəryadan yığdım inci-mirvarı[3],

[1] Kaman kimi əyri çərxi fələk sənin duaların oxunun hədəfi və oradak[ı] Dolça bürcünün çənbəri isə sənin quyunun kəndiridir. Başqa sözlə, pe[y]ğəmbərin göylərdə məskəni ən uca nöqtədir.

[2] Nizami burada iki kitaba və iki Bəhram şaha işarə edir. Birinci kit[ab] "Hədiqətül-həqayiq" poemasıdır. Onu məşhur İran şairi Sənai 1140-cı il[də] yazıb. Qəznə hakimi Yəmin əd-Dövlə Bəhram şaha (1118–1157) həsr e[t]mişdir. Nizami isə "Sirlər xəzinəsi"ni Kiçik Asiyada Ərzingan vilayəti ha[]kimi Fəxrəddin Bəhram şaha (1166–1225) göndərmişdir.

[3] *Dərya (bəhr)* — sözü burada iki mənada işlədilmişdir: a) Dəniz; [b)] Əruz vəzninin bəhri. "Sirlər xəzinəsi"ni səri (müftəilun, müftəilu[n], failun) bəhri ilə yazmışdır. Ondan əvvəl heç bir şair bu bəhrdə poem[a] yazmamışdır.

O Qəznədə ucaltdı sözün mülkündə bayraq,
Mənsə Rum sikkəsilə verdim sənətə növraq[1].
O sikkənin üstündə söz qızılı naxışdır,
Mənim xalis qızılım ondan daha yaxşıdır.
Aldığı bəxşiş qədər dövlətim yoxdur mənim,
Lakin ondan müştərim, alıcım çoxdur mənim...
Tozundan tuturam ki, bəlkə qalxım göylərə,
Sən məni çatdırmısan, mən çatmaram o yerə.
Bir-iki ay çalışıb, çox can atmışam ki, mən
Şahımın səcdəsində əhdə çatım yenidən[2].
Sədlərlə istehkamlar kəsmişdi sağ-solumu,
Hər yandan bağlamışdı mənim çıxış yolumu.
Görüşünə uçaraq can atırdım dərgaha,
Dəridən çıxmağa da, inan, hazırdım daha.
Yenə gördüm yolları aslandı, şirdi kəsən,
Dörd yanımı xəncərdi, odlu şəmşirdi kəsən.
Özümü cəsarətlə qılınca toxumuşam.
Qılınclar arasında xütbəni oxumuşam[3].
Söz çeşməmin suyunu qapına çiləmişəm,
Mən özümə qapıda qum olmaq diləmişəm.
Ey günəş, bir zərrəyəm, sən vermisən şüamı,
Tanrı səhər eşidər yəqin səhər duamı.
Könlüm incilər səpən coşqun dəryandı sənin,
Canımın gövhəriylə kəmərin yandı sənin.
Bu əbədi dünyada gündüz olsun hər gecən,
Tacının şöləsindən nurla dolsun hər gecən.
Səadətlə yaşasan bu dünyada sən indi,
Bundan gözəl səadət o dünyada sənindi.

[1] Yəni Sənainin "Hədiqətül-həqayiq" əsəri Qəznə hakiminə təqdim olunub orada qiymətləndirilib öz şöhrət bayrağını qaldırdı. "Sirlər xəzinəsi" isə öz sikkəsini Rum-Bizans sultanı Bəhram şahın adına vurdu.

[2] Bu beytdən məlum olur ki, "Sirlər xəzinəsi"ni yazmazdan əvvəl Nizami Bəhram şahla görüşübmüş.

[3] Bu beytlərdə Gəncə ətrafında müharibə getdiyinə işarə edilmişdir. Ola bilsin ki, Atabəy Cahan Pəhləvanın gürcü çarı ilə vuruşması nəzərdə tutulmuşdur.

SÖZÜN TƏRİFİ

Dünya yaranan gündən qələmin ilkin sözü -
Varliq səhifəsində sözün özüdür, özü.
Açılanda varlığın sirli pərdəsi əzəl,
Söz oldu bu cahanda cilvələnən ilk gözəl.
Ürək sözə dil açdı, dedi ki: "Ver mənə can",
Yoxsa, yolmu tapardı bu cansız bədənə can?!
Yer üzünə incini sözlə saçıbdır qələm,
Kainatın gözünü sözlə açıbdı qələm.
Dünyaya sözdü şərəf, gör ki, nədir qiyməti,
Danışmaqla, yazmaqla itməz qədir-qiyməti.
Söz eşqin lüğətində öz canımızdır bizim,
Biz-sözük, görkəmimiz-eyvanımızdır bizim...
Sanma bayraq söz qədər zəfər çalar hər yanda,
Qələm öz qüdrətilə ölkə alar hər yanda[1]...
Söz dünyadan gözəldi, söz həyatdan gözəldi,
Qövsi-qüzehli göydən, kainatdan gözəldi.
Yer üzündə tapılmaz sözün rəngi-boyası,
Dilə gəlməz tərifi-dili aciz qoyası.
Söz bayraq qaldıranda ilham dolu könüldə,
Tərənnümə söz tapmaz sözlü ağız da, dil də.
Ürəyin tellərini sözlə təzələdi can,
Duyğular kələfini sözlə çözələdi can.
Şairi şah elədi şah əsərləri sözlə,
Möhürlədi məsləki məslək ərləri sözlə.
Sözü-qızıl yatağı altunla tutdu qoşa,
Dedi söz sərrafına: "De, hansı gəlir xoşa?
Səncə köhnə qızılmı, təzə sözmü yaxşıdır?"
Söz sərrafı söylədi: "Söz dünyanın naxşıdır"
Söz qasidi bələdsiz başa vurar yolları,
Söz-hünər meydanında yenər mərd oğulları.
Söz-gümüş sikkəsidir, dirhəm tozu da deyil,
Qızıl-itdən urvatsız, qorxaq tazı da deyil.
Söz hər yerdə hakimdi, hamıdan baş da odur,
Dünyanın sərvətidir, inci daş-qaş da odur.
Ürəksizlər qafildir ürək sözündən belə,

[1] Yəni şairlər təbiət mülkünə söz ilə hökmranlıq və padşahlıq edib[illegible]

Sözün şərhi artıqdır sözün özündən belə.
Söz durduqca, sorağı qoy dünyaya car olsun,
Nizaminin şöhrəti sözlə daim var olsun.

BİRİNCİ SÖHBƏT

ADƏMİN XİLQƏTİ

Nə "aşiq", nə də "məşuq" kəlməsi vardı hələ,
Nə varlığın varlığa gəlməsi vardı hələ.
Yoxluğa bəxtiyarlıq işığı saçdı Adəm,
Varlığın qapısını üzünə açdı Adəm.
Ondan əvvəl pəriydi, əcinnəydi həyatda[1],
Bəşərin ilk atası özüdür kainatda.
Xilafət bayrağını uca tutdu dağ kimi,
Endi də, yüksəldi də tutduğu bayraq kimi.
Pakdı ki, dərs alıbdı yerdə mələklər ondan,
Torpaqdan yaranıb ki, şərəfləndi yer ondan.
Cövhəri tutqunsa da, gövhər kimi safdı o,
Zərdi, məhək daşıdı, zərgərdi, sərrafdı o[2].
Göyün çılçırağından işıqlıdı kamalı,
Bəşərin varlığına bir aynadı camalı...
Səxavəti ucundan mənimsədi bir dəni,
Atdı gözəl cənnəti, dünya oldu məskəni[3].
Tora saldı özünü bir dənin ucbatından,
Minnətdarlıq üzrü də tez çıxartdı yadından.
"Alqış" sözü o gündən həmdəm, yardır aləmə,
Səcdəsinə əyilmək iftixardır aləmə,

[1] Adəmdən əvvəl pəri, cin və mələklər yaradıldığı üçün Adəm pərilərin axırıncı uşağı hesab olunur. Bu misranın məzmunu Quranın Əlhicr (15) surəsinin 27-ci ayəsindən alınmışdır. "Cinləri biz əvvəl səmum atəşindən xəlq etdik".

[2] Adəmin cövhəri, zatı bulanıqdır. Çünki onun cismi torpaqdan yaranıb. Təmiz və safdır. Çünki ruhu vardır. Məhək daşı isə ona görədir ki, savab və günah işləri yoxlasın. O, qızıldır, çünki insanlıq surətinə malikdir. Sərrafdır. Çünki yaxşını pisdən, xeyri şərdən seçə bilir.

[3] Fələyin quşları — mələklər. Mələklər Adəmə ona görə səcdə ediblər ki, Adəm mərhəmət və kəramət naminə buğda yeyib cənnəti atıb dünyaya gələndən sonra Tanrının ona öyrətdiklərini mələklərə öyrədib.

Bütün gözlər eylədi bu səcdəyə tamaşa,
Bir dönüyün səcdəsi yanlışdı başdan-başa[1].
Güllər səpdi üstünə cənnətin səkkiz bağı,
Hamıya qızılgüldü, İblisə bir göz dağı...
Taleyimiz hakimdi ürəyinə, beyninə,
Bir buğda bir arpaca gəlmədi heç eyninə!...
Buğdanın həsrətindən od tutub yandı bağrı,
Qəlbini buğda kimi yarı böldü bu ağrı.
Buğdatək nə anası, nə də atası oldu,
Torpaqdaca bəslənib tez boy atası oldu[2].
Bəsləyib böyüdəni bu yerdi, bu torpaqdı,
Una dönən buğda tək həmişə üzü ağdı.
Saman kimi sarıydı, qaraldı dərisi də,
Çillikdən ay üzünün xal-xaldı dərisi də[3].
Arpa, buğda sayağı sığındı Yer qoynuna,
Həqiqəti gizlədi, günah düşdü boynuna.
Cansız buğda nəydi ki, elə alçaldı Adəm,
Buğdanın sinəsitək lüt-üryan qaldı Adəm.
Şeytan vəsvəsəliydi, xaindi, yaramazdı,
Ürəyinə girməsə, buğda da aramazdı.
Dişbatmaz, qupquruca, daş kimi bir buğdanı,
Tamahlanıb yeyəndə ağıl, düşüncə hanı?
O zamandan ki, bəşər buğda dəni yeyəndir,
Buğda açıb ağzını: "Yeyim səni" deyəndir[4]...
Ey ömrünün kələfi dolaşan çaşqın bəşər,
Bircə buğdadan ötrü insan da tora düşər?
Arpa cadı yeməkdən heç zaman bezikmə sən,
Adəm tamah saldığı buğdaya göz dikmə sən.

[1] Bu beytlərin məzmunu Quranın "Əl-hicr" (15) surəsinin 30—33-cü ayələrindən iqtibas olunmuşdur. "Mələklər hamısı ona (Adəmə) səcdə etdilər. İblisdən başqa". O dedi: " Ey iblis, sənə nə olub ki, baş əyənlərlə bir yerdə səcdə etmirsən?" O cavab verdi ki, "Mən sənin quru torpaqdan, dağılmış gildən yaratdığına heç vaxt səcdə etmərəm".

[2] Yəni onun anası və atası yox idi, buğda kimi yerdən göyərib, daşın altında əzilib çörək-ruhi qida oldu.

[3] Yəni Adəm behiştdən çıxandan sonra onun bədəninin zərif dərisi günün altında yanıb saman rəngi aldı və ayın üzü qara ləkəsinə bənzər qara arpanı öz bədənindən dünyaya tökdü.

[4] Yəni buğda insanları cəzalandırmaq üçün ağzını açıb onları yemək istədi. Buğdanın ağzı deyərkən buğda dənəsini iki yerə bölən xətt nəzərdə tutulub.

Könülün qasidisən, iblisə müti olma,
Əmirin aslanısan, qapılar iti olma...
Günahkar, üzüqara gəlib çatdı bu yurda,
Bədnamlıq ləkəsini yuyub atdı bu yurda[1].
Paltarını boyadı fələyin lil küpündə,
Hindistanda yas tutdu, gözü yaşlıydı gündə.
Fələyin dilini də, yudu harda göz yaşı,
Gəndalaşlar bitirdi dərhal orda göz yaşı[2].
Ay kimi gözəlləşdi qənirsiz Çin gözəli,
Gizlədi öz saçını öz tacında öz əli.
Tövbənin riqqətilə qəlbi vurdu o vaxtdan,
Yer üzündə səltənət taxtı qurdu o vaxtdan.
Ədalət tarlasını vəfa xışı xışladı,
Bərəkətli torpağı bəşərə bağışladı.
Hər naz-nemət vermişdi cənnətin xəznədarı,
Atdı altı qapılı hücrəsinə o varı[3].
Hər nemət onunkudur, yemək-içmək sənindir,
Tarla onun, dən onun, yalnız biçmək sənindir.
Udu yaxıb-yandıran buxurdanın gözüdür,
Yüklə ulaq inlədən palançının özüdür.
Əzəl gündən hər işin sənsiz düşüb yoluna,
Nə mərhəmət görmüsən, özün şahidsən buna.
Yazdagül dəryasında gültək üzən gəmi ol,
Demirəm tikan kimi sükutun həmdəmi ol!
Xəzan vaxtı yelkən aç könül ümmanında sən,
Qorxu-təlaş kürəsi qalama canında sən[4]...
Gövhər kimi saf insan zərif olur cahanda,

[1] Biabırçılıqdan Sərəndibə-Seylona qaçıb orada onun günahından solmuş ismət gülünü tövbə ilə suladı. Sərəndibə qaçarkən günahdan qaralmış üzünün qarasını orada yerə tökdü. Dini əsatirə görə, hindli və seylonluların üzləri həmin səbəbdən qaradır.

[2] Dini əsatirə görə, Adəm Hindistanda qırx il göy paltar geyib tövbə edərək o qədər gözyaşı tökdü ki, nəhayət, fələyin fəlakəti ondan uzaqlaşdı və onun ayaqları altında göy otlar bitdi.

[3] Dini əsatirə görə, Adəm cənnətdə olarkən oranın xəzinədarı güllərin, meyvə ağaclarının və başqa bitkilərin toxumunu ona vermişdi, o isə yer üzünə gələndən sonra o toxumların hamısını çöllərə səpdi.

[4] Cavanlıqda bahar dalğalarında gül gəmisi olub xoş niyyətlə qabağa şığı, qocalıq — ömrünün xəzanı yaxınlaşarkən isə cürətli ol və qorxusuz ölümə doğru get, çünki sən tikan kimi həyat bostanına sancılıb qalsan da gec-tez səni mətbəxdə yandırıb külünün üstünə su tökəcəklər.

İnsan nəyə gərəkdir təlaşı yoxsa canda?
Külək zirək olmasa dolanarmı çəməni?
Qaf dağından ağırsan, ətalət basıb səni[1].
Tikan kimi güllərə uymağın daha bəsdir,
Bənövşə tək hüsnünə boylanmağın əbəsdir.
Bu dünyanın sarayı güzgüdür başdan-başa,
Öz gözün öz hüsnünə hər an eylər tamaşa[2].
Öz əksinə vurulma, bil ki, nədir varlığın,
Qüdrətin güzgüsündə bir zərrədir varlığın...

ÜMİDSİZ ŞAHIN GÜNAHININ BAĞIŞLANMASI

Röya aləmindəydi bir ədalətli padşah,
Gözlərinə göründü bir ədavətli padşah.
Dedi: "Tanrı qənimdi necə, nəydi cəzası?
Haqsızlıq günlərinə gecə nəydi cəzası?"
Zalım padşah danışdı: "Göz yumanda həyata,
Son dəfə göz dikəndə bu sonsuz kainata,
Ümid işığı gəzdim, söndü ümid məşəlim,
Hər ətəkdən yapışdım, üzüldü kömək əlim.
Halıma yanan kimdi, bir mərhəmət görmədim,
Heç kimdə insaf-mürvət, bir kəramət görmədim.
Söyüd kimi əsdirdi varlığımı bu halət,
Oldum ümidsizlikdən üzüqara, xəcalət.
Fəlakət girdabında boğulanda bu canım,
Bir tanrıya güvəndim, ona gəldi gümanım:
Ulu tanrı, yanında xəcalətəm mən sənin,
Günahını bağışla üzüqara bəndənin.
Hökmünə, fərmanına baxmamışam çox zaman,
Aman yoxdur kimsədən, özün aman ver, aman!
Ya cəza tonqalında yanmağa göndər məni,
Ya da mərhəmətinlə bəndəyə döndər məni.
Hamıdan xəcalətli, kimsəsizcə bir kəsi,

[1] Külək yüngül ruhlu olduğu üçün həmişə hərəkətdə, sən isə Qa dağından ağırcan olduğun üçün yerindən tərpənib ülvi amallara xid edə bilmirsən.

[2] Bu dünyanın evi güzgü kimi sığallı olduğu üçün hər yerdən görü sənin gözlərin isə yalnız öz üzünə baxmaqla məşğuldur.

Bağışladı insaflı kimsəsizlər kimsəsi.
Mərhəmətə gətirdi yalvarışım, diləyim,
Zəlillik torpağında qoymadı ki, inləyim".
Kimin ki, peşmanlıqdır hər nəfəsi, hər ünü,
Qiyamətdə darğadır qovğalı məhşər günü.
Ömür boyu aldığın hər bir nəfəs ki, vardır,
Əzabına — tərəzi, həyatına — dağardır.
Dağarı gəzdirməkdə, söylə, nədir qərəzin,
Ömrünün illərini ölçə bilsin tərəzin?!
Tərəzinin daşları, daş-qaşların olacaq?
Boş qalan dağarına göz yaşların dolacaq.
Həyat tərəzisini düz çəkməz yerin daşı,
Qoluna gil muncuğu taxan naşıdır, naşı!..
Yetimin göz yaşları ətəyinə axmasın,
Ağbirçəyin fəryadı səni oda yaxmasın.
Çürümüş köhnə fərşi gəl eylə ələk-vələk,
Gərdişini dəyişsin sinəsi dağlı fələk.
Ya kimsəsiz qərib tək intizarla köks ötür,
Ya da Nizami kimi bu dünyadan əl götür.

İKİNCİ SÖHBƏT

ƏDALƏTLİ VƏ İNSAFLI OLMAQ HAQQINDA ŞAHA NƏSİHƏT

Sən, ey canlı aləmə bəxtiyarlıq gətirən!
Gövhər taclı şahları şan-şöhrətə yetirən!
Şahsan, şah cəlalınla nurlar ələ gözə sən,
Gövhərsən, ülviyyətin öz tacını bəzə sən...
Müqəddəs mehrabındır fələk durub keşikdə,
Səni öz körpəsitək yürgüləyir beşikdə.
Sənsən könül quşu da, İsanın nəfəsi də,
Bəşərin öz hüsnü də, eşqi də, həvəsi də.
Camalını görüb ki, belə şadlanır günəş,
Eşqinin atəşiylə yanıb odlanır günəş.
Telinin həsrətindən canı üzülər ayın,
Görsə nurlu üzünü çöhrəsi gülər ayın...
Məslək, inam, dəyanət gərək hər bir insana,

Sədaqəti töhfətək verək hər bir insana,
Məslək eşqiylə yanan qəlb ki, vardır həyatda,
Dünyanın o başından xəbərdardır həyatda.
Məslək ilə sənindir ölkə də, bu cahan da,
Bəxtiyarsan onunla bəlkə də bu cahanda.
Dünyanı məslək ilə almaq asandır, asan,
Azğın divin məkrinə gərək aldanmayasan.
Kəhrəbaca məsləki kimin deyildir bəsi?
Bircə batman qızıldır inamın hər zərrəsi.
Sərvətin qara torpaq, bir qara daşdı sənə,
Məsləkin həm qızıldı, həm də qaş-daşdı sənə.
Sənə nemət verən kəs hər qayğına qalandı,
Bir verib on alarmı, on verib bir alandı.
Məsləkindən savayı, bil ki, yoxdu qazancın,
Əgər varsa məsləkin, demək çoxdu qazancın.
Dözümü, yumşaqlığı, təmkini yerdən öyrən,
Hər şeydən vaz keçməyi əsən yellərdən öyrən.
Şahlıq verən buyurub: tut bu məslək yolunu,
Ədalət sahibləri tutdu məslək yolunu.
Məsləhətə möhtacdır ədalət hər bir zaman,
Xalqa zülmün amansız cəzasından dad, aman...
Dünyaya fateh olmaz zülmkarlıq, rəzalət,
Yer üzünün fatehi ədalətdir, ədalət!
Ədalətli-müjdəçi, bu dünyanı şad eylər,
Ədalətin işidir, — ölkəni abad eylər.
Məmləkətin dayağı ədalətdir hər zaman,
Ədalətlə nəsibin səadətdir hər zaman.

NUŞİRƏVANLA VƏZİRİ VƏ BAYQUŞLARIN SÖHBƏTİ

Nuşirəvan qoşunla çıxmışdı bir gün ova,
Ayrıldı dəstəsindən atla ov qova-qova.
Şahın yaxın həmdəmi artıq yalnız vəzirdi,
Hər ikisi at çapıb, ovlaqda ov gəzirdi.
Çatdı düşmən qəlbitək virana bir yurda şah,
Tapardı axtardığı hər şikarı burda şah.
İki bayquş səs-səsə verərək ulayırdı,
Qəlbləri şah qəlbitək nəsə "arzulayırdı".

Şah soruşdu vəzirdən: "Nə danışır bu quşlar?"
Bir-birinə nə deyir, nə söyləyir bayquşlar?"
Vəzir cavab verdi ki: "Zamana şahsan özün,
Hər hikmətdən, hər sirdən çoxdan agahsan özün.
Səsləri nə müsibət, fəlakət salmır yada?
Nikah-kəbin, cer-cehiz söhbəti var arada.
Bu quş onun oğluna ərə verir qızını,
İndi başlıq istəyir işə salıb ağzını:
"Bu xaraba kənd nədir, bir qıza azdır", deyir,
"Kəbin haqqı" bir neçə xaraba yazdır", deyir.
Elçi gələn quş deyir: "Şərikəm hər sözünə,
Şahın zülmkarlığı bəllidir yer üzünə.
Qanlar tökən görürəm şahı gündə yenə mən,
Yüz min belə xaraba kənd verərəm sənə mən".
Bu sözlər atəş kimi yandırdı, yaxdı şahı,
Elə fəğan qopardı göylərə qalxdı ahı.
Ağladı, ikiəlli qapaz saldı başına,
Nahaq qanlar zalımı qərq edər göz yaşına.
Zülmünü yada salıb, dişlədi barmağını:
Quşlar da eşidibdir zülmümün sorağını...
Mis deyil, qızıl sikkə nəsib olub adıma.
Bu qədər haqsızlıqla haq çatarmı dadıma?!
Zülmkartək tanınım eldə, obada niyə?
Ömrü zülmkarlıqla verim mən bada, niyə?
İndən belə qəlbimdə mərhəmət olsun gərək,
Tanrıya, ya özümə hər hörmət olsun gərək.
Haqsızlığın həddini lap aşmışam daha mən,
El gözündə dönəcəm ən yaramaz şaha mən.
Yanmalıyam, yanmalı, gör kimə yanır qəlbim?!
Qiyamətdə yanacaq qəlbimə yanır qəlbim.
Qılıncımla elləri biçməyim bəsdir daha,
Alçalıb, insan qanı içməyim bəsdir daha.
Talançıyam, fəxr edib öyəcəyəm özümü?
Qiyamətdə sorsalar, döyəcəyəm gözümü.
Xəcalətəm, mümkünmü daha şadlana qəlbim?
Daş qəlbliyəm, mümkünmü dönməsin qana qəlbim?
Qaxıncam, nalə, fəryad qopardığım budur, bu!
Qiyamətə özümlə apardığım budur, bu!
Öz köhlənim özümü tapdayacaq orada,

Can zülmün cəzasına tablayacaq orada[1]?
Saysız xəznə yığmışdı qılıncının zoruna,
Ondan Samla Firidun nə apardı goruna?
Dünyaca var-dövlətim sayılarmı dünyada?
Dünyadan apardığım bir şey varmı dünyada?"
Şah bir odlu məşəldi, yandı yalı köhlənin,
Nəfəsindən əridi polad nalı köhlənin.
Şahanə dəbdəbəylə sarayına yetişdi,
Şəfqətilə hamının harayına yetişdi.
Bir yolluq qələm çəkdi bac-xəracın üstündən,
Son qoydu haqsızlığa, ellər çıxdı pis gündən.
Ədalət göstərərək atdı sitəmkarlığı,
Ömürlük arzusuydu elin bəxtiyarlığı.
Taleyin imtahanı canını alan oldu,
Ədaləti dünyada əbədi qalan oldu.
Ülviyyət aləmində yenə də şahdır özü,
Şan-şöhrət sikkəsinə yazıldı "adil" sözü.
Bəxtiyar hökmdardı, tarixdə qaldı adı,
Kim ki adil şah oldu, belə ucaldı adı.
Hər ürəyi sevindir, xürrəm yaşa dünyada,
Tanrı qoymaz ki, dəysin oxun daşa dünyada.
Günəşi oyadanlar xoşbəxt olsun sayəndə,
Dosta səadət olsun fikrin, zikrin, qayən də...
Ülviyyətə qulluq et, günah dalınca varma,
Günahkar insan kimi boyun büküb yalvarma.
Ömür keçib gedəndi, dünya qalandı sənə?
Ülviyyətə sədaqət şərəfdi, şandı sənə.
Hər üzrün, yalvarışın — hiylə, kələk, aldanış,
Quru sözdən nə çıxar? İşdən, əməldən danış.
İşlər sözlə düzəlsə, hər iş də düz gələrdi,
Nizami hünəriylə göylərə yüksələrdi.

[1] Yəni mənim rahatlığım üçün zəhmətə qatlaşıb əziyyətimi çəkən, yükümü gəzdirən rəiyyətim, o dünyada mənə ağır yük olacaq. Çünki ona etdiyim zülm üçün cavab verməliyəm. Bu dünyada mənə kömək olub, bütün müşkül işlərimə çarə tapan xalq məni biçarə edəcək, çünki onlara verdiyim əzab və əziyyətə cavabdehəm.

DÜNYANIN KEŞMƏKEŞİ VƏ BƏŞƏRİN İZTİRABLARI

Yerə, göyə sığmayan ey həşəmət ağası!
Olma bir an cahana etinasız baxası!
İztirabın, əzabın edər üzüağ səni,
İstərəm ehtişamdan mən görüm uzaq səni.
Son gününü unutma, ömrün boyu sal yada,
Möhtəşəmlik ağası yoxsulluqdur dünyada.
Süleymanın mülkünü sorma hər an hardadır?
Mülkü öz yerindədir, de Süleyman hardadır?
Vamiq — toylu, büsatlı sadiq yardı cahanda,
Əzra — nazlı gəlindi, bir nigardı cahanda.
O toy, gəlin otağı indi hardadır, harda?
Vamiq, Əzra hardadır? Məzardadır, məzarda!...
Zümrüd quşu bəsləyən Sam oğlu Zaldı bəşər,
Dünya-Samdır, qocalmaz, Zaltək qocaldı bəşər[1].
Öz çarxını tərsinə çox dolandırır fələk,
Ədasıyla qəlbini yaxıb-yandırır fələk.
Gah ucaldır canlının şahlığı ilə səni,
Gah döndərir kuzəçi əlində gilə səni.
İki rəngli fərşə ki, ayaq qoyubdu varlıq,
Həyatından bezardı, cana doyubdu varlıq.
Səhrada həyat sürən deyinər biixtiyar:
"Dəryalar qoynundakı bəxtiyardı, bəxtiyar!"
Dəryadakı darıxar, naləsi qalxar göyə,
Xiffətindən qovrular "səhra gözəldir" deyə.
Keşməkeşli həyatı fəlakətdir insana,
Hər yerdə narahatlıq bir adətdir insana.
Köç yükünü karvana çatmalıyıq, çatmalı!
Bu yurdu, xanimanı atmalıyıq, atmalı!

[1] Biz cahanın törəmələriyik və o, həmişə bizim cavanlığımızı əlimizdən alıb bizi qocaldır, özü isə daima cavan qalır. Bunda nə hikmət var? "Şahnamə"nin əsas qəhrəmanlarından biri Rüstəmin atası Zal anadan olanda saçı ağ idi. Atası Sam bu saç ağlığını fəlakət rəmzi hesab edir. Oğlunu dağın başından atır. Əfsanəvi xeyirxahlıq rəmzi olan Simürğ (Zümrüd) quşu Zalı götürüb bəsləyir və həmişə ona yardım göstərir. Şair dünyanı saçları qara cavan Sama, oğlu ağsaç Zalı isə insanlara bənzədir.

Karvana qoşulmayan düşəcək bəndə, demək,
Şəhərdən sürgün olar ən ucqar kəndə, demək[1].
Əldən düşən yolçunun, bil, hədərdir yolu da,
Yoxluqla arasında tük qədərdir yolu da.
Uyma vara, dövlətə, təkəbbürdən uzaq gəz,
Zülmət ömür yoluna günəş nuru çiləməz...
Vermə təlim aldığın ariflərə macal sən,
Bəxtiyar insanlara arxalanıb ucal sən.
Gülün şirin vüsalı nəsib olar tikanə.
Gülün özü solsa da ətri dolar tikanə[2].
Məhşərdə oxunanda guya cəza fərmanı,
Sorğu-sual etməyə gətirirlər səhranı.
Deyirlər: "Sən qanını içmisən heyvanların,
Təşnəsisən tökülən, axan nahaq qanların,
Yoxsa, dirilik suyu həyat verməz qumuna,
Səhrasan, Fərat nəhri axıb gəlməz şumuna"[3]...
Yaxşı insan qalmayıbdır, şər şərə yaraşıbdır,
Dünya bal süfrəsidir, arılar daraşıbdır.
Dövrə bax ki, alçalıb zülmdən, şərdən bəşər,
Azğınlığın əlindən qaçır bəşərdən bəşər.
İnsanda nə ləyaqət, nə mərdlik qalıb indi,
İnsandan insanlığı namərdlik alıb indi.
Çoxdan yoxa çıxıbdı ədalətli Süleyman,
Haqsızlıqdan görünməz pəriyə dönüb insan[4].
Kimə ki, insan kimi dərdimi açmışam mən,
Namərdliyi ucundan üzündən qaçmışam mən.

[1] Bu həyat karvanının hərəkət dairəsindən kim kənara çıxıb yolda qalıbsa, o, cavanlıq, gümrahlıq şəhərindən xaric edilib, qocalıq, acizlik kəndinə sürgün olunubdur. O kənddə ona nə qədər aman verilsə də, yoxluq onu uzaqdan nişan verir və bilir ki, geci-tezi oraya gedəcəkdir.

[2] Qədim şəhərlərin birində deyilir ki, gül bağlarında bir növ tikan olur, sünbül çiçəyinin kökünü o tikana sarıyıb bir müddət saxlayandan sonra sünbül çiçəyi qaliyə ətri saçmağa başlayır.

[3] Qiyamət günü səhranı ortaya çıxarıb ondan hesabat tələb edərək soraçaqlar: "Ay cani, sənin sinəndə çağlayan çeşmələr ürəyi yaralı biçarələrin və dili, ağzı bağlı heyvanların ciyər qanıdır, sən onların ciyər qanını sorMusan, yoxsa bu qumlu səhra hara və dirilik suyuna bənzər bulaqlar hara?".

[4] Süleyman peyğəmbərin ədalətli, insanpərvərlik və pak zəmanəsi gedib, indi isə zülm, əsarət, qəddarlıq dövranı hökm sürür və buna görə də əsl adam, həqiqi insan pərilər kimi gözə görünmür.

Kimsənin kölgəsində səadət görməmişəm,
Əhdə dönük insanda sədaqət görməmişəm.
Hikmət dəni səpdim ki, vəfa dəni cücərsin,
Hamı alqış oxuyub, bir gün barını dərsin.
Toxumu şuma səpib becərər əkinçilər,
Vaxt gələr əkdiyindən bar dərər əkinçilər...

SÜLEYMAN VƏ QOCA ƏKİNÇİ

Günlərin bir günündə seyrə çıxdı elindən,
Söndü sübhün çırağı Süleymanın yelindən.
Ölkəsi boyda taxtı-küləyi uçdu onun;
Həşəmətli taxtını bir səhra qucdu onun.
Qoca əkinçi gördü-həmdəmi biyabandı,
Süleymanın ürəyi onun halına yandı:
Bircə ovuc dəni də kəsib yoxsul daxmadan,
Səpib kərəm mülkünə ehtiyaca baxmadan.
Yoxdu dən səpmədiyi bircə qarış yer belə,
Sünbüllər oynadıqca qarışırdı tel-telə.
Əkinçi bəbəyitək bəsləyirdi hər dəni,
Süleyman quşlarını səsləyirdi hər dəni.
Süleyman söylədi ki:"Tamahlanma, ay qoca,
Nemətini, ruzini gəl eyləmə zay, qoca.
Tor-cələ qurmamısan, dən səpirsən quşlara,
Quş dilində danışma, bələdəm mən quşlara"[1].
Belin yox, quru əllə yer təpməyə gəlmisən?
Suyun yox, kəndli kimi dən səpməyə gəlmisən?
Əkin-səpin üstündə suyumuz boldu bizim.
Qismətimiz gül əkib, vay dərmək oldu bizim.
İsti dəni qovurur alovlanan tarlada,
Məhsul ələ gələrmi, susuz yanan tarlada?
Qoca dedi: İncimə, qoy deyim sözümü mən,
Nə suya, nə torpağa dikmişəm gözümü mən.
Halal zəhmət itməyib, əlləşmək deyil eyib,
Tanrı: "Səndən hərəkət, məndən bərəkət" deyib.
Kürəyimin təridir — mənim suyum, səlim də,
Bu dəmir dırnağımdır xış əvəzi belim də.

[1] Quş dilində danışmaq — mənasız, boş-boş danışmaq.

Şah deyiləm məmləkət dərdi çəkib yaxılım,
Ömrü boyu şadam ki, vardır dənim, taxılım.
Bolluğun müjdəsini bu göylərdən alıram,
Hər dənin sünbülündən yeddi yüz dən alıram.
Şeytan ilə şərikli əkməsəm əgər dəni,
Dən dolu sünbüllərim torpağa əyər dəni"...
Xoşbəxt odur dözümə ləyaqəti var onun,
Ağır yükə qatlaşmaq dəyanəti var onun.
Naz çəkmədən saralıb solan azdı dünyada,
Qarnı sirr dağarcığı olan azdı dünyada.
Çox uzatma mətləbi yanıb-yanıb Nizami,
Naz çəkməyə dünyada tək yaranıb Nizami.

DÖRDÜNCÜ SÖHBƏT

HÖKMDARIN XALQA QAYĞISI VƏ ƏDALƏTİ

Ey mərdlik qalxanını atıb diz çökən insan!
Qəflət divi azğınlıq yoluna çəkən insan!
Güvənirsən şahlığa, şahlıq gəldi-gedərdi,
Güvənirsən həyata, həyatın da hədərdi.
Eyş-işrətlə vurursan öz ömrünü sona sən,
Fələk qatıb başını, oyuncaqsan ona sən.
Quranı, qılıncını bir kənara atmısan,
Əlində cam, sürahi nəşəylə baş qatmısan.
Nə güzgün, nə darağın bir an əldən düşəndir,
Gözəl-göyçək qadıntək sığallanmaq peşəndir.
Rabiyə olmasaydı xilaskarı, köməyi,
Susuzluq təşnə düzdə öldürərdü köpəyi[1].
İgidsənsə, kişilik adından utan barı,
Ərsiz hünər göstərən qadından utan barı...
Sən ki, fələk deyilsən cəza hökmü yazırsan,
Cəza hökmü yazmaqla hər cəzaya hazırsan.
Ədalətin ucaltsın qoy nəslinin adını,

[1] Rabiyə Bəsrəli bir gün səhrada bir itin susuzluqdan can verdiyini görüb hörüklərini kəsib paltarını da ona bağlayıb quyuya salır. Sonra o, paltarını sıxaraq itə su verir və onu ölümdən xilas edir. Bu hərəkətinə görə bu mömin qadın övliyə zümrəsinə daxil edilir.

El gözündən salmasın özünü, övladını.
Haqsızlığa uyaraq günaha batmaq nədir?
Qan töküb, zalım olub, abrını atmaq nədir?
Bundan əzəl öyündün, qılıncını şaxıtdın,
Neçə igid öldürüb, nahaq qanlar axıtdın.
El gücü-sel gücüdür, hər an çəkin bu seldən,
Yataqda da can alar qisas oxu qəfildən.
Xalqa divan tutanı divan gözlər hər yanda,
Məzlumların fəryadı qorxuludur cahanda.
Hindli ərlər vermədi canlarını sadağa,
Saldı Sultan Mahmudun sağ canını yatağa[1].
Xalq intiqam fikrindən çox çətin ki, daşına,
Nə müsibət gətirər, qisas sənin başına.
Məslək əri həmdəmdi mələklərin özüylə,
Yumurtaya can verər tısbağa öz gözüylə[2].
Qılınc çəkib yerimə məzlum kəsin üstünə,
Hər səhər qarğış oxu tökülməsin üstünə.
Dünya özü zalımdır, zülm eləyir varlığa,
Ədalət hakimiylə qalıb hökmdarlığa.
Kim ki zülmün evini bərbad edib indidən,
Öz sabahkı evini abad edib indidən.

QARI VƏ SULTAN SƏNCƏR DASTANI

Haqsızlığın odunda bir qarı yandı oda,
Səncərin ətəyindən yapışdı bir gün o da:
"Zülm əlindən qalmışam mən zarıya-zarıya,
Zülmün divan tutdurur bir köməksiz qarıya.
Kefli-kefli qapımın ağzını kəsdi darğan,

[1] Sultan Mahmud Qəznəvi Hindistanı fəth edəndən sonra hind kahin və yoqları öz maqnetizmi vasitəsilə Mahmudu dəhşətli xəstəliyə mübtəla edirlər. Bu zaman Mahmuda xəbər çatır ki, onun xəstəliyinin səbəbi kahin və yoqların dua və ibadətidir. Mahmud onları məcbur edir ki, onun şəfa tapması üçün dua oxusunlar. O bundan sonra sağalır.

[2] Su tısbağası sahildə yumurtlayır, yumurtalarını quma basdırır. Allahın kəraminə ümid edərək yenə dənizə qayıdır.

Yumurtalar qumda cücərir, müəyyən müddətdən sonra tısbağa balaları çıxıb özləri dənizə gedirlər.

Beytin mənası: Su tısbağasının kəşf edə bilmədiyi Allah mərhəmətinə insanlar da yol tapıb onun qəzəbini zülmkarların əleyhinə yönəldəcəkdir.

Təpiklədi doyunca, o ki var əzdi darğan.
Bir günahım olmadan çölə atdı daxmadan,
Sürüklədi saçımdan fəryadıma baxmadan.
Mən zülmün zindanında qansız gördüm yağını,
Ürəyimə, canıma basdı zülmün dağını".
Dedi: "Ey qozbel qarı, söylə, filan gecədə,
Filankəsi öldürən kimdi sizin küçədə?"
Evimi çox axtardı, qatil hardadır, — deyə,
Bu müsibət, həqarət sığarmı yerə, göyə?
Darğan sərxoşluq edir, el-obada qan olur,
Bir günahsız qarıya dözülməz divan olur.
Əyyaşlıqla soyurlar el varını darğalar,
Divana da çəkirlər bir qarını darğalar.
Bu zülmə, haqsızlığa dözmək çətindir-çətin,
Mənim abrım tapdanır, səninsə ədalətin.
Bu yaralı sinəmdə əzilməmiş yer hanı?
Ruhum uçub bədəndən, tapşırıram bu canı.
Sən dadıma çatmasan, şah dimərəm adına,
Qiyamətin günündə çatmasınlar dadına.
"Dad, aman" — deyə-deyə qalan görüm səni mən,
Zülmünün cəzasını alan görüm səni mən.
Hər elin hökmdarı el dərdinə qalandı,
Zülmün hara çatıb ki, var yoxumuz talandı.
Yetimlərin malını talamaqdı işin də,
Abxazları soymusan, şirə qalıb dişində[1].
Qarıların nəyi var, quldurluqdan sən utan!
Utan, utan onların ağ birçəyindən utan!
"Şaham" deyib öyünmə, sən ki, qulsan tamaha,
Viran qoydun elləri, şah olmaz səndən daha.
Şah elin hər işini nizama salsın gərək,
Həmişə öz xalqının qeydinə qalsın gərək.
Hökmünə, fərmanına baş əyər hamı onda,
Sevib, sonsuz məhəbbət bəsləyər hamı onda.
Aləmi alt-üst edib, talamısan elləri,
Xalqa xeyrin dəyibmi şah olan gündən bəri?...
Xoş sözündən sevinsin ağbirçəkli qadın da,
Ağbirçəyin sözünü yaxşı saxla yadında:

[1] 1139-cu ilin sentyabr ayında Gəncədə baş verən fəlakətli zəlzələdən sonra Gürcüstan çarı Gəncəyə hücum çəkərək şəhəri qarət etmişdir.

"Zavallı məzlumların var-yoxunu talama,
Dərdlilərin oxunu öz sinənə qalama.
Künc-bucaqda qalana sən bu qədər atma ox,
Yoxsulların ahından, qarğışından çəkin, qorx!
Səadət qapısını açmağa yaranmısan,
Sanma sitəm dalınca qaçmağa yaranmısan.
Hökmdar olmusan ki, yetişəsən haraya,
Daim məlhəm qoyasan, hər sızlayan yaraya.
Məzlumlar güvənirlər şöhrətinə, adına,
Sən də yetiş onların köməyinə, dadına.
Nəfəs dərən sailin nəfəsini dinlə sən,
Dünyadan bezənləri süzmə gendən kinlə sən.
Qoy səltənət mülkündə əsməsin qara yellər,
Qoy kəramət tacını başında görsün ellər".
Xorasanda Səncərin zülmü elə car oldu,
Eşitmədi bunları, bəlaya düçar oldu.
İnsan indi taparmı, arasa ədaləti?
Zümrüd quşu aparıb, harasa ədaləti[1].
Haqsızlıq arsız göyü heyran qoyubdur indi,
Torpaq zülmün əlindən cana doyubdur indi.
Nizami, etirazın həddini aşdı yenə,
Qana dönmüş qəlbində qan seli daşdı yenə.

BEŞİNCİ SÖHBƏT

BƏŞƏRİN DÜŞGÜNLÜYÜ VƏ KEŞMƏKEŞLİ HƏYATI

Gənclik — nurlu səhərdi, qocalıq — qərib axşam,
Biri parlaq günəşdi, biri öləyizəyən şam.
Uymusan səhərlər də şirin-şirin yatmağa,
Ömrünün al günəşi üz qoyubdu batmağa.
Dünyanın sevdasını gəzdirmə başında sən,
Cavanlıqdan əl götür, ixtiyar yaşında sən.
Gözəllərin eşqindən yaralısan, yaralı,
Sevdalı aşiqlikdən aralısan, aralı.

[1] Bizim zəmanəmizdə ədalətdən əsər yoxdur, o, dağlara qaçıb Zümrüd quşunun qanadları altında özünə yer tapıbdır.

Ağlı heyrət bürüyüb, fikrin alt-üstdü daha,
Əlin qabar-qabardı, ayağın süstdü daha.
Başına nazbalışdır öz qucağı torpağın,
Rahatlıq guşəsidir hər bucağı torpağın.
Dünya gözəl olsa da bitməz narahatlığı,
Hər əzaba son qoyar əbədi rahatlığı.
Hüsnün aylı çeşməydi, o çeşmə donub indi,
Lalətək yanağına sarılıq qonub indi
Tərazlı tək gözəldin, saçın həbəş saçıydı,
Hüsnün türkə, ərəbə bir elin xəracıydı[1]...
Cavanlığın qədrini bilərsən qocalanda,
İtən ömrə göz yaşı çilərsən qocalanda.
Cavan ağac hər bağın gözəlidir, gözəli,
Qocaldımı, sındırar onu bağbanın əli.
Cavanlıq od-alovdur, gözəlliyin tacıdır,
Cavanlıq çox şirindir, qocalıq çox acıdır.
Tər budağın üstündə təzə açan gül olar,
Quru odun ocaqda yana-yana kül olar.
Ənbər saçan şəvədir hər bir başın qarası,
Saf qızıla məhəkdir, bil ki, daşın qarası.
Gəncliyi vurdun başa, qəflətdən oyan indi,
Al günəşi oyatmaz yuxudan doyan indi.
Şam kimi ərimisən, gücün yox aha sənin,
Müşk ətirli saçına qar yağıb daha sənin.
Havalar soyuyanda qısılar otlar yerə,
Ağappaq qar ələyər qara buludlar yerə.
Fələk — boyaq küpüdür, sanma boyası azdır,
İsa bir boyaqçıdır, Günəş də ki, rəngsazdır[2].
Buludlar paltaryuyan, Ay-gümüşü ləyəndir,
Gecənin saçlarına məhtab nur ələyəndir.
Yuyub nur çeşməsində öz pasını asiman,
İsaya boyadıbdır libasını asiman.
Zərrə qədər boyası, rəngi varmı havanın?
Tutqunluğu könüllər oxşayarmı havanın?

[1] Bu beytdən belə məlum olur ki, şair 30 yaşlarında ikən saçına və saqqalına dən düşüb, çallaşmağa başlayıb.
[2] Beytin məzmunu belədir: İnsanın saçları istər qara, istərsə də ağ olsun, ikisi də bir şeydir. Biri cavanlığın hesabına qara, birisi isə zəmanənin sel-sularında yuyularaq ağ olmuşdur.

Gündüz kimi ağappaq, gecə kimi qapqara,
Ağ rumlu, qara zənci olmaq hara, sən hara[1]?...
Təzadlı aləminə, söylə, nəzər salırsan?
Yayda cübbə geyirsən, qışda üryan qalırsan[2].
Şir, pələng ovla yaşar, libasıdır dərisi,
Tapdağıyla dolanan olmaz tamah hərisi.
Varsa suyun, çörəyin yoxluqdan qəmə batma,
Əlini çömçə təki hər kasaya uzatma.
Çörək də söndürməsə hərisliyin odunu,
İç içməli sulardan, döşür yemlik otunu...
Qana qəltan etsə də səni zəhmət tikanı,
Çalışmaqdan usanma, işə alışdır canı.
Öz halal zəhmətinlə namuslu insan sayıl,
Hər yetənə alçalma, əl açıb olma sail.

KƏRPİCKƏSƏN QOCANIN BİR CAVANLA HEKAYƏTİ

Deyirlər Şam tərəfdə bir qoca kişi vardı,
Pəri kimi xalq ilə onun nə işi vardı.
Əyninin köynəyini ot-ələfdən hörərdi,
Kərpic kəsib bir təhər dolanar, gün görərdi...
Qılınclı ərlərin ki, düşərdi qalxanları,
Məzarına kərpicdən döşərdi "qalxanları".
Kəfənsizin kəfəni, duvağıydı kərpici,
Günahkarın ağzının suvağıydı kərpici.
Bir gün yenə işiylə başını qatdı qoca,
Əldən-dildən düşərək qan-tərə batdı qoca.
Birdən-birə göründü gözə bir cavan oğlan,
Başladı məzəmmətlə sözə bu cavan oğlan:
"Bu düşkünlük, zəlillik səncə, hara yaraşar?
Palçıq-saman yoğurmaq muzdurlara yaraşar.
Torpağın qalxanını qılıncınla sökmə sən[1],

[1] Nə qədər ki, zənciyə bənzər gecə və rumluya bənzər ağ gündüz kimi ikiüzlüsən, cəhalət və zülmətdən çıxa bilməyəcəksən.
[2] Ağaclar yayda zərif çiçəklərdən ağ kətan köynək geyir, qışda isə o köynəyi atıb qaba palaza bənzər qabıqda qalır. Sənin bu ikiüzlü və ikirəngli təbiətinin nəticəsində cavanlıqda bərli-bəzəkli olursan, qocalanda isə çılpaq qalırsan.

Bir qarın çörək üçün öz abrını tökmə sən.
Bu kərpic qəlibini yandırıb külə döndər,
Ömrün xəzan bağını əlinlə gülə döndər.
Daş kimi kəltənlərə bel vurmaqdan nə çıxar?
Bəlimli palçıqları yoğurmaqdan nə çıxar?
Qocasan, qocaların yerişini yeri sən,
Yorularsan, cavanın yerişini yerisən".
Qoca dedi: "Nadanlıq havası var başında,
Ağsaqqala gülürsən belə cavan yaşında.
Qocalar kərpic kəsər, halallıqla yaşayar,
Kölələr, əsir qullar ağır yüklər daşıyar[2].
Qarşında boyun büküb əl açmayım deyə mən,
Əzəldən əl atmışam belə bir peşəyə mən.
Nə xəzinə yığanam, nə də tirmə geyənəm,
Öz halal zəhmətimin çörəyini yeyənəm.
Halalca nemətimə naşükür olma mənim,
Nemətə xor baxana nemət qənimdir, qənim".
Qocaya tənə vuran peşmanladı sözündən,
Gözdən itən zamanda yaş axıtdı gözündən.
Dünya görmüş insandı, qoca belə qocaydı,
Namuslu zəhmətiylə el gözündə ucaydı.
Unut dünya evini sən burada, Nizami!
Məslək eşqi yetirər hər murada, Nizami!

ALTINCI SÖHBƏT

VARLIĞIN QÜDRƏTİ

Bu sehirli pərdədə möcüzə göstərən var,
Sehrkar qüdrətiylə ecazkardır, ecazkar.
Qəlbinin gözləriylə seyrə dal bu pərdəni,
Gördüyün hər möcüzə hər an sehirlər səni.
Qubarlı pərdədəki quldurlar gəlməz saya,
Keşikçidir fələyə, talançıdır dünyaya.

[1] Burada yer səthi qalxana, bel isə qılınca bənzədilib.
[2] Yəni nəfs, acgözlük, şəhvət və ehtirasların əsirləri minnət götürmə-yə, başqalarının yükünü daşımağa qadirdirlər, mən isə öz zəhmətimin bəhəri ilə dolanıram.

Köləlik ziyasıdır gözlərinin gövhəri,
Könülün köləsidir onlar əzəldən bəri.
Ətalətdən uzaqdır gərdişi kainatın,
Varlığa həvalədir hər işi kainatın.
Fələyin köhlənləri yəhərlidir əzəldən[1],
Yalmanına yatmayan qəhərlidir əzəldən.
Bu cavan, hərəkətli qoca fələkdən qabaq,
Ululuq şan-şöhrəti uca fələkdən qabaq.
Əlimizlə qurmuşuq eşqin uca taxtını,
Eşq ilə sınamışıq insanlığın baxtını.
Xeyrin, şərin yükündən insan çətin daşına,
Şikar kimi bağlanıb yəhərinin qaşına.
Dünya sirli saraydır, sirdaş da sənsən ona,
Torpaq acgöz bir quşdur, ən gözəl dənsən ona.
Xilas eylə canını sinə sökən bu quşdan,
Zümrüd kimi havalan, görünməz ol uçuşdan[2].
Qəfəsdəki can quşun İsa deyil, bəs nədir?
Yerdə qanad açsa da, məskəni göylərdədir[3]...
İki dünya yolunda yolçuluğun əbəsdir,
Könülə qovuşmağa yarım nəfəs də bəsdir[4].
Kim varlıq cövhərini bu gildən yaradıbdır,
Ruhunun Kəbəsini könüldən yaradıbdır.
Qalsın tozlu dəridə çirki, pası ruhunun,
İşıqlı könüldədir hər cilası ruhunun.
Sürmə çəkən nəsimdir nərgizin gözlərinə,
Mis iksirlə dönübdür kimyagərin zərinə[5].
Bədənin ovxalanan bir ovuc gildən sənin,
Əzəl gündən sirdaşın yalnız könüldü sənin.
Öz könlünə qul ol ki, sultanlığa çatasan,

[1] Fələklər insanlara və varlığa qulluq etmək üçün yaradılıb.
[2] Quş dəni dənləyən kimi yer səni dənləyib udacaqdır. Odur ki, sən Zümrüd quşu kimi yer üzündə mənəviyyata qulluq etmə, özünü təmkinli apar.
[3] Yəni sənin ruhun sənin cismində yerləşsə də, özü səndən yüksəklərdə durur.
[4] İki aləm arasındakı yol, yəni cisim və canın arasındakı fasilə ikicə mənzildir, ürək üçün yarım addımdır və ürək onu bircə nəfəsə gedə bilər.
[5] Nərgizin gözünə sürmə çəkən səba, misi qızıla çevirən kimya olduğu kimi sənin varlığının da cövhəri ruhun mərkəzi olan qəlbdir, sən qəlbə və onda yerləşən ruha qulluq elə.

Ağla, cana hökm edib köləliyi atasan...
Zəhmət fəryad deyildir, bir şadlıqdır insana,
Zəhmətinin axırı rahatlıqdır insana.
Düşünmə ki, qəsdinə durub haçandır fələk,
Qapılar bağlasa da, qapı açandır fələk.
Çıxar nicat yoluna bir gün karvanı ömrün,
Sevinc qəm darğası tək olar sarvanı ömrün[1].

OVÇU İLƏ TÜLKÜNÜN HEKAYƏTİ

Bir tuşqul ovçu vardı, quşu göydə vurardı,
Dərə keçib, dağ aşar, bənd-bərədə durardı.
Bir tulası vardı ki, cürəti şir cürəti,
Qaçışına çatmazdı Günəşin də sürəti.
Ən heybətli gərgədan qorxusundan əsərdi,
Maralı aslan dişi xəncər kimi kəsərdi.
Köməyilə vəhşilər bir şikardı ovçuya,
Gərəkliyi hər zaman aşikardı ovçuya.
Hər şikara cumanda qəlbinə nur saçardı,
Gecə keşikçi, gündüz ov dalınca qaçardı.
Şir ürəkli ovçunun şir tulası yox oldu,
Bu itiyin xiffəti ürəyinə ox oldu.
Dedi: "Məni qoruyar, ovumu izləyərdi,
Bir tazımın dırnağı yüz aslana dəyərdi".
Hayıfsınıb əzabdan od tutdu, nə tutdu o,
Dözüb şirin canını öz dişinə tutdu o.
Hövsələ daralanda sanma dözmək asandı.
Zərrə qədər səbriylə sanki dirhəm qazandı.
Bir tülkü yaxınlaşıb ələ saldı ovçunu.
Söylədi: "Nə yaxşı ki, bu dərd aldı ovçunu.
Eşitdim ki, gəbərib o zirək tazın sənin,
Tazın ölüb getsə də, olmasın yasın sənin.
Dünən səndən ayrılıb, şikara cumdu tazın,
Ovdan ötrü həlakdı, gözünü yumdu tazın.
Budur, öz ovçusuna özü şikardır indi,
İki aylıq bolluca yeməyin vardır indi.
Ürəyini kababtək dur, yaxşıca çək şişə,

[1] Misranın məzmunu: Hər kədərin, qəmin arxasınca sevinc və şa[...] gəlir.

Beyni-sənə yem olsun, dərisi-mən "dərvişə".
Əvvəl yağlı yeməyə yaman çoxdu iştahın,
İndi yağlı tülküyə niyə yoxdu iştahın?
Bir gün qan udmalıydın yağımızı yeməkdən,
Sarılıq tutmalıydın yağımızı yeməkdən[1].
Qorxum yoxdur torundan, zəhri yarandan daha,
Qurtarmışam ölümdən, müdhiş yarandan daha.
Artıq uzaq gəzirsən, niyə bizdən bezmisən?
Heç saya da salmırsan, əlimizdən bezmisən?"
Ovçu dedi: "Məsəldir: hər gecə hamilədir,
Nə doğacaq bilinmir, gör gecə hamilədir?!
Şadam ki, dünya evi darısqaldır əzəldən,
Qəm gedər, şadlıq gələr, adi haldır əzəldən.
Ağalığı-ədanı, köləliyi-təşvişi,
Yer üzünə bəxş edib bu fələyin gərdişi.
Bu ulduzlar, fələklər, bax, dövr edir həmişə,
Əzab da, rahatlıq da keçib gedir həmişə.
Şadlıq sarsa könlümü sonu qəmdir-kədərdir,
Şadlıq gəldi-gedərsə, qəm də gəldi-gedərdir.
Hər gecənin bir nurlu, günəşli gündüzü var,
Hər yoxuşun enişi, hər təpənin düzü var.
Buna qurdla Yusifin macərası deyərəm,
Qurd Yusifi yeyibsə, mən də onu yeyərəm.
Aldada bilməz məni qurduğun hiylə, kələk,
Sənin kimi şikarı tazısız qoymaz fələk".
Ovçu belə deyəndə hər yan toza büründü,
Toz tazının dalınca pərdə kimi süründü.
Ora-bura şütüdü o şikarın hərisi,
Şir dişiylə tülkünün parçalandı dərisi.
Dedi ki, pusqudayam, gərək qəsdə girəm mən,
Tülkü yaxşı bilir ki, şikar vaxtı şirəm mən.
İtməyimdən səbrinin kasası doldu sənin,
Tülkünü parçaladan inamın oldu sənin.
Mütiliyim boynuma xalta salıb əzəldən,
Vəfam ixtiyarımı alıb əldən əzəldən.
Kimin ki, ixtiyarı sədaqətə bağlıdır,
Taleyinin axırı səadətə bağlıdır.

[1] Qədim təbiblərin qənaətinə görə yağlı görək səfraya səbəb olur.

Məslək yolu ülviyyət yoludur kainatın,
Yüksəliş, təmiz niyyət yoludur kainatın...
Məslək yolu seçənlər tamaha baş əyərmi?
Dövlətin artsın deyə əlləşməyə dəyərmi?
Çarpışmağı bacarsan havadarın tapılar,
Üzünə açıq olar bütün bağlı qapılar.
Nizaminin eşq odu sanma külə dönəndi,
Qüdrətin al günəşi sönsə, o da sönəndi.

YEDDİNCİ SÖHBƏT

İNSANIN ÜLVİYYƏTİ

Sən, ey yerdə fələyi heyrətdə qoyan insan,
Yer də, göy də nazınla daim oynayan insan[1].
Ülviyyət aləmindən xəbərdarsan deyə sən,
Qüdrətinlə şərəfsən, şansan yerə, göyə sən.
Qüdrətin pərvərişi dayən olub əzəldən,
Süd deyil, şəkər yemək qayən olub əzəldən.
Hədsiz nəcibliyinlə əşrəfisən dünyanın,
Əzəldən xeyirxahlıq bütüsən gen dünyanın
Ecazkardır qüdrətin ucu iti qələmi.
Yaradıb sənin kimi gözəl bütü qələmi.
Can damarı bağlayıb ciyərinin telinə,
Can gövhəri parlayan kəmər vurub belinə.
Aləmdir incəliyin, dünya sənin heyranın,
Çatmaz arıq ahuya əsla kökü ceyranın.
Yer üzündə vəhşilər ramdır zoruna sənin,
Quş kimi yemləyirsən, düşüb toruna sənin.
Dövlət quşu humaysan, qayən səadət olsun,
Az yemək, az danışmaq, nəciblik adət olsun.
İşığı, qaranlığı, xeyri, şəri aləmin,
Bil ki, əbəs deyildir, ey bəşəri aləmin!...
Əl vardır ki, əl qoyan yox əlinin üstünə,
Pərdə çəkər sirrinin, əməlinin üstünə.
Can atırsan açasan bu pərdənin sirrini,

[1] İnsanın şərəfli olub nazlanması onun Allah tərəfindən kamil yaradılmasıdır.

Yırtdığın pərdə açar, bil ki, sənin sirrini.
Pərdəsiz bir könülü alqışlama heç zaman,
Pərdəsiz bir havanı sən xoşlama heç zaman.
Möcüzəni göstərən bu sehirli pərdədə,
Ağlını heyran qoyur hər bir sirli pərdə də.
Bu pərdədən savayı, gəl, heç hava çalma sən,
Bu pərdədən kənarda xaric hava çalma sən.
Hər xalından, gəl, şadlan bu əsrarlı pərdənin,
Ahəngiylə qanadlan bu əsrarlı pərdənin.
Ruhunun aynasından qoy pak olsun varlığın.
Qırx günün zillətindən gülsün bəxtiyarlığın[1].
İnsan oğlu qazanar zindanda da şan-şərəf,
Gətiribdi Yusifə qaranlıq zindan şərəf.
Köləlik zəncirini zillətsiz atmaq olmaz,
İztirabsız, əzabsız şərəfə çatmaq olmaz.

FİRİDUNLA CEYRANIN HEKAYƏTİ

İki-üç dostu ilə səhər çağı Firidun,
Seyrə çıxıb dolaşdı gen ovlağı Firidun.
Ovlağa çatan kimi ov gəzdi gözü şahın,
Vuracağı ceyrana vuruldu özü şahın.
Ürkək gözü, sağrısı qıyma deyir ovçuya,
Şuxluğu qansızlığa uyma deyir ovçuya.
Duyuq düşdü qəsdindən ona tor quran kəsin,
Nəzərindən yayındı qəsdinə duran kəsin.
İşvəsiylə, nazıyla dağ çəkdi ceyran şaha,
Dostları məftun görüb, qaldılar heyran şaha.
Köhləni şığıdıqca hirsi səmuma döndü,
Ahunun qarnı kimi kamanı muma döndü[2].
Süzən ox izinə də batammadı ceyranın,
Uçan at tozuna da çatammadı ceyranın.
Oxunu qınadı ki: can almağın nə oldu?

[1] Sən öz bədənini qırx gün riyazət ilə həva və həvəsdən uzaqlaşdırıb ləbədə saxlasan, onu dünyəvi çirkabdan təmizləyib, ruhun mərkəzi olan cəlb və can kimi pak edə bilərsən.

[2] Şah öz köhlənini özünün həvəslə odlanmış ciyəri kimi alovlandırdı və kamanın belini sürtməkdən ahunun qarnının dərisi kimi yumşaltdı. Ahunun belinin dərisi qaba, qarnınınkı isə yumşaq olur.

Atını qınadı ki: yan almağın nə oldu?
Əzəlki uçuşunuz, sürətiniz yoxdumu?
Ot yeyən bir ahuca cürətiniz yoxdumu?
Ox dedi: "Yağın deyil bu bağrı qanlı sənin,
Gözlərini oxşayır bu dilsiz canlı sənin.
Bir canın zirehi ki öz sayəndə toxuna,
Mümkünmü o zirehə hər süzən ox toxuna[1]?
Zövq əhli hər bir zaman hey zövq alsa yaxşıdır,
Təbilçinin təblini özü çalsa yaxşıdır[2].
Ülviyyət timsalıtək ucalmağa çalış sən,
Ülviyyət göylərindən öc almağa çalış sən.
Ülvi eşqə can atar əsl insan cahanda,
Bəşər ülvi eşqiylə qazanıb şan cahanda.
Uzaqgörən kəsləri zövqü səfa ucaldıb,
Eşqinə sadiqliyi, əhdə vəfa ucaldıb.
Sədaqət kəmərini öz belindən açma sən,
Əhdinə sadiqlikdən ömrün boyu qaçma sən.
İlan-qaşlı kəmərdir, gör ki, nədir qisməti,
Viranələr küncündə xəzinədir qisməti[3]...
Sığışmazsan qaranlıq, dar zindana, Nizami!
Günəş kimi işıq saç bu cahana Nizami!

SƏKKİZİNCİ SÖHBƏT

XİLQƏTİN GÖZƏLLİYİ VƏ KAMALIN QÜDRƏTİ

Qüdrətin nəzərində heç nəydi hələ xilqət.
Səxavət dəryasına təşnəydi hələ xilqət[4].

[1] Yəni bu ahu balası sənin nəzərinin zirehi himayəsində cövlan edir və kimin cürəti çatar ki, sənin zirehinə tərəf ox atsın.

[2] Yəni sənin baxışlarını oxşayan bu ahu gərək sağ-salamat qalsın. Heç bir mötəbər adamın xoşuna gəlməz ki, o, öldürülsün və dərisindən dəf düzəldib dümbək çalanların əli altında zərbələrə məruz qalsın.

[3] Qədimdəki təsəvvürə görə gizli xəzinələrin üstündə ilanlar yatır və onu mühafizə edirlər. Qıvrılmış ilan kəmərə bənzəyir, deməli, ilan xidmət kəməri olduğu üçün xəzinə sahibidir. Yəni hər kim bəşəriyyətə xidmət edirsə, cəmiyyətə, insanpərvərliyə qulluq edirsə, o, səadətə qovuşacaqdır.

[4] Yəni bəşər və təbiət yaranmamışdan əvvəl varlıq çox kasıb və boş idi.

Bu dünyanın əlində sərvət də, var da yoxdu,
Bu dünyanın yolunda toz da, qübar da yoxdu.
Nə vüsal vədi vardı, nə vədə gələn vardı,
Nə də sirli pərdəni sehriylə dələn vardı.
Gecə-gündüz amansız qanlı yağı deyildi,
Həyat eşqi ürəklə can qaynağı deyildi...
Bu fələk görməmişdi qərəzlə qəsdə hələ,
Torpağın qulaqları deyildi səsdə hələ.
Varlığına ümidi yoxdu hələ varlığın,
Yoxluqdan təmənnası çoxdu hələ varlığın.
Gecə-gündüz sənsizkən özünü sonsuz saydı,
Nəbatat törəməsiz, təbiətsə subaydı.
Bir tikan görməmişdi bağça-bağı dünyanın,
Göyə sovrulmamışdı toz-torpağı dünyanın...
Səyirt zülmün atını, daha meydan sənindir,
Bütün varlıq köləndir, hər cür fərman sənindir.
Beşcə gün yaşasan da ələ cam al dünyada,
Yaxşı yeyib, yaxşı yat, ancaq kam al dünyada.
Nəşələrə dalmağın sanma səfa deməkdir,
Özbaşına olmağın, bil ki, cəfa deməkdir.
Bel büküldü, qaç görüm ayağında kündə sən,
Yanarsan, qovrularsan, öz yağında gündə sən.
Mətbəx talaşasısan, bunu çətin danarsan,
Cəhənnəmin odunda ələf kimi yanarsan.
Qarnını doldurmağın hamballıq olar sənə,
Yüngüllüyün ağırlıq, sanballıq olar sənə...
Tamahın duza getsə, belə duzdan uzaqlaş,
Zirəkləri aldadan dələduzdan uzaqlaş.
Tamahı cilovlayan kamalıdır bəşərin,
Öz nəfsini öldürmək amalıdır bəşərin.
Hərisliyə uymağın qorxuludur, qorxulu!
Ondan nəşə duymağın qorxuludur, qorxulu!
Xeyirlə şər izləyir hər bəşəri əzəldən,
Xeyir xeyri tapandır, şər də şəri əzəldən.

OĞRU VƏ TÜLKÜ HEKAYƏTİ

Yəməndə meyvəsatan kişi vardı deyirlər,
Meyvəsini bir tülkü qoruyardı deyirlər.

Ayıq-sayıq nəzərlə süzüb dörd yanı tülkü,
Qoruyardı, güdərdi hər gün dükanı tülkü.
Bir oğru hər kələyə əl atmağa başladı,
Hiyləsiylə tülkünü aldatmağa başladı.
Fürsət gəzdi, vurnuxdu, gözü dörddü oğrunun,
Yalandan gözlərini yuxu örtdü oğrunun.
Yatmış sanıb hiyləgər həris gözlü qurdu o,
Başını quyruğuna qısıb mürgü vurdu o.
Tülkünü yatmış görüb, gözünü açdı oğru,
Kisədəki pulları götürüb qaçdı oğru...
Kim ki qəflət yolunda xoş yuxuya dalandır,
Başı əldən gedəndir, papağı boş qalandır.
Ayıl, uyma qəflətdə yatmağa sən, Nizami!
Çalış qəflət daşını atmağa sən, Nizami!

DOQQUZUNCU SÖHBƏT

MÜDRİKLİK VƏ ALİCƏNABLIQ

Ey vüsal gecəsindən qəlbə eşqi xal salan!
Ey sülhün bayrağından tez ucalıb, alçalan!
Kölgə kimi sürünmə, qəlbinə dağ yaraşar?
Qalx ayağa, bayrağa dalğalanmaq yaraşar.
Səfər əzmi qəlbindən haçan keçər şahların,
Özü yola düşməmiş yükü köçər şahların.
Əgər şahsan, yubanma, sən başla səfərinə,
Hazırlaş cah-cəlalla, can-başla səfərinə.
Özün hələ keçməmiş büsatını yola sal,
Sabahkı azuqəni, sürsatını yola sal.
Şanı şirin balıyla niyə dolub arının?
Çünki gözü uzağı görən olub arının.
Əlləşər, çəkməz əsla ruzi qəmi qarışqa,
Sabahına bu gündən yığar yemi qarışqa.
Qafilliyə kor kimi etməsə meyil insan,
Arıdan, qarışqadan heç əskik deyil insan.
Bu dünyadan kamını almalısan, almalı,
Yayda qışın qeydinə qalmalısan, qalmalı...
Comərdliyin dünyada zəlilliyin, xarlığın,

Əzəli də, sonu da varlığındır-varlığın.
Övladının qatili bu anadan uzaqlaş,
Eşit atan deyəni, ülviyyətlə qucaqlaş[1].
Mərd atanı sal yada, əgər ki, mərd kişisən,
Çıxma onun yolundan, sən ki, comərd kişisən...
Gethagetdi gözlərik, ömrümüz kəmdir bizim,
Sikkəmizdən düzələn yeni dirhəmdir bizim.
Yoğurarlar yenidən külə dönən varlığı,
Döndərərlər əslinə gilə dönən varlığı.
Bu günündən utanıb qızarmırsan belə sən,
Xəcalətin sonradır, onu düşün hələ sən.
Möhnət yükü ağırdır, bundan halı qəlbimiz,
Bu möhnətə qatlaşar bu yaralı qəlbimiz...
Günahına peşman ol, hər cəzadan uzaq ol,
Əməlinlə, səyinlə hər qəzadan uzaq ol.

TÖVBƏSİNİ SINDIRAN ZAHİDİN HEKAYƏTİ

İbadəti, tövbəni tamam atdı birisi,
Meyxanələr küncündə gedib yatdı birisi.
Meyə döndü göz yaşı şərab içdiyi zaman:
"Kimdən aman istəyim, deyim kimdədir aman?
Həvəs quşu qəlbimi çaldı tamah gücünə,
Təsbeh dənəm dəm oldu, — aldı tamah gücünə.
Talanmışam yolunda, mənim olub Kəbə də,
Xarabata köçəli qənim olub Kəbə də...
Həya məndən yaşınır dönüb zaya əməlim.
Xarabatı döndərib xarabaya əməlim.
Gözdən düşdüm, bu gündən dünya mənə dar olsun.
Bədnamlığım əbədi yer üzünə car olsun.
Bədbəxt olub qəzadan, səadəti boşladım,
Xarabatı xoşladım, ibadəti boşladım".
Himmətlilər lütfünü ona əyan eylədi,
Pərdədən cavabını belə bəyan eylədi:
"Bədbəxtliyin baisi sanma hədər qəzanı,
Ha qınasın sənintək min dərbədər qəzanı.

[1] Övladının qatili ana — dünya, ata — Adəmdir. Adəmin qoyduğu qanunlara, onun verdiyi nəsihətlərə qulaq asmaq lazımdır. Adəmin əsas vəsiyyəti isə günah etməməkdir.

Günahından keçənin dərgahını ara sən,
Gör dərdini deməyə sığınmısan hara sən.
Özün getsən, utanıb qızarmasan pul kimi,
Yoxsa zorla gedərsən qolu bağlı qul kimi.
Yaşıl şəkər qamışı olsun sənə fələklər,
Bu torpağın otuyla dolandın, bəsdir, yetər.
Gedənəcən yuxuya qov gözündən yuxunu,
Yoxluğa sovqat üçün hazırla var-yoxunu.
Qan çanağı görməyək birinin də gözünü,
Yuxu yumar ölütək dirinin də gözünü.
Səni dinin, məsləkin şirin yuxuda gördü.
Üz çevirib, gizlənib, niqab altına girdi".
Can həkimi atlanıb, qalx ayağa, Nizami!
Dönmə gecə yarısı bir dustağa Nizami!

ONUNCU SÖHBƏT

DÜNYANIN AXIRI

Ey fələk! Dolanmağın yetməzmi, yavaşı sən,
Ey yer! Qurtar bu zülmü, bu cövrü savaşı sən.
Hər gecənin gündüzə dönməyi var əzəldən,
Ucalmağın bəllidir, enməyi var əzəldən.
Zəlzələnin dəhşəti ərzə qorxu salanda,
Yerin dərin qatına lərzə, qorxu salanda.
Sərsəmlikdən torpağın coşar kini qəzəbdən,
Parçalayar fələyin zəncirini qəzəbdən...
Bir zəhərli gürzətək qıvrılandı bu fələk,
Torpaq yeyib yaşayan bir ilandır bu fələk.
Ey torpağın bağrını qan eyləyən insanlar!
Bu torpaqda varlığı gül eyləyən insanlar!
Qəm küpündə bu torpaq neçin qalan olubdur?
Bu küp matəm rəngini nədən alan olubdur?
İmkan yoxsa fənd ilə tez qırmağa bu küpü,
Gil varlığa can verib, sındırmağa bu küpü.
Çəkin, bu hisli küpdən çəkin ətəyinizi,
Yeddi dərya suyuna çəkin ətəyinizi.
Ulduzlartək qəmlənib yas paltarı geyin siz,

"Viran qalan dünyaya yas qurmuşuq" deyin siz.
Kürrəmizin başına dolansa da bu fələk,
Bircə anda verəcək onu bada bu fələk...
Fənalığın mülkünü atmalısan, atmalı,
Əbədiyyət mülkünə çatmalısan, catmalı.
Qalan deyil, dünyada gil təpəsi varlığın,
Toza dönüb aləmə kül səpəsi varlığın.
Alıb əldən hər tacı, hər nəməri bu dünya,
Açıb belə vurduğu hər kəməri bu dünya.
Hər ərənə güldürüb yağısını bu həyat,
Hər şərbətə qatıbdır ağısını bu həyat.
Günəş-soyuq fələyin qucağının odudur,
Cəhənnəmin kükrəyən ocağının odudur.
Varlığıyla göylərin çırağına dönər Ay,
Yağ almasa günəşdən, öz-özünə sönər Ay.
Xəzana da can verən bir məlhəmdir buludlar,
Sinəsindəə fələyin bir bəlğəmdir buludlar.
Hər canlıya həyatdır coşan dəmi suların,
Azmı batıb qoynunda üzən gəmi suların?
Başdan aşan eybindən həzər, həzər dünyanın,
Bəs eybinə salmırsan neçin nəzər dünyanın?
Öz eybinə göz yumub, sanma görər eybini,
Ayna kimi hər kəsin tez göstərər eybini.
Eyib açıb, açılma sən həvəsdən aynatək,
Ləkələrsən özünü bir nəfəsdən aynatək.
Qəlbin-hünər aynası bacar canı parçala,
Ya eybini göstərən o aynanı parçala.
Özgəsinin eybinə gözlərini açma sən,
Öz-özünü görəndə öz eybindən qaçma sən.
Eybi kimi hüsnü də var dünyada hər şeyin,
Hüsnünü gör, eybini salma yada hər şeyin.
Çırağını mümkünmü quca gecə gündüzün?
Qəfəsindən qarğatək uça gecə gündüzün?
Zər qanadı, görkəmi bir tamaşa tavusun,
Ayağının eybini qaxma başa tavusun.
Qapqaradır görkəmi, özünə bax qarğanın,
Ağappaqdır gözləri, gözünə bax qarğanın.

İSANIN HEKAYƏTİ

İz qoyaraq dünyanın torpağında, daşında,
İsa ayaq saxladı bir bazarın başında.
Qurda bənzər köpəyi düşən gördü yol üstə,
Can Yusifi çıxmışdı dar quyudan dol üstə.
Baxdıqca iyrənirlər hopub qoxu leşinə,
Leş hərisi quzğuntək baxır çoxu leşinə.
Biri deyir: "İy basır künc-bucağı bir anda,
Üfunəti qaraldar gür çırağı bir anda".
Biri deyir: "Törətməz nələr, nələr bu qoxu,
Görən gözü kor qoyar, qəlbi dələr bu qoxu".
Calayaraq sözbazlar biri beşin üstünə,
Qarğış, lənət yağdırdı murdar leşin üstünə.
Baxıb hikmət gözüylə vaz keçərək eyibdən,
İsa necə söz açdı indi görək eyibdən:
"Bu fələyin hökmündə hansı varlıq zay deyil?
Parlaq inci bu itin ağ dişinə tay deyil".
Bu sözlərə üzləri oldu hədəf onların,
Dişlərini ağartdı yanmış sədəf onların.
Yad eybinə dikmə sən hər baxanda gözünü,
Gör açanda, yumanda öz yaxanda gözünü.
Ələ güzgü almazsan bəyənməsən özünü,
Öz-özünə vurulub bəyənmə sən özünü.
Neyləyirsən ziynəti, təravəti bahar tək,
Soldurmasın ruzgarın hər afəti bahar tək.
İncə sapla tikilib ar libasın əzəldən,
Bürün doqquz pərdəyə, var libasın əzəldən[1]...
Fələk kaftar qarıdır, vəfasına gəl uyma,
Dünya bağdır — xəzanlı, səfasına gəl uyma.
Hər cəfası bəllidir çox əzəldən dünyanın,
Bir arpacan dəyəri yox əzəldən dünyanın.
Çəkmə dünya qəmini, oyan, ağa, qəflətədən,
Səslər səni Nizami oyanmağa qəflətdən.

[1] Dini əsatirə görə Allah doqquz fələyi insaların günahlarının üstünü örtmək üçün pərdə yaradıb ki, mələklər günahları görməyib yalnız savab işləri müşahidə etsinlər.

MÜDRİK MÖBİDİN HEKAYƏTİ

Atəşpərəst bir möbid Hindistanı dolaşdı,
Bahar çağı ətirli gülüstanı dolaşdı.
Hərtərəfi naxışlı kaşanəydi gördüyü,
Cah-cəlallı diyardı gör ki, nəydi gördüyü
Qönçə zalım fələktək hey qan içir doymayır,
Ömrü necə gödəkdir yazıq lalə duymayır.
Göy çəmənin çırağı, məşəlidir gül-çiçək,
Qəndab qatıb meyinə-nəşəlidir gül-çiçək.
Yaralayıb öz oxu-can üstədir gül indi,
Söyüd qorxub canından, tökür başa kül indi.
Öz saçından bənövşə kəsmik salıb boynuna,
Xumar gözü nərgizin dirhəm səpir qoynuna.
Gül-firuzə lələsə gövhər ovur çəməndə,
Solacaq, gülsələr də bircə hovur çəməndə.
Həyatları həyatda bircə ana bağlıdır,
Düşünən yox son günü, bu cahana bağlıdır.
Qoca möbid tərk etdi cənnət təki bu bağı,
Sonra da seyrə gəldi cənnətdəki bu bağı:
Köçüb bülbül, solub gül, gülşən varmı dolaşa?
Haray-həşir salıbdır qarğa-quzğun, dolaşa.
Behişt olub cəhənnəm, büsat zaya gedibdir,
Haman qəsrin qeysəri kəlisaya gedibdir.
Otlar necə yanıbsa-kül topası yerində,
Topa-topa tikanlar — gül topası yerində.
Vaxtsız solan güllərdən qəlbi qubar bağladı,
Puç varlığa gülərək öz halına ağladı:
Hansı varlıq əbədi qalan olub həyatda?
Hər varlığın həyatı talan olub həyatda.
Nə ki, sudan, torpaqdan baş qaldıran olubdur,
Öz başına axırda daş saldıran olubdur.
Xarabatın yolunda varmı məyər yaxşı yol?
Xarabata üz qoysam, hamı deyər: "Yaxşı yol".
Müdrikliyin qüdrəti görk elədi özünü,
Yaradanı tanıdı, dərk elədi özünü.
Vaqif oldu sirlərə, şübhələri sovuşdu,

Ülvi eşqin yolunda öz əslinə qovuşdu.
Ey müsəlman, öyünmə, atəşpərəst deyilsən,
Bir günəşin eşqindən zərrəcə məst deyilsən.
Kaş ki, hindli möbid tək dərk edəsən dünyanı,
Bu dünyaya uymadan tərk edəsən dünyanı.
Nə vaxtadək gül kimi başda yaşar qürurun?
Beldə kəmər, başda tac, başdan aşar qürurun.
Öz əlinlə belindən aç kəməri gül kimi,
Dünya bələr qanına tac, kəməri gül kimi.
Tacla kəmər canını salar lova cahanda,
Xarabatın eşqinə ver girova cahan da.
Tacın varsa gül kimi, həlalikdir, həlalik!
Belə kəmər vurmağın köləlikdir, köləlik!
Ağalıqdan, qulluqdan çalış azad yaşa sən,
Nizami tək ülviyyət mülkündə şad yaşa sən.

ON İKİNCİ SÖHBƏT

DÜNYA İLƏ VİDALAŞMAQ

Qalx ayağa, cahanla vidalaşıb köç daha,
Fitnə-fəsad yurdunda qala bilməz köç daha.
Köçməlisən yurdundan daha gözəl yurda sən,
At hücrəni bir qapı aç üzünə burda sən...
Döndər qara torpaqda şəffaf suya qəlbini,
Bağla ülvi qayəyə, saf arzuya qəlbini.
Fənalığa uğrayıb talanınca varlığın,
Ayrılığın oduna qalanınca varlığın.
Qədəmini sidq ilə atmalısan mənzilə
Atıb ağır yükünü çatmalısan mənzilə.
Dünya evi hədərdir, könül də bir məskənin,
Ucal uca göylərə, könüldədir məskənin.
Yuva sanma özünə can sıxan dar qəfəsi,
Ülvi eşqin yolunda parçala, yar qəfəsi...
Əməlinin qəlbini sıxmağını bir düşün,
Girməmişdən bir yerə çıxmağını bir düşün.
Atma xətər qoynuna görən gözlə özünü,
Yolundakı quyudan gözlə, gözlə özünü.

Seldə qalan bu qəsri çalış yara biləsən,
Fəlakətin əlindən can qurtara biləsən.
Zirək tülkü itlərdən daim qorxub qaçsa da,
Yuvasından çıxmağa iki deşik açsa da,
Qurtarmayıb ölümdən kələk onu yuvada.
Tüstüsüylə boğubdur fələk onu yuvada.
Uydun keyfə, şadlığa qəflətdə sən əzəldən,
Varlığını unutdun, qəflətdəsən əzəldən...
Düşünmə ki, mümkünmü sındıra can şüşəni,
Bircə odlu ahınla sındırarsan şüşəni.
Comərd insan canında zər odunu söndürüb,
Şirin dillə düşmənin hər odunu söndürüb.
Öyün bilik çeşməsi nur saçan könüllə sən,
Günəş kimi, düşməni öldür nurla, güllə sən.

İKİ RƏQİB ALİMİN HEKAYƏTİ

İki alim yaşardı hikmət evi dünyada,
Höccət başdan aşardı hikmət evi dünyada.
Hər biri "mən", "mən" dedi, "sən", "sən" deyən olmadı,
Bu mənzilin sahibi "sənsən" deyən olmadı.
İki deyil yaradan, tanrı təkdir dünyada,
Bir baş varkən ikinci nə gərəkdir dünyada?
İki cəmşid bir yerdə dövran sürə bilərmi?
İki qılınc bir qına, söylə, girə bilərmi?
Bir-birinə qənim tək kələk qurdu alimlər,
"Hikmət evi mənimdi" deyib durdu alimlər.
Hikmət evi çevrildi kin-ədavət evinə,
Biri köçsün, ev dönsün bir ədalət evinə.
Canla, başla girişdi iki yağı köçməyə,
Hazırlaşdı hər biri toran çağı köçməyə.
Dedilər ki, bu evdən köçsək daha yaxşıdır,
İki şərbət düzəldib içsək daha yaxşıdır.
Bir görək ki, kim-kimə yağıdan da betərdir,
Görək kimin şərbəti ağıdan da betərdir.
İki hikmət mülkündə qala bilək hünərlə,
Bir bədənə iki can ala bilək hünərlə.
Biri zəhər düzəltdi beyni-başı yandıran,
Üfunəti, qoxusu qara daşı yandıran.

Verib dedi: "Nuş eylə, nəşə verən meydi bu,
Zəhər deyil, şərbətdən daha şirin meydi bu".
Şir ürəkli bildi ki, qatıb meyə ağını,
Alıb çəkdi başına şərbət deyə ağını.
Çimmək üçün qaynatdı nuşgiyanı əlüstü,
Tiryək kəsdi zəhəri, hər ziyanı əlüstü.
Pərvanətək yansa da yenə qanad açdı o,
Hər məclisə şam kimi öz nurunu saçdı o.
Gül bağından gül dərdi, yaman güldü düşmənə,
Zəhər deyil, qıydığı haman güldü düşmənə.
Qəniminə uzatdı qoxuduğu o gülü,
Püfləyərək bir əfsun oxuduğu o gülü.
Nifrətiylə yağıya o, yağıdan betərdi,
Gülündəki hər tikan o ağıdan betərdi.
Əfsunlu gül ruhunu sıxdı, sıxdı yağının,
Vahimədən, qorxudan canı çıxdı yağının.
Dərdə əlac tapan kəs gülən oldu həyatda,
Bircə güldən qorxan kəs ölən oldu həyatda...
Məsləkinlə qolunda qüvvət duysan əyər sən,
Ədalət mizanını sanma tükcə əyərsən.
Heç bir hünər sahibi-comərd insan dünyada,
Məsləkini dünyaya satmaz, inan, dünyada.
Sənin kimi dünyaya salmaz meyil Nizami,
Sən uysan da dünyaya, uyan deyil Nizami.

ON ÜÇÜNCÜ SÖHBƏT

DÜNYANIN MƏŞƏQQƏTİ

Özü qoca, qəlbi dar dünyaya bax gəl indi,
Boyasına aldanıb sanma təzə gəlindi.
Qocalıqla cavantək görünən bu insanın,
Çələng deyil əlində, od-atəşdir, inanın!
Çeşməsinə aldanma, ilğım çaylar qoynunda,
Səcdəsinə əyilmə, xaçdı yanan boynunda.
Qəlbə tikan sancmamış gülmü taxar yaxana?
Gül qucunca, gül kimi qanın axar yaxana.
Yığdın dünya malını, bəli, dolu gedəsən,

Əlidolu gəlmişdin, əlidolu gedəsən?!
Varla köçən sanma ki, şər xətadan qurtarıb,
Pul-parasız köçənlər hər xətadan qurtarıb.
Qazansan da, udsan da, çıxacaq var əlindən,
Nə veriblər axırda, alacaqlar əlindən.
Qiyamətə qoyarmı qalsın qisas bu dünya?
İstəyir ki, hamıdan alsın qisas bu dünya.
Baramanı qurduna toxutdurur həmişə,
Qarışqayla o qurda qan uddurar həmişə.
Cəfər kimi şam olsun sarı gülün qəlbinə,
Çıraq kimi nur saçsın barı gülün qəlbinə[1].
Yanma doqquz qapılı fələktək mis, qızılla,
Altı başlı büt kimi təmiz, xalis qızılla.
Kəreminlə tapdayıb əz qızılı gül kimi,
Zər eşqindən açılıb gülmə qızıl gül kimi.
Bir qızıl ki, olmasın yaxşı adın üstündə,
Mərgümüşlə kükürddür yanan odun üstündə.
Zər aşiqin kim görüb ər kimidir həyatda?
Tavusun da quyruğu zər kimidir həyatda.
Od içindən dəmirlə zər götürən şah olar?
Dəmirçidir, şah deyil, nəsibi də ah olar.
Çox güvənəən gördülər qızıl taca Qarunu,
Öz günahı batırdı torpağaca Qarunu[2].
Tac sevdası — baş yükün, iztirabın, qəhərin,
Qızıl taxtın — atındır, qızıl tacın yəhərin.
"Canım çıxsın, çıxmasın əldən qızıl" deyirsən,
"Yığım, yığım öluncə eldən qızıl" deyirsən.
Hərislikla canını yaxar odu cahanın,
Səxavətlə canından çıxar odu cahanın.
Qızıl üstə qəlbini qanatmasan yaxşıdır,
Əzəl gündən qızıla can atmasan yaxşıdır.

---

[1] Beytin mənası: Bu sarı gülə bənzər cəfəri qızılını payla, bağışla və xeyirxahlıqla onu özünə şam eylə ki, çıraq kimi axirətdə yağa çatarsan.

[2] Qızılı onun gözəlliyinə görə sevirsənsə, tavusun quyruğu ondan da gözəldir. Niyə qızıl əvəzinə onu yığmırsan? Padşahlar adi dəmirçilərdən çox aşağı səviyyədə dururlar. Çünki onlar qızılı zülm və sitəm edərək öz dəmir qılınclarıyla yığır, sonra da onun üstünə öz adlarını həkk edirlər. Zülmkar şah və hökmdarlar gərək yaddan çıxarmasınlar ki, qızıldan özünə papaq, tac düzəldən xəsis Qarun həmin qızıl yolunda da yerin quyusuna düşüb həlak oldu.

HACI VƏ SUFİ HEKAYƏTİ

Kəbə eşqi qəlbində aşıb-daşan hacının,
Zəvvar kimi hamıyla halallaşan hacının,
Tanıyanlar, bilənlər xəbərdardı halından
Bircə kisə qızılı vardı dünya malından.
Düşündü ki: bir sufi gözütoxdur əzəldən,
Onun dünya varında gözü yoxdur əzəldən.
İnanıram bir ona, dəyanəti var onun,
Əmanətə kim deyər xəyanəti var onun.
Durub getdi evinə, açdı dərdi sufiyə,
Qızıl dolu kisəni saxlanc verdi sufiyə.
Dedi: "Saxla, çıxmasa bu can, gəlib çıxaram,
Qaytararsan yenə də haçan gəlib çıxaram".
Hacı yola düzəldi, nəsibi qan-tər oldu,
Zər aşiqi bu şeyxə girov qalan zər oldu:
Yarəb, mən nə uzağa, nə yaxına sığındım,
Yoxsulluqda həmişə dərgahına sığındım.
Kəraminlə ucaltdın gör ki, məni hara sən,
Bir yoxsulu yetirdin istədiyi vara sən.
Tez xərcləyim yeyim ki, yüzü alar əlimdən,
Tanrı özü versə də özü alar əlimdən.
Açan kimi kisəni, aman, necə şelləndi,
Kef-damağı çağ oldu, neçə gecə şelləndi.
Haman müftə qızılla tezcə harın oldu şeyx,
Gödənini doldurub xaşalqarın oldu şeyx.
"Əritdiyi" qızıllar qursağını yağladı,
İpək telli sənəmlər qurşağını bağladı.
Axır cini hürkütdü əbasının yırtığı,
Dönüb oldu elində sırtıqların sırtığı.
"Şikarını" hülüdüb ac-yalavac qaldı o,
Çırağına tökməyə yağa möhtac qaldı o.
Gəlib çıxdı axır ki, ziyarətdən bu hacı,
Xəbərsizdi qızıldan, o qarətdən bu hacı.
"Əmanəti özümə qaytar" deyib-dindi o,
Şeyx dedi ki, batıbdır, yoxsa çıxıb indi o?
İnad etmə, dilimə haçan yalan gəlibdir?
Haçan viran bir kəndə xərac alan gəlibdir?
Mənimtək arif hara, sən atdığın şər hara?

Hava gəlib başına? Müflis hara, zər hara?...
Comərdliyi hökm etdi: yandırmasın zər səni,
Qoy yumşaltsın o şeyxin üzündəki tər səni.
Tanrı özü vermişdi, özü aldı qızılı,
Səxavəti, mərdliyi gözdən saldı qızılı.
Öz-özünü danladı: nəyi var ki, alım mən?
Bir çöpü də yox onun, nəyə çatır gümanı?
Girovunu verməyə imanadır gümanı.
Əmanətdən qalıb ki, o, qıya qaytarmağa.
Nəmənəsi qalıbdır hacıya qaytarmağa.
Dedi: -Qəddin sınmasın günah yükündən sənin,
Haram pullar halalın olsun bu gündən sənin.
Fələk kimi dolanıb özün qazan neməti
Əldən qapıb ətəyə yığma asan neməti...
Arzu, istək tərəzin qızıl çəkən olmasın,
Müqəddəssən, qəlbində çalış ləkən olmasın.
İstəyinin yolunda saf çeşmətək çağla sən,
Nizamitək könlünü ülviyyətə bağla sən.

ON DÖRDÜNCÜ SÖHBƏT

HAQSIZLIQ VƏ DOĞRULUQ

Ey öküzə, ulağa harınlıqda tay olan!
Ömür, günü qəflətdə gecə-gündüz zay olan!
Batıb-çıxan Günəşin gərdişindən xəbərsiz!
Bu laciverd göylərin hər işindən xəbərsiz!
Müdriklər əməliylə şöhrətidir aləmin,
Nadanlar qəflətiylə möhnətidir aləmin
Hünər, qeyrət dəmidir, yatma əbəs həyatda.
Ülviyyətə çatmağa göstər həvəs həyatda.
Niyə kefli yatırsan? Qəsdindədir bu fələk,
Aqillərtək ayıq ol, bil ki, nədir bu fələk.
Yatanlara yaxşı bax, bu qəfləti tərk elə,
Gör ki, hara gedirsən, axırını dərk elə.
Ağlın huşsuz qocadır, anmaz səni heç zaman,

Kimliyini bildirsən danmaz səni heç zaman[1].
Kamalına görədir şan-şöhrətin dünyada,
Onsuz adın, hünərin olar çətin dünyada.
Öz ağlundır İsatək möcüzəni yaradan,
Ulaq görmək istəməz, bil ki, səni yaradan.
Ya ağlınla ucalıb al Günəşə qovuş sən,
Ya da uca dərgahın qapısından sovuş sən.
Yol göstərən ağılı məst eləmək yaramaz,
Sərçə üçün tərlana qəsd eləmək yaramaz.
Halaldır demişdilər hər məqamda bu meyə,
Sonra haram etdilər ağla düşməndir deyə.
Çox da dünya qəmini pərən salan şərabdır,
Ağa, içmə ağlım əldən alan şərabdır.
Çaxır duztək ciyərdə yanan odu söndürər,
Əyyaşların bağrında, inan, odu söndürər.
İçmə, huşyar eyləməz o içdiyin mey səni,
Yaddan çıxar varlığın, şərab eylər key səni.
Sərxoşluğa uyan kəs ələm çəkər ömürlük,
Aqilliyin üstünə qələm çəkər ömürlük.
Xülyaların gözləri qoy milinlə kor olsun,
Meyxanənin meyiylə qoyma ciyər qor olsun.
"Əlif" kimi öyünmə düzdür deyə qamətin,
Lovğalıqdan əyilər bu fələyə qamətin.
"Əlif" olsan, qanadsız quşa dönüb uçmazsan,
"Bey" kimi əyilməsən, bu torpağı qucmazsan.
"Əlif" qəddin olsa da hər məclisə yaraşıq,
Yaraşarmı "Əlif" tək sən müflisə yaraşıq?
Sən ki, tikan deyilsən, dikbaş görə el səni,
Gülə bənzə, oxşasın həzin əsən yel səni[2]...
Hər eybini əyrilik açan olub həyatda.
Doğruluqla qəm-qüssən haçan olub həyatda?
Tərəzitək doğruluq pozar çətin mizanı,
Ürəyinin düzlüyü-ədalətin mizanı.
Bircə arpa, bircə dən güdən olsa qərəzin,

[1] Ağlın qocalıb hafizəsini itirdiyi üçün səni yada salıb yol göstərməyəcək. Odur ki, sən onu yada sal və ondan kömək istə.
[2] Tikan həmişə şax, dik durur, əlindən pislikdən başqa bir şey gəlmir. Gül isə dairəvi olduğu üçün heç bilinmir başı haradadır, ayağı harda, gül təvazökar olduğu üçün insanlara öz ətri və gözəlliyi ilə hədsiz sövq verir.

Əskik ölçsə çanağın, əskik çəkər tərəzin,
Bil ki, onlar baisdir günahına son gündə,
Canlı şahid olacaq tamahına son gündə.
Faydasızdır sarsılıb, yuxalmağın o zaman,
Dürar gözə az verib, çox almağın o zaman.
Tərəzinin milini etmə xəncər qəlbinə,
Çox verərək az almaq qüvvətdir ər qəlbinə[1]
Əyri gülü düzlüklə tikan qucar, aldadar,
Bil ki, şəkər qamışı düzlüyündən bal dadar.
Doğruluğun harda ki, ucalıbdır bayrağı,
Haqq əliylə fələkdən öc alıbdır bayrağı.

ZALIM ŞAHLA DÜZ DANIŞAN QOCANIN HEKAYƏTİ

Xalqa yağı şah vardı, zülmkarın biriydi,
Həccacdan da betərdi, lap qəddarın biriydi.
Hər gecə-min qəzanın fərmanıydı ölkədə,
Hər səhər-min cəzanın fərmanıydı ölkədə.
Şah yanına bir çuğul səhər tezdən qaçardı,
Ay, gün açmayan sirri o əlüstü açardı[2].
Gecə yatmayıb, Aydan dolanmağı öyrənər.
Səhərdən hər ürəyə boylanmağı öyrənər.
Şaha xəbər verərdi: biri sənə yağıdır,
Deyir: "Zalım şahımız nahaq qanlar axıdır".
Çuğulçunun sözündən qəzəblənib şah dindi:
"Düşmənimin cəzası yalnız ölümdür indi".
Qum tökdürdü gön üstə, cəllad hazır dayandı,
Divanənin cəzası divlərə də əyandı.
Yel tək cumdu bir cavan mərd qocanın yanına
Dedi: "Şahın hökmüylə batmalısan qanına.
Çağırmamış divsifət, dur, özün get saraya,
Tez başına çarə qıl, çatan olmaz haraya".
Yuyunaraq boynuna kəfən saldı o qoca,
Getdi şahın yanına, əhli haldı o qoca.

[1] Yəni sən tərəziçi və qapançı olma, əgər olsan, onda çox ver, az al.
[2] Ay və günəş sirləri açandır. Çünki gizli işlərin hamısı gecənin qaranlığında gəlir. Ay çıxanda, sübh açılanda isə hər şey görünür, gizli işlər faş olur.

Şah görəndə kəfəni, bildi nədi bu halət,
Qəzəbindən utanıb özü çəkdi xəcalət.
Dedi: "Qoca, qaramca sən o ki var demisən,
Mənə zalım demisən, mənə qəddar demisən.
Süleymanın cəlalı görürsən ki mənimdir,
Söylə, niyə deyibsən, şah ölkəyə qənimdir?"
Qoca dedi: Adına mən yoxsa şər demişəm?
Dediklərin nədir ki, ondan betər demişəm.
Qoca, cavan əlindən içib ölüm zəhəri,
Biyarın cana yığıb saysız kəndi, şəhəri.
Mən deyirəm eybini, şər işini özünə,
Göstərirəm güzgü tək hər işini özünə.
Hər eybini göstərər, alsan ələ güzgünü,
Utan, qızar eybindən, qırma elə güzgünü.
Düzlüyümlə sadiq bir hökmdara sən məni,
Əgər doğru demirəm, çəkdir dara sən məni".
Şaha sübut eylədi düzlüyünü o qoca,
Açdı şahın qəlbindən həpdüyünü o qoca.
Şah gördü ki, düz deyir, bildi nədir haqsızlıq.
Qoca tamam haqlıdır, özündədir haqsızlıq.
Dedi: "Alın kəfəni, bu kafuru qocadan,
Xələt verin, müşk səpin, razıyam bu qocadan".
Zülm etmədi, el bundan agah oldu o gündən.
Xalqı sevən, insaflı bir şah oldu o gündən...
Doğru sözə bağlıdır öz qüdrəti həmişə,
Qoy qüdrətdən güc alsın söz qüdrətin həmişə
El gözündə Nizami ucalıbdır düzlükdən,
İlhamına, qəlbinə güc alıbdır düzlükdən.

ON BEŞİNCİ SÖHBƏT

ŞAHZADƏ HEKAYƏTİ

Deyirlər ki, hakimdi uzaq Mərvə bir cavan,
Boy-buxunda bənzərdi uca sərvə bir cavan.
Dövlət adamlarından inciyirdi, bezirdi,
Onlar onun əksinə külək kimi əsirdi.
Köhnə şahlar bəslədi təzə şaha ədavət,

Lərzə saldı canına həm dərgaha ədavət.
Bu qovğadan beynini təlaş yedi bir gecə;
Bir ixtiyar yuxuda ona dedi bir gecə:
"Ey təzə Ay, nurunla köhnə bürcü boğ daha,
Ey təzə gül, köhnə şax qoyma versin zoğ daha.
Belə etsən şahlıqdan başın daim sağ olar,
Qaş-qabağın açılar, kef-damağın çağ olar".
Qalxan kimi yuxudan öz işini bildi şah,
Kim ki, ona qənimdi, yer üzündən sildi şah.
Yıxıb köhnə sarayı, yeni saray qurdu o,
Şahlığıyla bəzədi səltənəti, yurdu o.
Məmləkəti dağıdan başsız qalsa yaxşıdır,
Xain ordu basılıb tar-mar olsa yaxşıdır.
Buda köhnə budağı, yeni pöhrə görərsən,
Təzə cavan budaqdan, təzə bəhrə görərsən...
Ağıl-kamal mücrüsü ülviyyətə bağlıdır,
Kin xəncəri sanma ki, pak nityyətə bağlıdır.
Kamalındır dövlətin, kamalına arxalan
Amalındır comərdlik, amalına arxalan...
Qurtuluşun tarlası kərəm dəni bəsləyər,
Vaxt gələr ki, nemətlə kərəm səni bəsləyər...

ON ALTINCI SÖHBƏT

ZİRƏKLİK

Bir nəsimin gücüylə ərzi bəzər bayrağın,
Basılanda özün tək yerdə gəzər bayrağın.
Kəndin var ki, "Kəndxuda mənəm kəndə" deyirsən?
Mülkün var ki, "Süleyman taxtı məndə" deyirsən?
Sən ki, qılınc deyilsən, qırhaqırın bəs nədir?
Sən ki, təbil deyilsən, gurhagurun bəs nədir?...
Bizdən əzəl dünyaya gəlib-gedib çoxları,
Çatmaq üçün mənsəbə nələr edib çoxları.
Söylə, hanı, qalırmı bu dünyada şöhrəti?
Ucalsa da alçalıb, gedib bada şöhrəti.
Bir zərrəsən, göylərə ucalası olsan da,
Göydən günəş, ay kimi öc alası olsan da,

Sanma enən deyilsən, bir hakimsən göyə sən.
Enməlisən torpağa, Yer oğlusan deyəsən.
Öz başını əlinlə, saçın kimi kəsmisən,
Məhəccərli dərgahın qapısını kəsmə sən.
Quş deyilsən, qanadsız, bil, uçmağın çətindir,
Can vermə cən vüsala, qovuşmağın çətindir.
Heyran qalsın hünərin, öz ərinə bu fələk,
Təslim olsun gücünə, hünərinə bu fələk.
Zəhərləyib mey səni, ağı səni neyləyib?
Günahkarsan, günahsız yağı sənə neyləyib?
Comərdsənsə, deməzsən "Çox xəbisdir bu dünya"
Biz özümüz pisiksə, sanma pisdir bu dünya.
Heyrətdəyik aramsız gərdişinə aləmin,
İnsan istər yarasın hər işinə aləmin...
Bəxtiyarlıq mülkünü məslək əri alıbdır,
Zirəkliyi, mərdliyi, alın təri alıbdır.
Xoşbəxtlərin başına canla-başla dolan sən,
Dolanmadan dünyanı, naz-nemətlə dolan sən.
Bədbaxtlarla xoş keçməz xoşbaxtların xoş vaxtı,
Ad qazanıb, ol eldə xoşbaxtların xoşbaxtı.
Bağlayaraq fələyin cövzasına vaxtını,
Qoz sındırıb, cevizdə, qozda sına baxtını[1].
Həlimliklə üzünə qapı açar taleyin,
Yeddi göyün qəsrinə olar açar taleyin.
Su saflığıyla canda odu külə döndərər,
Öz düyünü atəşdə, udu külə döndərər[2]...
İnsan adı daşıyan hanı, varmı dünyada?
Bircə könül həmdəmi, tapılarmı dünyada?
Doqquz katib yazıbdır iki hünər dastanı[3],
Şərlə başlar, şərlə də qurtarar hər dastanı.
Bu fələyin oxundan, söylə, sapmaq olarmı?
Əjdahanın ağzından həyat tapmaq olarmı?
Fələk açsa başına nə pəstaha yaxşıdır,
Nadan dostdan ağıllı düşmən daha yaxşıdır.

[1] Xoşbəxt və bəxtəvər adamlarla dur-otur ki, xoşbəxt olasan.
[2] Udu məcmərdə yandırdıqda ətir saçarmış.
[3] Doqquz katib-doqquz qat göylər. İki hünər kitabı-gecə və gündüz.

AĞILLI UŞAĞIN HEKAYƏTİ

Qayğı bilməz bir uşaq, bir gün başda tay-tuşu,
Çıxdı evdən yanında özü yaşda tay-tuşu.
Düşər-düşməz getdiyi yola izi oğlanın,
Qaçan zaman burxuldu birdən dizi oğlanın.
Ayağından bir yolluq əli sanki üzüldü,
Ödü — bağrı yarıldı, beli sanki üzüldü.
Tay-tuşları bu haldan gör nə hala düşdülər,
Müsibətə, bəlayə, qalmaqala düşdülər.
Yaxın dostu dedi ki: "Necə ataq biz onu?
Ataq dərin quyuya səssiz-səmirsiz onu.
Özümüzü gündüztək oda yaxa bilərik,
Atasının üzünə necə baxa bilərik?".
Ağıllıydı, hər şeyi düşünəndi birisi,
Baxmayaraq onunla bir düşməndi birisi.
Düşündü ki: "qalsa da, indi naçar uşaqlar,
Vaxt gələr ki, bu sirri bir gün açar uşaqlar.
Qənimiyəm, bilirlər, məni qana salarlar,
Günah qalar üstümdə, şər-böhtana salarlar".
Xəbər verdi əlüstü atasına uşağın,
Əncam çəkdi atası xatasına uşağın.
Öz ağlının gözüylə baxan kimdir aləmə,
Ən qüdrətli, yenilməz bir hakimdir aləmə.
Kim olubdur sirrinə bir aşina fələyin,
Ayağını qoyubdur düz başına fələyin.
Bilir göyün sirrini azdan, çoxdan Nizami,
Ərş evinə yüksəlib odur çoxdan Nizami.

ON YEDDİNCİ SÖHBƏT

HEYSİYYƏTİ QORUMAQ

Ey tanrıdan, özündən daim qafil olan kəs,
Can qeydinə qalmaqdan saralaraq solan kəs.
"Mən", "mən" deyib öyünmə, axır can da çıxandır,
Can boğaza gələndə bircə anda çıxandır.
Göylər kimi dünyanı bürüməyə can atma,

Nə ki sənin deyildir, sürüməyə can atma.
Dünya yıxıb gücüylə hər ərini dünyanın.
Tutmaz tamah tərəzin gövhərini dünyanın...
Məmnunluğun kəməri belə möhkəm bağlıdır,
Kimsə onu açammaz-elə möhkəm bağlıdır.
Hərislərdir, sələmçi, var möhtacı dünyada,
Məmnunluqdur hər başın şərəf tacı dünyada.
Quldurdandır varlının can qorxusu bu yolda.
Kim kasıbdır quldurdan yox qorxusu bu yolda.
Varın varsa, ovutmaz arzu-kamın dərdini,
Varın yoxsa, ovudar yoxsul damın dərdini...
Sənə qalan deyildir dünya evin dünyada,
Ulaqsızsan, yüksüzsən, buna sevin dünyada.
Daim könül mülkünə sən də can at İsa tək,
Ulaqsızca, yüksüzcə mənzilə çat İsa tək...
Çox yeməyə, toxluğa çalışmağın yaxşıdır?
Az yeməyə, pəhrizə alışmağın yaxşıdır?
Aslan azca yeyir ki, şikar alan olubdur,
Atəş doymaq bilmir ki, tez qaralan olubdur[1].
Gündüz bircə kökəylə süfrə açıb həmişə,
Müdriklərin gözünü işıq saçıb həmişə.
Sübhün odlu meyindən bağrı yandı gecənin[2],
Əndamını qaraldan haram qandı gecənin.
Çox yeməkdən kütləşər, ağlın kəm olar sənin,
Reyhan kimi qəlbinə qüssə, qəm dolar sənin.
Ağıl-sənin ruhundur, onsuz quru bədənsən,
Ruh-xəzinə, can-tilsim, xəbərsizsən nədən sən?
Varlığında bilməsən yoxmu, varmı xəzinə,
Sındırmasan tilsimi, nur saçarmı xəzinə?
Bel bağlama heç zaman vəfasına varlığın,
İnan ancaq cövrünə, cəfasına varlığın...
Hər insanın şadlığı, qəhəri var dünyada,
Sevincin də, qəmin də təhəri var dünyada.
Şənləndikcə ələmli olmağını unutma,
Gah nəşəli, gah qəmli olmağını unutma.

---

[1] Şir uzun müddət ac qala bildiyi üçün məğrur və başı ucadır. Alov i hər şeyi "yeməyə" — yandırmağa qadir olduğu üçün "acgöz və qarınqul dur".

[2] Sübhün odlu meyi — şəfəq.

Hər şad qəlbin qəm odu, nalə, fəryad səsi var,
Hər gündüzün gövhəri, gecənin şəvəsi var[1].
Hərislikdən kimin ki, bağrı yanan deyildir,
Tamahkarlıq yolunda qamçılanan deyildir.
Hansı karvan zınqırov səslənmədən gedibdir?
Hansı milçək şəkərlə bəslənmədən gedibdir?
Təlim verən çoxbilmiş bir dayədir zəmanə,
Nələr öyrətməyibdir gör ki, nədir zəmanə.
Dayən sirkə içirsə, coşma ki: -Xeyri nədir?
Dinmə, bəlkə də elə bu sənin xeyrinədir.
Əbədiyyət yoluna kim yolçusa cahanda,
Odur Xızrın yoldaşı, odur Musa Cahanda[2].
Uluların yolunun gərək qulu olasan,
Ülviyyətə yüksəlib, sən də ulu olasan.
Elə sadiq dost ara, səni darda qoymasın,
Çəkib tordan çıxarsın, səni torda qoymasın.

ON SƏKKİZİNCİ SÖHBƏT

İKİÜZLÜLƏRİ MƏZƏMMƏT

Saxta qızıl kəsməyə qurşanıbdır çoxları,
Qəlp pulunu qəlbinə nur sanıbdır çoxları.
Üzü qızıl, içi mis saxta pul san onları,
Hər sözünə qulp qoyar, tanı hər an onları.
Üzlərinə baxanda aydan arı hər biri,
Əməliylə aləmin riyakarı hər biri[3].
Üzdə şamdır, daxildə düyünlü ud hamısı,

---

[1] Sevinclə kədərin bir yerdə olması mümkün olan şeydir. Sevinclə çırpınan bir ürəkdə adətən ürəyi sızladan bir qüvvə və qəm, ah və nalə də gizlənmiş olur. Hüzn və matəmlə dolu olan qəlbdə sevinc və fərəh üçün işıq yolu da vardır. Şəvə, əqiq və qaranlıq gecənin qoynunda gündüzün gövhəri olan günəş gizlənmişdir.

[2] Qəza və qədərin fəlakətli yoluna yalnız möhkəm iradəli, sabitqədəm adamlar dözə bilərlər. Çətin, təhlükəli yollarda fəlakətə düçar olmuş insanları xilas etmək üçün Xızır kimi çalışqan bir adama Musa peyğəmbər kimi mətin və möhkəm bir insan yoldaşlıq edə bilər.

[3] Haman saxta, ikiüzlü adamlar sənin qabağında işıq kimi üzünə güləcək, səninlə həmrəy olduğunu bildirəcək, dalda isə kölgəni qılınclayıb, sənə qarşı riyakar, dağal, ikiüzlü olub, kölgə kimi səndən üz çevirəcəklər.

Üzdə sadə, daxildə xəbis vücud hamısı[1].
Harayçını əzaba, əziyyətə salarlar,
Tələbkarı çıxılmaz vəziyyətə salarlar...
Təlaşları eyləyib qəm əsiri onları,
Nəfəsləri varsa da, sanma diri onları.
Sözlərinə inanıb ixtilat qatmaq nədir?
Əgər kefli deyilsən, palçığa batmaq nədir?
Dağ kimidir hər biri, açsan əgər sirrini,
Səs verərək səsinə car eyləyər sirrini[2].
Sədaqətdən dəm vurub sirdaşına dönərlər,
Səndən bir şey qapınca hey başına dönərlər.
Təmənnadır yaradan elə əhdi-peymanı,
Allah kəssin qərəzli belə əhdi-peymanı.
Təmənnalı olarsa dostun, aman, dostluğu,
Düşmənçilik deməkdir dostun haman dostluğu.
İkibaşlı dostluğu dostluq sanma heç zaman,
Qərəzli dost-düşməndir, arxalanma heç zaman.
Dost da dostun eybini hünər sanan olarmı?
Dost daddığın zəhəri şəkər sanan olarmı?
Sadiq dostun sağaldar şəfasıyla yaranı,
Dönük dostun sızıldar cəfasıyla yaranı.
Bir-birinə isnişib həyan olan pişiklər,
Balasını istəkdən yeyən olan pişiklər.
Dost odur ki, dostunun gizli saxlar sirrini,
Zəmanətək faş eylər bu alçaqlar sirrini...
Firudinə bərabər sultan hanı cahanda?
Min ətiri duymağa imkan hanı cahanda?
Sirr saxlamaz qəlbində ər sirrini sirdaşı,
Öz qəlbindir dünyada hər sirrinin sirdaşı.
Ürəyinin sirrini faş eyləsə dil sənin,
Yad qəlbindən bir sirrin qala bilməz, bil sənin.
Könül elə sirdaşla gərək bölə sirrini,
Günəş kimi yaymağa hər gün çölə sirrini.

[1] Onlar zahirdə özlərini şam mumu kimi yumşaq göstərsələr də, daxildə ud ağacı kimi bərk, düyünlü-kinli, küdurətlidirlər.

[2] Dağa sirr açmaq olmaz. Çünki dağa bir söz deyən kimi onu əks-səda ilə, min səslə geri qaytarıb dünyaya faş edəcəkdir. Haman ikiüzlü adamlar sirr saxlamaqda dağ kimidirlər. Əgər biabır olmaq istəmirsənsə, onlara sirr açma.

Qəlbin nazik olmasa, hey sirrini açarmı?
Şüşə zərif olmasa, mey sirrini açarmı?[1]
Həyat nəyə gərəkdir bir həmdəmin olmasa?
İnsan çətin yaşayar dosta əmin olmasa...

CƏMŞİDLƏ ÇAVAN YAVƏRİN HEKAYƏTİ

Sarayında Cəmşidin vardı yaxın yavəri,
Ay-Günəşin yavəri, o da şahın yavəri.
Comərdliyi hamını heyran qoydu sarayda,
Şah gözündə aləmin gözü oydu sarayda.
Etibarı, inamı şahın vardı tək ona,
Bütün könül sirrini şah açardı tək ona.
Hökmdarın gözündən cavan bir gün yox oldu,
Onun yoxa çıxması yaydan süzən ox oldu.
Al yanağı qüssədən sarı güldü o gəncin,
Şümşad boyu kamantək tez büküldü o gəncin.
Şahın sirri az qaldı oxtək dələ qəlbini,
Kimsə ala bilmədi onun ələ qəlbini.
O cavanla bir qarı üzbəüz gəldi bir gün,
Gördü lalə yanağı solub gəncin büsbütün.
Dedi: "Xəzan vurubdur, ah, bağında şümşadı,
Göz yaşları suvarır şah bağında şümşadı?!
Dərdin nədir, özünü saraltmısan belə sən?
Şad qəlbinin qanını qaraltmısan belə sən?
Qocalmısan gənclikdə, hüsnün solub nədəndir?
Yanağının laləsi xeyri olub nədəndir?
Sən yavərə bağlıdır şah qəlbi tək cahanda,
Qaş-qabağın açılsın şah qəlbitək cahanda.
Hüzurunda pörtərək hamı tökər tər şahın,
Ordusunda sirdaşı mühafizdir hər şahın".
Cavab verdi: "Döndərmə suya mənim qəlbimi,
Mümkünmü ki, biganə duya mənim qəlbimi?
Ürəyimə qüssəni dolduran da dözümdür,
Gül çöhrəmi saraldıb solduran da dözümdür.
Şahın mənə açıbdır hər bir zaman sirrini,
Saxlayıram qəlbimdə mən də haman sirrini,

[1] Şüşə içinə tökülmüş şərabı öz naziklik və şəffaflığı ucundan göstərdiyi, faş etdiyi kimi sənin də ürəyin öz nazikliyindən sirlərini açıb faş edir.

Elə ərin sirrini necə açım, mən necə?
Böyüklərin sirrini necə açım, mən necə?
Dinləmişəm can-başla mən həmişə sözünü,
Lal olmuşam salmayım dilə-dişə sözünü...
Damaq, dili altına alsa daha yaxşıdır,
İti xəncər qınında qalsa daha yaxşıdır.
Kim saxlasa dilini, görməz canı xatanı,
Dil gətirər başlara hər bəlanı, xatanı...
Fələk qanlı tasıyla yaxar gündə başını,
Qan tasına atmasın dil üstündə başını.
Bal suyuna susama, görsən sərin bulaq var,
Hər divarın dalında bir eşidən qulaq var.
Xoş ətridir üzdürən bənövşənin başını,
Kəsdirməsin xəncərlə dilin sənin başını...
Susan aşiq sükutla yar vəslinə qovuşar,
Təlaş nədir, təmkinlə öz əslinə qovuşar.
Nurlu könül sanma ki, inləməyə yaranmış,
Özü susur, özgəni dinləməyə yaranmış.
Bu dünyada dilini bilsə hərə könülün,
Öz dilidir tərcüman könüllərə könülün.
Nizamitək ürəyin şadsa əgər dünyada,
Dünya sənin deyilmi, söylə, məgər dünyada?!

ON DOQQUZUNCU SÖHBƏT

AXİRƏTİ QARŞILAMAQ

Bəzənibdir məclisi başdan-başa könülün,
Ay camalı nur saçır al qumaşa könülün.
Taxtındadır şah kimi, ətir yağır üstünə,
Şəkər səpib, ulduzdan çətir yağır üstünə.
Canlar alan amansız düşmənindir bu dövran,
Unutma ki, nə mənim, nə sənindir bu dövran...
"Mənəm-mənəm" deyəndir, bil ki, fələk bu yolda,
Quldur kimi hamıya qurar kələk bu yolda.
Əqrəb qədər qorxulu deyil hər an əjdaha?
Əqrəb səni öldürər udanacan əjdaha.
Kiçik düşmən ən böyük, ən vəhşətli bəladır,

Onu saya salmamaq ən dəhşətli bəladır...
Düşmən kiçik olsa da, can atandır qisasa...
Arifsənsə, unutma, əl qatandır qisasa.
Güclə yerin köksünü sökə bilər qarışqa,
Körpə şirin gözünü tökə bilər qarışqa...
Açsan üzə şərəflə hər bir zaman qapını,
Açacaqlar üzünə, bil ki, haman qapını.
Məsxərəylə kimsəni görsə gözün oyuncaq,
Olacaqsan dünyada axır özün oyuncaq.
Yaxşını da, pisi də izləyiblər hər zaman,
Yaxşı bil ki, pisləri pisləyiblər hər zaman.
Yaxşıların nişanı, əmanəti olubdur,
Pislərinsə zamini, zəmanəti olubdur.
Köçməlisən ya yaxşı, ya da ki pis, unutma,
Əməlinlə mələksən, ya da iblis, unutma.
Tikanlı gül tikanla anılıbdır həmişə,
Ənbərsatan ənbərlə tanınıbdır həmişə.
Saxta olma, köçəsən yer üzündən xəcalət,
Həm tanrıdan xəcalət, həm özündən xəcalət.
Bağrı közə döndərən dövrə yağdır nifrəti,
Qan çanağı fələyə, cövrə yağdır nifrəti.
Bu boyalı nazənin daş-qalağa layiqdir,
Vəfasına qələm çək, bil, talağa layiqdir.
Səkil Xətlan atını minib ucal fələyə,
Al qurğuşun qalanı, qələbə çal fələyə.
Qazansan da ən uca rütbəsini göylərin,
Oxutsan da şahlığa xütbəsini göylərin.
Səndə qalan deyildir elə zəfər bayrağı,
Yalnız mənə nəsibdir belə zəfər bayrağı.
Bir İnsanam, məqamım mələkdən də ucadır,
Can atdığım o dərgah fələkdən də ucadır.
Qamətimlə ölçülməz bir qiymətim var mənim,
Aləmimə bu aləm, yer də, göy də dar mənim.
Çay deyiləm, ümmanam, gör ki, nəyəm cahanda,
Zərrə deyil, tükənməz xəzinəyəm cahanda.
Fələk təki xəzinə üstündədir ayağım,
Əlçatmazam, bil ki, nə üstündədir ayağım.

HARUN ƏR-RƏŞİD İLƏ DƏLLƏYİN HEKAYƏTİ

Tapdı harun dövründə növrağını xilafət,
Uca tutdu Abbasın bayrağını xilafət.
Yatağına qoyaraq gecə yarı xəlifə,
Rahatlandı hamamda gecəyarı xəlifə.
Dəllək onun başını kəliməyə başladı.
Kəlidliyi tük qədər ləliməyə başladı.
Qurtaranadək işini fürsət tapdı yenə də,
Söz atını minərək yersiz çapdı yenə də:
"Bir misilsiz ustayam, gəl, şad eylə məni sən,
Lap bu gündən özünə damad eylə məni sən.
Olsun hamı xəbərdar, kəsdir nigah qızına,
Bu bəndəni evləndir, qovuşum şah qızına".
Bu sözlərdən azacıq əsəbləndi xəlifə,
Yenə dözdü, sanma ki, qəzəbləndi xəlifə.
Dedi: "İsti bişirib, dözmür fağır dəhşətə,
Ya da zəhmim, vahiməm salıb ağır dəhşətə.
Çaşıb, yoxsa deyərmi alım sənin qızını?
Dəlləyə bax, istəyir xəlifənin qızını".
Başqa gün də sınadı Harun yenə dəlləyi,
Gördü lovğa, qudurğan, harın yenə dəlləyi.
Çox sınadı beləcə dönə-dönə yenə də,
Dediyindən dönmürdü dəllək yenə, yenə də.
Bir gədanın birisi gördü ki, nə danışdı,
Öz başına gələni vəzirinə danışdı:
"Haçandır ki, bir dəllək kələk açır başıma,
Bu oyunu bəlkə də fələk açır başıma
Olmalıdır söyləyir ona qızım adaxlı,
Bir abırsız dəlləyə sonra qızım adaxlı?!
Başım üstə qəzatək baş qatmaqdır peşəsi,
Gövhərimə, özümə daş atmaqdır peşəsi.
Əldə ülgüc, ağzında iti xəncər gəzər o,
Qılınc versən, başımı "uf" demədən kəsər "o".
Vəzir dedi: "Dili ki, belə atır dəlləyin,-
Ayağının altında xəznə yatır dəlləyin.
Haçan gəlsə yanına, o, hüzura bir daha,
Həmişəki yerində qoyma dura bir daha.
Əgər çıxsa əmrindən, asdırmağı unutma,

Harda durub oranı qazdırmağı unutma".
Dəllək, gəldi özünü yenə öyən kimicə,
Dəyişdirdi yerini vəzir deyən kimicə.
Qopan zaman yerindən ayaqları dəlləyin,
Birdən-birə saraldı yanaqları dəlləyin.
Gördü yoxdur dinməyə halı fağır ustanın,
Baxışından, dilindən, ədəb yağır ustanın.
Ayağının altında xəznə vardı bir zaman,
Surətini güzgüdə şah sanardı bir zaman.
Qədəmini xəznədən tez götürən gördülər,
Dükanını açaraq köks ötürən gördülər.
Ayağının altını tez qazıb nə tapdılar?
Haman yerdə tükənməz bir xəzinə tapdılar.
Qədəmini kim qoyub xəzinənin üstünə,
Söz incisi səpibdir daim sənin üstünə.
Hər tilsimi sındırar xəznəsilə Nizami,
Nurlu qəlbi, aynatək sinəsilə Nizami.

İYİRMİNCİ SÖHBƏT

VİCDANSIZLARDAN ŞİKAYƏT

Biz ki candan üzmüşük əlimizi dünyada,
Bu dünyaya bağlayan nədir bizi dünyada?
Bu torpağa uyduq ki, belə xarıq torpaqda,
Sanma necə varıqsa, elə varıq torpaqda[1].
Köçən köçüb, qalmışıq biz onlardan geridə,
Karvanımız qalıbdı karvanlardan geridə.
Bizimlədir həmişə iki mələk əzəldən,
Qurub insan oğluna iblis kələk əzəldən[2].
Üzü atəş, qəlbi buz ocaqçıya dönmüşük,
İsti külək, od olub sonra güya sönmüşük.

[1] Beytlərin mənası: Həyatının müvəqqəti olduğunu bil və insan kimi yaşa, dünya neməti və şan-şərəfi üçün özünü alçaltma. Dərk elədiyin həqiqəti de və həyata keçir. Sənin ömrünün çoxu gedib, ələyin ələnib, xəlbirin göydə fırlanır. Sən isə elə bilirsən ki, əbədi yaşayacaqsan. Ancaq yaşamırsan, sürünürsən.

[2] Əbədiyyət haqqında düşünməyərək bir anlıq dünyəvi ləzzət üçün o qədər pis əməllər görürük ki, şeytana tay oluruq.

Odlu ürək, alovlu gəncliyimiz hardadır?
Asudəlik, rahatlıq, dincliyimiz hardadır?...
Gülüş gül tək hamının dodağında solubdur,
Arzumuzun gülləri can bağında solubdur.
Sehrkartək can qurtar sən əlindən dünyanın;
Boşda qalsın əlləri əməlindən dünyanın.
Qan içəndir bu torpaq, qəfəsindən uç onun,
Zirək tərpən, qoynunda olmayasan puç onun...
Hünərini göstərsə əgər indi hünərli,
Hünərsizin birisi: mənəm-deyər-hünərli,
Hünərsizlər beziblər hünərsizlər əlindən,
Lap fərsizə dönüblər bu fərsizlər əlindən.
Əzabkeşin əzabı — bir tamaşa onlara,
Dəlilikdir düşünmək, haşa, haşa onlara.
Bir israfçı sanırlar səxavətli kəsləri,
Pulsuz kölə sayırlar sədaqətli kəsləri.
Comərdliyi hırıltı, lağlağılıq sanırlar,
Söz çeşməsi görəndə lehmə, ya lığ sanırlar...
Halına bax dünyanın, böyükləri kimlərdir?
Hanı ərlər, ərənlər, hünər əri kimlərdir?
Öz dövrünü alçaldan elələri var indi-
Dönüklükdən can atır olum eldə xar indi.
Şer — sənət göyündə bədirlənmiş ayam mən.
Bulud nədir, qoymaya öz nurumu yayam mən?!...
Haqsızlıqdan alışıb yanan olub ürəyim,
Alçaqları unudub, danan olub ürəyim.
Namərdlərin əlindən çox gəlmişəm cana mən,
Susmağımla çatmışam bu şöhrətə, şana mən.
Bir inciylə qulağa çatır səsi mücrünün,
Dolu olsa inciylə, batar səsi mücrünün.
Coşar, səsi kəsilməz şərabı az kuzənin,
Ağzınacan dolarsa, səsi çıxmaz kuzənin.
Aşıb-daşsa biliyin, dinməməyə alış sən,
Danışmağa çalışma, dinləməyə çalış sən.

BÜLBÜL İLƏ QIZILQUŞUN HEKAYƏTİ

Güllər açan zamanda çəməndə, gül bağında,
Qızılquşa söylədi şeyda bülbül bağında:

"Cəh-cəhi var hər quşun, çıxarmırsan səs niyə?
Niyə üstün olmusan sən quşlardan bəs niyə?
Azad nəfəs alsan da, dilin bağlı həmişə,
Heyran qoyan deyildir səsin ağlı həmişə.
Yerin Səncər sarayı, peşən təklik olubdur,
Sinəsini sökdüyün daim kəklik olubdur.
Mənsə bircə ləhzədə görünməz bir xəznədən,
Çıxarıram yüzlərlə qiymətli dürr xəznədən.
Şikar vaxtı qurd-quşa var gümanım bəs neyçin?
Neyçin tikan üstədir aşiyanım, bəs neyçin?"
Cavab verdi qızılquş: "Dinlə, bacar susmağı,
Susmağımı görərək inlə, bacar susmağı.
Zirəklikdən almaram heç bir sirri dilimə,
Yüz iş görsəm, yenə də gəlməz biri dilimə.
Vurulmusan dövrana, coşursan, nə coşursan,
Solub gedən bir gülə min tərənə qoşursan.
Bu ovlaqda şikarçı mən tək kimdir əzəldən?
Kəklik döşü, şah əli nəsibimdir əzəldən.
Ötməkdən dilin yara, bağrın al qan olubdur,
Yemin qurd-quş olubdur, yerin tikan olubdur"
Firudinə şahlığın oxunanda xütbəsi,
Təbilləri susdurar bircə anda xütbəsi.
Xoruzların banıyla söküləndir hər səhər?
Bu vəfasız dünyaya hey güləndir hər səhər.
Biganədir fəryada, hər oyuna bu fələk,
Kəməndini dolayar hər boynuna bu fələk[1].
Nalə, fəryad qoparıb, olma cövrün əsiri,
Nizamitək olarsan sən də dövrün əsiri.

---

[1] Yəni fələk qışqırıb bağırmadığına, hay-küy salmadığına görə bütün varlığın taleyi onun əlindədir.

XOSROV VƏ ŞİRİN

KİTABIN TƏRTİBİ VƏ EŞQ HAQQINDA BİR NEÇƏ SÖZ

Ürəyin hatifi[1] görüb məni şad,
Hümmət eyvanından səsləndi: heyhat!
Durma, ey Nizami, iş zamanıdır,
Fələk etibarsız, dünya fanidir.
Təzə bahar yetir can çeşməsindən,
Yeni paltar geydir sözlərinə sən.
Hümmət eylə, burda ələ al sazı,
Ucalt bu pərdədə şirin avazı...
Məlum hekayətdir "Xosrov və Şirin",
Dastan yoxdur əsla bu qədər şirin,
Ruhu oxşasa da bu gözəl dastan,
Pərdədə qalmışdı bu gəlin çoxdan.
Tanıyan yoxdur bu gözəl alması,
Bərdədə var idi bir əlyazması.
O ölkənin qədim tarixlərindən,
Bu dastanı tamam öyrənmişəm mən.
O yerdə yaşayan qoca adamlar,
Təşviq etdi, işə mən verdim qərar.
Ağıl bu dastanı bəyənsin gərək,
Sözləri şirindir, məzmunu gerçək.
Xosrovdan, Şirindən qalan yadigar,
Gizlində deyildir, durur aşikar:
Şəbdiz atın şəkli, Bisütun dağı,
Pərviz sarayının eyvanı, tağı.
Zavallı Fərhadın sönən arzusu,

[1] Hatif — qeybdən gələn səs. Bu misrada səs mənasındadır.

O Şahrud, o çöldə axan gözəl su.
O qəsri — Şirinə gedən süd çayı,
Xosrovun ovlağı, zəngin sarayı.
On telli sazını çalardı Barbəd,
Şahrudda aramgah — xoş istirahət.
Söylərkən o həkim bu xoş dastanı,
Çıxarıb içindən eşqi, fəğanı.
Altmış yaşındaydı yazanda bunu,
Saxlaya bilmirdi yayda oxunu![1]
Altmışda sevginin, eşqin həycanı,
Titrədə bilməzdi yorğun qocanı.
Bilici deyəni etmədim təkrar,
Məlumu deməkdən kimə fayda var?!
Onun yazdıqları — cəngavər eşqi,
Mənim yazdıqlarım — bir dilbər eşqi.
Eşqdən başqa söz könlümə yaddır,
Ömrümün quşuna sevgi qanaddır.
Eşqdir mehrabu uca göylərin,
Eşqsiz, ey dünya, nədir dəyərin?!...
Eşqsiz olsaydı xilqətin canı
Dirilik sarmazdı böyük cahanı,
Eşqsiz bir adam bir neydir — qırıq,
Yüz canı olsa da, ölüdür artıq...
Köpək kimi yemək, içmək nədir, nə?
Bir pişik olsa da, can ver eşqinə!
Pişiyin eşqiylə yaşamaq, inan,
Yaxşıdır, şir olub, yalqız qalmaqdan.
Eşq düşsə daşın da qəlbinə əgər,
Gövhərdən özünə məşuq düzəldər.
Maqnit olmasaydı eşqin əsiri,
Çəkməzdi özünə dəmir zənciri.
Kəhrəbanın eşqə düşməsə canı,
Elə cəzb etməzdi quru samanı.
Dünyada gövhər var, daş var nə qədər -
Onlar nə bir şaman, nə dəmir çəkər.

[1] Nizami "bu dastanı söyləyən həkim" dedikdə Firdovsini nəzərdə tu-ur. Şair qeyd edir ki, Firdovsi "Şahnamə" əsərini yazanda 60 yaşında idi buna görə də "Xosrov və Şirin" hekayətindən danışarkən məhəbbətin, e-in fəğan və atəşini qabarıq şəkildə qələmə ala bilməmişdir.

Bu saysız-hesabsız maddələr yenə,
Bax gör, meyl edirlər mərkəzlərinə...
Kainatda hər şey cəzbə bağlıdır,
Filosoflar bunu eşq adlandırır...
İdrakı dinləsək, söyləyir o da:
Hər şey eşq üstündə durur dünyada.
Göylər yaransaydı eşqdən azad,
Düşün, olardımı yer üzü abad?...
Eşq ilə düzəltdim mən bu dastanı,
Doldurdum səsi ilə eşqin, dünyanı.

"XOSROV VƏ ŞİRİN" DASTANININ BAŞLANMASI

Köhnə dastanların qoca ustadı,
Öz hekayətinə belə başladı:
Zaval gələn zaman Kəsra[1] bəxtinə,
Hürmüz sahib oldu şahlıq təxtinə.
O tez məşhur oldu ədalətilə,
Dolaşırdı adı hey dildən-dilə.
Öz ata yolunu tuturdu mətin,
Əl üstə — səxavət, ayaq üstə — din.
Nəslin ta itməsin qoca dünyadan,
Bir övlad istədi böyük xudadan.
Xeyli nəzir verdi, bir xeyli qurban,
Nəhayət, lütf etdi allah bir oğlan.
Övlad nə övladdı,-dəniz incisi,
Nurlu çıraqların ən birincisi.
Xoşbəxt doğulmuşdu, gözəldi bəxti,
Yaraşırdı ona tacı və təxti.
Atası görəndə istedadını,
Xosrov Pərviz qoydu onun adını.
Kimi görsə, sarılırdı boynuna,
Bu səbəbdən Pərviz dedilər ona...
Beşiyi tərk edib yeriyən zaman,
Ona öz canında yer verdi cahan.
Elə ki, beş yaşa çatdı, nə görsə,

[1] Kəsra — Sasanilər sülaləsinin qədim padşahlarına verilən ümumi ləqəbdir.

İbrət götürərdi baxıb hər kəsə.
Bəxti artırdıqca hər il yaşını,
Biliklə doldurdu o gənc başını.
Ayaq qoyan zaman yeddinci ilə,
Güllərə müşk saçdı gözəlliyilə...
Hər an tükü-tükdən seçirdi gözü,
Tük kimi zərifdi onun hər sözü.
Doqquzda tərk etdi oyun yolunu,
Şir üstdə sınadı güclü qolunu.
On yaşa girəndə bu nadir cavan,
Otuz yaşlıları qoyurdu heyran.
Şirlər pəncəsinə pəncə verərdi,
Qılıncla sütunu yerə sərərdi...
Kəməndlə on düşmən birdən tutardı,
Doqquz qarış boyda oxları vardı.
Ağ div olsa belə, onun oxundan,
Söyüd yarpağıtək əsərdi, inan.
Şimşək nizəsini çalsa daşlara,
Daşın ürəyində açardı yara.
O gündən ki, yaşı on dördü aşdı,
Biliyinin quşu qol-qanad açdı.
Könlündə hər şeyə maraq oyandı,
Dünyada yaxşını, yamanı qandı.
Büzürgümid adlı bir alim vardı,
Ağlı, istedadı gün tək parlardı.
Yeri qarış-qarış dolaşmışdı o,
Fikr ilə göylərə ucalmışdı o.
Göyün xəznələri açıqdı ona,
"Sirlər evi" desəm, haqdır, qoynuna.
Şahzadə xəlvətdə ona yanaşdı,
Hindi qılınc kimi dilini açdı.
Bilik dəryasına əl uzadaraq,
Cavahir istədi və aldı qoçaq.
Onun təlimindən könlü nurlandı,
Ondan bir çox hikmət öyrənib qandı...

XOSROVUN ŞİKAR ZAMANI BİR KƏNDLİNİN EVİNƏ GETMƏSİ

Günlərin bir günü, bir səhər erkən,
Xosrov çıxdı çölə, könlü xeyli şən.
Ovladı, quşladı, çox atdı kəmənd,
Göründü uzaqdan səfalı bir kənd,
Kəndin hər tərəfi göldü, çəməndi,
Xosrov bu çəməndə atından endi.
Göyün sarı gülü gedənə qədər,
Kef edib qırmızı şərab içdilər...
Şahzadə o kənddə bir ev istədi,
"Bir məclis düzəlsin, kef edək" — dedi.
Əyləşib işrətə yoldaşlarilə
Açdılar səhəri əldə piyalə.
Ərqənun çaldırıb qulaq asdılar,
Ərqəvan mey içib oldular xumar...
Atlarından biri gün çıxan zaman,
Girib ot yemişdi göy bir tarladan.
Bir qurlu[1] qulam[2] da haman bu gecə,
Gedib qora dərdi bağdan gizlicə.
Günəş ki, aləmi parlatdı erkən,
Gecənin başını üzdü bədəndən...
Gözü götürməyən bir neçə nəfər,
Tələsik sultana apardı xəbər:
"Dünən gecə Xosrov əmri pozaraq,
Unutmuşdu şahun buyruğunu, bax!"
Şah dedi: "Bilmirəm günahı nədir?"
Dedilər: "Ey şahım, Xosrov zülm edir,
Atı kor qoymuşdur kəndin varını,
Qulu dərmiş bağın qoralarını.
Gecə bir yoxsulun evini almış,
Cəngi hər tərəfə gurultu salmış.
Şahzadə olmayıb, olsa yad adam,
Şah onun varını alardı tamam.
Yüz damarı kəsib çoxlu qan alan,

[1] *Qurlu* — Qur yer adıdır. Qurlu həmin yerdən olan adam.
[2] *Qulam* — qul.

Titrər əli alsa, öz damarından?"
Şah buyurdu, Xəncər çəkib getdilər,
Atın ayağını qələm etdilər[1].
Qora sahibinə verildi qulam,
Şoran sulanıldı gülabla tamam.
Xosrov kef çəkdiyi ev sahibinə,
Edildi Xosrovun təxti hədiyyə.
Qırdılar cənginin[2] dırnaqlarını,
Qopardılar cəngin tel qatarını...

ŞAPURUN ŞİRİNİ TƏRİFİ VƏ XOSROVUN ONA AŞİQ OLMASI

Şapur adlı ona yaxın bir adam,
Məğribdən[3] Lahura[4] gəzmişdi tamam...
Zirək, şəkil çəkən, qələmi iti,
Xəyalən çəkərdi min bir surəti.
İncə, zərif işdə xeyli pərgardı,
Suların üstündə naxış salardı.
Pərvizin önündə öpərək yeri,
Söylədi dostuna bu xoş sözləri:
- Əgər şah əmr etsə, danışaram mən
Yüzdə birinicə bildiklərimdən.
Xosrov dedi: — Tez ol, de, ay cavan mərd,
Məclisi soyutma, qızışsın söhbət.
Söz söyləyən Şapur dilini açdı,
Rəngarəng sözləri min ətir saçdı:
- Aləm qulun olsun, dursa nə qədər!
Xoş keçsin ömründə aylar və illər!...
Dərbənd dənizinin[5] bir Şahmanında
Bir gözəl ölkə var dağlar yanında.
Şahzadə qadınlar orda hökmüran,
Yayılmış qoşunu İsfahanacan.
Arrandan başlamış Ərmənə qədər

[1] *Qələm etdilər* — kəsdilər.
[2] *Cənginin* — cəng çalanın.
[3] *Məğrib* — Qərb, günbatan.
[4] *Lahur* — hazırda Pakistanda şəhər adıdır.
[5] *Dərbənd dənizi* — Xəzər dənizi nəzərdə tutulur.

Onun fərmanına boyun əyirlər...
Tutub mal-qarası bütün dünyanı,
Quşdan və balıqdan artıqdır sanı.
Əri yoxdur, məsud dolanır özü,
Xoş keçir gecəsi, həm də gündüzü.
Şəmira adlanır o göyçək qadın,
Böyükdür mənası bu gözəl adın.
Cürətdə kişidən heç geri durmur,
Böyük olduğundan Məhin Banudur.
Gün keçib gələndə yeni bir fəsil,
O qurur özünə təzə bir mənzil.
Gül fəsli yamyaşıl Muğan — yatağı,
Yay zamanı yeri Ərmən torpağı.
Əkindən əkinə, çiçəkdən gülə,
Gəzir, seyrə çıxır hey gülə-gülə.
Yay ötüb keçəndə, payız gələndə,
Abxazda ovları salır kəməndə.
Bərdənin havası çox mötədildir[1],
Hər il qış zamanı o bura gəlir...
Bu zindana bənzər dünyada ancaq,
Qardaşı qızıdır gözünə çıraq.
Sanki bir pəridir, pəri yox bir ay,
Qəhrəman bir qızdır başda kələğay.
Dirilik suyudur gözü — qapqara,
Gecəni qərq edir ay tək nurlara.
Hündür boyu — gümüş xurma ağacı,
Xurma dərən bir cüt zəncidir saçı...
Ölkədə tanınmış nadir gözəllər,
Fərman gözləyirlər yanında yeksər.
Ay tək kübar qızlar — düz yetmiş nəfər,
Ona gecə-gündüz xidmət edirlər...
Onlara toxunmaz deyə bəd nəzər,
Üzlərinə əsla niqab örtməzlər.
Əfsanəyə bənzər o çöl, o çəmən,
Bəzənib nar döşlü şux sənəmlərdən...
Behişt huriləri tapsa da şöhrət
Onlar huridirlər, bu yersə cənnət.

[1] *Mötədil* — mülayim.

O yerin sahibi Məhin Banudur,
Dövlətin, sərvətin sahibi odur.
Bir at bağlanıbdır sərtövləyə tək,
Onun tozuna da çatmaz heç külək.
Xəyaldan tez gedər qalxsa dördnala,
Qorxmur sona kimi tufandan əsla.
Yerindən sıçrasa günəşə sarı,
Yeddi qatlı göydən qalxar yuxarı.
Qalar dırnağının daşlarda izi,
Bambuq quyruğuyla yarar dənizi.
Səhərtək oyaqdır, xəyal yerişli,
Gecətək huşyardır, zaman gərdişli.
Rəngi şəvə rəngi, Şəbdizdir adı,
Şirin ishaq kimi sevir o atı.
Ayaqlarında var qızıl zənciri,
O qızıl zəncirin olmuş əsiri.
Nə Şirindən şirin insan mən gördüm,
Nə Şəbdizdən qara bir köhlən gördüm.
Elə ki, söz bitib Şapur dayandı,
Rahatlıq uyudu, sevgi oyandı...
Xosrov bu söhbətdən narahat oldu,
Qəlbi sevda ilə, həycanla doldu.
Bütün günü onu düşünürdü hey,
Yoxdur xəyalından ondan başqa şey...
Çağırıb Şapuru xəlvətə özü,
Düşdüyü sevdadan başladı sözü.
Dedi: — Ey cavan mərd, vəfalı yoldaş!
Mənim dadıma yet, ol mənə sirdaş!
Gözəl özül qoydun, sözüm yox buna,
Ustad kişisənsə işi vur sona.
Şəkər adı çəkmə, sözü qısa et!
Şəkər söylədinsə Xuzistana get!...
Naxış götürənsə mum kimi əgər,
Möhrümü vur ona, göstər bir hünər.
Dəmir ürəklisə xəbər yetir də
Ki, soyuq dəmiri döyməyim bir də.

ŞAPURUN ŞİRİNİ AXTARMAQ ÜÇÜN ƏRMƏNƏ GETMƏSİ

O söz bilən Şapur yeri öpərək,
Dedi: "Xosrov daim şad olsun gərək.
Uğurlar istəyən olsun uğurlu!
Uğruna çıxmasın pis gözün yolu".
Hünərli şahına "afərin" deyib,
Söylədi: "Ey böyük dünyaya sahib!...
Qəm yemə, şadlıqla yaşa, ol aram,
Çalışıb bu işə çarə taparam.
İşimdə bir an da yubanmayaraq,
Quşdan qanad allam, ceyrandan ayaq.
Səni yatırmamış yatmaram bir an,
Sevgilin də sənə yetişər, inan!...
Görsəm gücüm çatmır işə, çaparaq,
Şaha bildirərəm yubanmayaraq".
Şapur belə deyib durdu ayağa,
Hazırlıq başladı yola çıxmağa...
Yolda o nə yatdı, nə də dincəldi,
Şirinin yanına bir aya gəldi...
Şapur gələn zaman körpəydi otlar,
Hər yan xoruzgülü, lalə və gülzar.
Güllər içindəydi mavi qayalar,
Min rəngə çalırdı orda ilk bahar.
Dağların başında zümrüddən xalı,
Heyran eyləyirdi fikri, xəyalı...
Qart daşdan tikilmiş bir kilsə vardı,
Orda bir qoca keşiş yaşardı.
Dərviş qılıncında gedib Şapur da,
Düşərgə salaraq dayandı orda...

ŞAPURUN ÜÇÜNCÜ DƏFƏ XOSROVUN ŞƏKLİNİ GÖSTƏRMƏSİ

Gecənin qoynundan çıxınca səhər,
Qızıldan tac qoydu başına göylər.
Firuzə taxt üstə süfrə sərildi,
İçki məclisinə şərab verildi...

O naxış çəkən də gəldi gülşənə,
Xosrovun şəklini yaratdı yenə.
O pəri, bu yeri görüb xoşladı,
Pəri üzlülərlə kefə başladı.
Yenə şəkli gördü, həsrətlə baxdı,
O surət könlnü yandırdı, yaxdı.
Bu hiylədən onu bir heyrət aldı,
Oyunu unutdu, çox fikrə daldı.
Qoşdu arzusuna, kefi unutdu,
Götürüb surəti əlində tutdu.
Baxıb bu aynada gördü özünü,
Görüb bihal oldu, yumdu gözünü...
O bütlərə baxıb Şirin səsləndi:
"Bu şəkildən ötrü səbrim tükəndi.
Gizlətməyək bunu kimsədən gərək,
Onun sağlığına gəlin mey içək".
Kefə başladılar qızlar yenidən,
Gülgün şərablarla bəzəndi çəmən.
Başlandı saz, qəzəl, hicran nəğməsi,
Yüksəldi saqinin "Nuş olsun!" səsi.
Şirin əlində təlx şərab tutunca
Acı və şirindən məst oldu dünya.
Dəyəndə Şirinin meyə dodağı,
Şəklin qabağında öpdü torpağı.
Sərxoşluq salanda məşuqu dara
Səbri kəsilərək axtardı çara.
Qızlardan birini göndərdi ki: "Sən
Yoldan ötüb keçən hər kimi görsən,
Göz qoy, soruş, öyrən haradır səfər.
Şəkil barəsində tut ondan xəbər".
Qızlar gizlin, açıq hey soruşdular,
O surətin sirri olmadı aşkar.
Şirin iztirabdan heç dincəlmədi,
Şəkildən bir doğru xəbər gəlmədi.

ŞAPURUN ÖZÜNÜ ŞİRİNƏ GÖSTƏRMƏSİ

Əfsunçu xəlvətdən çıxdı qəflətən,
Atəşpərəst kimi parladı birdən.

Şapurun üzündə Şirin özünə,
Bir məhrəmlik gördü, baxdı gözünə.
Pis təsir etmədi Şirinə Şapur,
Hiss etdi surətdən xəbərli budur.
İşarə eylədi: "Çağırın gəlsin,
Yesin, içsin, bir az burda dincəlsin.
Bəlkə bu şəkildən verdi bir xəbər,
Hansı məzhəbdəndir? Kimdir? — Söyləyər".
Kənizlər ətəklə yolu süpürüb,
Şəkli soruşdular Şapuru görüb.
Şapur dedi: "Bu dürr asan deşilməz,
Belə ayaq üstə deməyə gəlməz".
Xam saysınlar deyə bu işdə onu,
Şapur dodaqaltı dedi əfsunu.
"Onun ayağını görüncə torda,
Sakit davranmağı fərz bildi orda.
Xidmətçilər qaçıb Şirinə sarı,
Nəql etdilər Şapur buyuranları.
Şirin eşitdikdə belə bəyanı,
Qızışdı, dayandı bağrında qanı...
Uzaboylu pəri, mələküzlü qız,
Şapurun yanına gəldi aramsız...
O duzlu dodaqlar, nazlı baxışlar,
Şapuru səslədi, dindi biqərar.
Şirin dedi: "Bir an aşinalıq et,
Həmsöhbət ol mənə burda bir müddət".
Bu sözü hiyləgər Şapur eşitcək,
Öz-özünə dedi: "Dayanım gərək".
O nərgiz gözlərin dilini bilən,
Hər nəyi vardısa, itirdi birdən.
O, pəri üzüylə min tərif dedi,
Pəri də Şapura "əyləş" söylədi.
Şirin soruşdu ki: "Kimsən, nəçisən?
Aşinalıq iyi duyuram səndən".
Ona cavab verdi o püxtə adam:
"Yaxşıya, yamana çox rast olmuşam.
Allah açmış mənə bu göyü, yeri,
Məndən gizlətməmiş o heç bir sirri.
Balıqdan Ayatək bu yer bir yana,

Nə mənə vardısa vaqifəm ona.
Məşriqdən başlamış Məğribə qədər
Bu böyük dünyanı gəzmədim hədər".
Şapurda cəsarət görüncə Şirin,
Soruşdu: "Mənası nədir bu şəklin?"...
Dedi: "Bu gördüyün pak üzlü insan,
Düz yeddi iqlimə olub hökmran...
O, şahlar şahıdır, Xosrov Pərvizdir,
Şahənşahlıq ondan qüvvət kəsb edir".
Şapur bu sözlərdən dedi bir qədər,
Şirinin canına yayıldı sözlər...
Sirrini açmağa verərək qərar,
Şapur sözü ona söylədi aşkar:
"Sözü gizlədirsən, ey pəri üzlü,
Sözünü pəritək deyirsən gizli.
Neçin öz içində gültək gülürsən?
Sözü şəkər kimi açıq söylə sən.
Dərman istəyirsən dərdinə əgər,
Gizlətmə, dərdini təbibə göstər".
Şapurun sözündən o qeyzə gəldi,
Onun hirslənməsi necə gözəldi!...
Söylədi: "Ey abid, indi, sən allah,
Kömək elə, sənə gətirim pənah!
Mən düşdüyüm bu iş xeyli çətindi,
Saçımtək dolaşmış fikrim də indi...
Sirrimi söylədim sənə mən açıq,
Sən də sirrini de, gəl meydana çıx".
Bu sayaq görüncə əhvalı Şapur,
Düşündü: "Doğrunu demək xoş olur!"
Qolunu qolbaqtək əvvəl öpərək,
Ayağına düşdü qızıl xal-xaltək.
And içdi, dedi: "Ey göylərin şamı!
Təxtə layiq gözəl, şahlar ilhamı!...
Nəqqaşlıqda böyük yerə çatmışam,
Xosrovun şəklini mən yaratmışam.
Rəssam çəkən şəklə oxşayır, fəqət,
Cansız olur onun çəkdiyi surət.
Surət çəkmək — mənə məlumdur bu iş,
Can paltarı başqa yerdə tikilmiş.

Sən onun şəklinə vuruldun belə,
Özünü görəndə neylərsən, söylə?
Orda nurdan doğmuş dünya taparsan,
Gözlərin nurudur, özü də cavan.
Maraqlı, zirək və ayıq igiddir,
Ülfətdə ceyrandır, qəzəbdə bir şir.
Bir güldür ki, hələ görməmiş xəzan,
İlk bahar gəncliyi öyrənmiş ondan...
Bir ətri cənnətə yüz qapı açar,
Ay gözəl üzündən utanıb qaçar.
Atı yəhərlədi — Rüstəm kimidir,
İçərkən görənlər Keyqubad bilir...
Qızıl versə — saysız dəvə gərəkdir,
Qılınc çəksə — daşlar vay görəcəkdir...
O, nə şərab içir, nə də danışır,
Yatmır gecə-gündüz, yanır, alışır.
Şirindən başqa bir həmdəm istəməz,
Belə bir qüssəyə batmasın heç kəs.
Bundan ötrü məni qasid göndərmiş,
Mən söylədim, indi səndədir hər iş".
Burda inci deşdi Şapur cürbəcür.
Bildiyini dedi, artıq bitdi dürr.
Bu sözşərdən Şirin sərxoş olmuşdu,
Sözləri şərbəttək könlünə nuşdu.
Az qaldı yıxılsın orda yüz kərə,
Birtəhər dayandı, düşmədi yerə.
Şapura söylədi: "Ey adil kişi,
Necə başa vuraq indi bu işi?
Bələd ol, göstər sən mənə yol, yolaq,
Bəlkə yardımınla qəmdən qurtulaq.
Mən də bu kədərdən cana gəlmişəm,
Həsrət, intizardan xəstələnmişəm."
Şapur dedi: "Sən ey günəşdən gözəl,
Qəlbini qayğıdan kənar saxla gəl.
Sirrini məbadə deyib-açasan,
Sabah ov adıyla gərək qaçasan.
Şəbdizə kişitək minib çaparaq,
Ova çıx, ovlaqdan qaçarsan ancaq.
Ətəyini tutan olmayacaqdır,

Şəbdiz ata çatan olmayacaqdır.
Sən səyyarə kimi mil-mil uzaqlaş,
Bacarsam, gələrəm ardınca birbaş."
Xosrov göndərdiyi üzüyü verdi,
"Al" — dedi, üzünü ona çevirdi:
- Yolda təzə şaha rast gəlsən əgər,
Onda bu hilalı sən ona göstər.
Xosrovun köhləni qızıl nallıdır,
Paltarı daş-qaşlı, cah-cəlallıdır.
Papağı, donu ləl, kəməri ləldir,
Üzü ləl, üstü ləl, özü gözəldir.
Görməsən, Mədain yolunu tut, get,
Şah qəsrini soruş, o mənzilə yet.
Gəlib Mədainə çatdığın zaman,
Xəznələr üstündə xəznə taparsan...
Banuya söylədi Şirin: "Cahangir!"
Könlüm sabah ova çıxmaq istəyir.
Lütf edib göstərin icazənizi,
Buyurun, sabahlıq minim Şəbdizi.
Dolaşım belində çölü-çəməni,
Burda görərsiniz siz axşam məni".
Məhin Banu dedi: "Ey gözəl afət,
Gəl atı istəmə yüz mülk tələb et!
Çünki qaçağandır yaman bu Şəbdiz,
Cilovunu yığmaq olmayır hərgiz.
Qorxuram sürətdən və hərarətdən,
Atəş su altında coşar gedərkən[1]."
Əgər onu minmək iştiyağın var,
Gecə aydan əziz deyil, al apar!
Başına pəhləvan yüyəni keçir,
Sürüb öz altında öyrət onu bir".
Gül üzlünün üzü açıldı gültək,
Banuya baş əydi yeri öpərək.

[1] Nizami bu beytdə Şirini lətafətdə suya, Şəbdizi oda bənzətmişdir. Beytin mənası: qorxuram qızğın at baş alıb səni (Şirini) qaçırar.

ŞİRİNİN OVA GETMƏSİ VƏ ORADAN MƏDAİNƏ QAÇMASI

Elə ki, bir səhər Çin xəznədarı,
Zər qıfılla örtdü göy qapıları,
O çin nəqşi çıxdı sandıqdan çölə,
Yola hazırlaşdı şad gülə-gülə...
Belə adət vardı ova gedənlər,
Oğlan paltarında gedərdi yeksər.
Şirin dövrəsində halqa vurdular,
Atların belinə bir oturdular.
Saray həyətindən çıxdılar çox şad,
Həyat suyu içmiş Xızrtək azad.
Çöldə atlarını sürüb getdilər,
Dağlardan aşdılar, çölə yetdilər.
Sonra at səyirdib, cıdır qurdular,
Cilovu buraxıb atı vurdular.
Şəbdiz belindəydi qoşun sındıran,
Özü miniciydi, atı qaçağan.
At qızışdı, onun dəyişdi halı,
Kənizlər Şirindən düşdü aralı.
Dedilər yəqin at cilov aparır,
Bilmədilər könül bir ov aparır.
Kölgətək ardınca yüyürdülər çox,
Gördülər tozundan belə əsər yox.
Axtardılar gecə yarıya qədər,
Ümid qalmayanda geri döndülər...
Elə ki, Banu bu xəbəri aldı,
Köhnə dərd-qəmini yadına saldı.
Təxtdən düşdü yerə çox qəmli-qəmli,
Başı torpaqlarda, gözləri nəmli.
Qəmindən başını o qucaqladı,
Tökdü göz yaşını, yaman ağladı...
Bu işi yuxuda görmüşdü çoxdan,
Qolundan uçmuşdu bir tülək tərlan.
Həsrətlə baxmışdı uçan tərlana,
Tərlan qonmuş idi yenə qoluna.
Adamlara dedi: "Onun dalınca,
Ley kimi uçsaq da bicadır, bica.
Yer deyil göyləri axtarsaq da biz,

Şəbdizin tozundan tapmarıq bir iz.
Uçmuş quş ardınca olarmı getmək?
Tələ görmüş ovu qovmaq nə gərək?..."
O yanda Şəbdizin belində Şirin,
Ölçürdü dünyanı cavan Pərvizçin...
Paltar geyinmişdi kişilər kimi,
Düzlərdən keçirdi qoçaq ər kimi...
Yolda yorulmuşdu olduqca Şirin,
Qonmuşdu üzünə tozu çöllərin.
Atını o yeltək çapdığı zaman,
Arxada qalırdı toz dağtək, ondan.
On dörd gün at sürüb soraq edirdi,
On dörd günlük aytək o yol gedirdi...
Cana birdəfəlik cəfa verərək,
Atını sürürdü Şirin yüyürək.
Gördü behişt kimi xoş bir çəmənzar,
Dirilik suyutək bir çeşmə də var.
O parlaq çeşmənin suyunu görüb,
Gedib abi-həyat zülmətə girib.
Şirinin bədəni yorğundu xeyli,
Başdan-başa tozdu sifəti, əli.
Çeşmə ətrafını gəzdi bir zaman,
On ağaclıqda da yoxdu bir insan.
Atdan endi yerə, atı bağladı,
Bildi görməz onu insan övladı.
Nur çeşməsi gəldi, suya yanaşdı,
Uzaqdan göylərin gözü qamaşdı.
Şəkər paltarını Süheyhl çıxartdı[1],
Göyün Şərası da fəryad qopartdı.
Mavi rəngli fitə bağladı Şirin,
Girdi suya, yandı bağrı göylərin...

ATASINDAN QORXUB QAÇAN XOSROVUN ƏRMƏNƏ GƏLMƏSİ

...Mindi dağ heykəlli atın belinə,
Üz tutdu Xosrov da Ərmən elinə.

[1] Beytdə işlədilən "Süheyl", "Şəra" ulduz adlarıdır. Beytin mənası: Şirinin ağ bəənin görcək Şəra ulduzu həsəddən fəryad qopardı.

Qəlbi qorxu, kədər, qəmlərlə dolu,
Bir edirdi iki mənzillik yolu.
Şirin çimən yerdə onlar nagəhan,
Gördülər ki, atlar yorulmuş yaman.
Xosrov əmr eylədi qullar dayansın,
Köhlənlər yemlənsin və tumarlansın.
Ayrılıb qullardan Xosrov kənara,
Getdi yavaş-yavaş o çəmənzara,
Fırlandı firuzə rəngli bağçanı,
Bir çeşmə gördü ki, güldü hər yanı.
Orda bir tovuztək qartal oturmuş,
Kövsər kənarında qırqovul durmuş.
Göy otun üstündə yavaş gedirdi,
Öz-özünə belə fikir edirdi:
"Əcəb olardı bu büt mənim olsa,
Ya da bu at mənim köhlənim olsa".
Bilmirdi, həm o at, həm o şux mələk
Onun sarayına bir gün gələcək.
Məşuqə qapıya gələndə sərxoş,
Aşiq onu görməz, vaxtı keçər boş.
Yol üstündə dövlət durar çox zaman,
Azar yolu o gün bixəbər insan.
Xosrov baxdı, nurdan gözü qamaşdı,
Birdən gözü orda Aya sataşdı.
Bir az baxdı, ona üsəndi canı,
Titrəməyə düşdü, üyüşdü qanı.
Gördü o yerdə var təzə bir qəmər.
Dedi: "Ayın yeri olmalı ülkər".
Ay deyil, cilvəli bir ayna-gümüş,
Cilvədən bir Nəxşəb ayı tökülmüş[1].
Gül kimi göy rəngli suda oturmuş,
Göbəyinə mavi bir fitə vurmuş...
Qapqara buluddan ay çıxan zaman,
Şirin şahzadəni gördü uzaqdan...
Şahın baxışından utandı Şirin,
Titrədi sulara düşmüş ay təkin.
O şəkər tapmadı başqa bir çarə,

[1] Əfsanəyə görə Müqənnə adlı bir sehrkar Naxşəb şəhərində dəmirdən bir ay düzəldib. Gecələr bu ay quyudan çıxıb ətrafı işıqlandırırmış.

Bürüdü ay üzün qara saçlara.
Ənbərlə bəzəyib ayın üzünü,
Gecəylə örtürdü öz gündüzünü...
Şah imkan yaratdı o aya bir az,
Gecavəsiz gəlin aparmaq olmaz.
Pəri çıxıb sudan quş tək silkindi,
Paltarını geyib Şəbrizi mindi.
Dedi öz-özünə: "Bu gənc kimdir, kim?
Fələk tək dövrəmdə fırlanır mənim.
Heyrət!... Əgər deyil sevgilim bu şəxs,
Görüncə qəlbimi niyə verdim bəs?...
Xosrovun geyimi ləldir deyirlər,
Bəs o nişan hanı, dildarsa əgər?"
Bilmirdi ki, səfər edərkən şahlar,
Ehtiyatdan geyir başqa cür paltar...
Ağıl dedi: "Döndər üzünü, bəsdir,
İki yana namaz qılmaq əbəsdir.
Bir dövranda bir cüt badə içilməz,
Bir bəndəyə iki ağa seçilməz.
O şah olsa belə bu gözəl cavan,
Bunu soruşmazlar bu yerdə ondan...
Öz qara quşunu səyirtdi getdi,
Nal səsi balıqla öküzə yetdi.
Səba yelindən də yeyin qaçan at,
Qaçmaqda fələyi eyləmişdi mat.
Sürətdə çatmazdı o ata pəri,
İzini görməzdi divin gözləri.
Bir an sonra Xosrov baxdıqda geri,
Görmədi o yerdə heç bir nəfəri.
O yana, bu yana atını sürdü,
Nə dili, nə də ki, dilbəri gördü[1].
Çeşmə ətrafında gəzdi bir qədər,
Tapmadı gövhərdən orda bir əsər...
Həsrət qalıb Xosrov o şux tərlana,
Baş götürüb getdi Ərmənistana.

[1] *Dil* — ürək, *dilbər* — ürəyi ələ alan.

ŞİRİNİN XOSROVUN SARAYINA YETİŞMƏSİ

Düzəltmək istəsə bir işi fələk,
Əvvəlcə min oyun çıxartsın gərək.
Xəznə vermiş olsa bir əkinçiyə,
Gərək o əkinçi əvvəl inciyə.
Həyatın yolunda olmasa tikən,
Olarmı güllərin qədrini bilən?
Bir neçə gün hicran dağıyla tək qal,
Ayrılıqdan sonra xoş olur vüsal.
Ayrılınca Şirin orda Xosrovdan,
Yaxınlıqdan ona üz verdi hicran.
Hər gün soraqlayıb Xosrov Pərvizi,
Mədain Qəsrinə sürdü Şəbdizi.
Tərk edib gəlinlik adətlərini,
Gəlintək gəzirdi sanki ərini.
Verdi kənizlərə özünü nişan,
Bəxş eylədi bağa bir sərvi-rəvan.
Şirinin üzünü görən kənizlər,
Dodaq dişlədilər həsədlə yeksər.
Gəlmiş kimi hamı şah hüzuruna
Hörmət eylədilər Xosrovtək ona.
Dedilər: "Xosrovun düzdür imanı,
Tapmışdır belə bir könül yaxanı.
Bir işıq gətirdi sübhə bərabər,
Onun atəşiylə yandı ürəklər".
Hal-əhval tutdular sonra qonaqdan,
Dedilər ki, "Göstər, bizə ver nişan:
Kimsən, haralısan, de adın nədir?
Sən hansı yuvanın quşusan, de bir?"
Pəri üzlü Şirin utandı bir az,
Belə yerdə əlbət yalansız olmaz.
Dedi: "Macəramı desəm çox çəkər,
Qoy qalsın ta Xosrov gələnə qədər.
Qayıdıb gəlincə Xosrov səfərdən,
Agah edər özü sizi xəbərdən.
Yaxşı baxın ancaq bu qara ata,
Dəyər bir xəzinə cəvahirata".
Elə ki, sözünü dedi o gövhər,

Yüz nazla oturtdu onu kənizlər.
Ay üstünə gülab səpdi hər kəniz,
Şahlıq axuruna bağlandı Şəbdiz...

XOSROVUN ATASINDAN QAÇMASINDAN ŞİRİNİN XƏBƏR TUTMASI

Mədaində Şirin gözləyir vüsal,
Şirin dodağından axıdırdı bal.
Bir ay səbr eylədi, çəkdi intizar,
Sonra da Xosrovdan oldu xəbərdar.
Bildi, qorxub şahdan, ova getmişdir,
Ərmənlərə tərəf səfər etmişdir.
Çarəsiz ürəyi dərdləndi yaman,
Yoxdu bu dərdinə əlbəttə, dərman.
Bir neçə gün əsla evdən çıxmadı,
Elə bil sınmışdı qolu, qanadı.
Bir acı həqiqət açıldı ona —
Bildi Xosrov imiş çıxan yoluna.
O imiş yoldakı — qəlbini yaxan,
Günəş kimi durub hey aya baxan.
Vurdu öz başına iki əliylə,
Peşman oldu artıq, gəlmədi dilə.
Belə bir neçə gün səbr etdi, durdu,
Sonra kənizlərə işarə vurdu.
Dedi: "Dağ ətəyi səfalı, təmiz,
Bir yerdə tikdirin mənə qəsr siz.
Gül içrə böyümüş bir dağlıyam mən,
Al gülüm saralmış belə istidən".
Mehriban bir gözəl dedi gülərək:
"Ey gözəllər şamı, ərimə şam tək,
Başçımız səninçin sərin, havalı,
Yer düzəldin, deyib, gözəl, səfalı.
Əmr etsən deyərik usta sənətkar,
Dağlıqda səninçün bir qəsr hazırlar".
Dedi: "Şahlar şahı buyuran sayaq,
Bir qəsr tikdirin, tez olsun ancaq"...

XOSROVUN ŞİRİN ƏHVALATINI MƏHİN BANUYA XƏBƏR VERMƏSİ

... Bir gün Xosrov əldə badə içərkən,
Məhin Banu gəldi məclisə birdən.
Şah ona xüsusi hörmət göstərdi,
Hər zamandan artıq izzət göstərdi.
Yemək vaxtı Xosrov möbidə dedi,
"Bacubərsəm" rəsmin icra eylədi[1].
Hər yeməyə Xosrov uzatsaydı əl,
"Bacubərsəm"ə o, edirdi əməl.
"Bacubərsəm" rəsmi mütləq gərəkdir,
Bu, möbid xörəyi dadmaq deməkdir.
Möbiddən icazə olarsa əgər,
Hökmdar xörəyi arxayın yeyər.
Banunun yanında böyük məmurlar,
Oturub içməyə verdilər qərar.
Xosrov Banu ilə mey içə-içə,
Çox söhbət eylədi burda gizlicə.
Acı meydən sərxoş olduğu zaman,
Söz saldı Şirindən, o məhliqadan[2].
Onun qaçmasından danışdı nadinc,
Dilində təəssüf, qəlbində sevinc.
Dedi: "Qardaşınız qızı, deyirlər,
Bir uca sərvdir, bir nazlı dilbər.
Eşitdim ki, atı yeltək qaçırmış,
Ünqa[3] quşu kimi onu qaçırmış.
Bir qasid gəlmişdir bizim ölkədən,
Ondan xeyir xəbər eşitmişəm mən.
Burda qalsam əgər bir-iki həftə,
Bilərəm gizlənib hansı tərəfdə.
Adam göndərərəm çağırsın geri,
Yuvasından qaçmış o şux dilbəri".
Bu sözü eşitdi Banu qəflətən,

[1] *"Bacubərsəm" rəsmi* — zərdüştlərin dini qaydalarından biri. Onlar yemək vaxtı süfrə başında sükut edib dua oxuyarmışlar. Xosrov Möbidə (din xadimi) yemək vaxtı sükutla dua oxumağı tapşırır.
[2] *Məhliqa* — ayüzlü, gözəl, dilbər.
[3] *Ünqa* — Qaf dağında yaşayan əfsanəvi bir quş.

Huşu getdi başdan sevindiyindən.
Torpaq kimi düşdü, şaha yalvardı,
Qəlbdən gələn həzin naləsi vardı:
"Hardadır? Yuxuma girsəydi o dürr!
Görsəm ki, dəryanın içində üzür.
Gözümlə çıxarıb onu dənizdən,
Cantək sevib, ona can verərəm mən".
Şah taxtını öpüb təşəkkür etdi:
"Ay və Zöhrə öpsün bu taxtı, — dedi.
Yerlər, göylər olsun pərəstişkarın,
Şərqi, qərbi tutsun sənin qulların!
Dedim bu yerlərə ayaq bassa şah,
İqbalın da üzü gülər o sabah.
Birləşib iqbalın bizimlə, əlbət,
Bir çox belə ovlar edəcək övdət[1].
Şah qasid göndərsə Şirinçün əgər,
O qasiddən gərək mən tutam xəbər,
Gülgünü verərəm ona gedərkən,
Şəbdizlə bir döldür dediyim köhlən.
Büdürək olsa da, Şəbdizə ancaq,
Yerişdə, qaçışda Gülgün çatacaq.
Ayın yanındasa o Şəbdüz bu gün,
Yüyürməkdə ona tay gələr Gülgün.
Şəbdiz əgər orda yoxdursa artıq,
Ancaq Gülgün olar Şirinə layiq".
Xosrov buyruq verdi: "Gətirilsin at,
Verilsin Şapura indi, bu saat".
Şapur atı mindi çox tələsərək,
Bir an yubanmadan yola düşdü tək...
Şirinə söylədi Şapur: "Dur gedək!
Pərvizin əmrinə itaət edək".
Şirini Gülgünə mindirdi nəqqaş,
Arzu gülzarına apardı birbaş.
Çatınca Gülgünə Şirinin əli
Ülkərdən və aydan düşdü irəli.
Bir dövlət quşuydu deyəsən o at,
Sanki uçururdu onu dörd qanad,

[1] *Övdət* — qayıtma, geri dönmə.

Bir yanda qalmışdı Xosrov biqərar,
Sıxırdı qəlbini uzun intizar.
Düzdür ki, intizar çəkmək yamandır,
Sonu vüsal olsa, yenə asandır.
Nə qədər xoş olur cəfa çəkərək,
İntizardan sonra arzuya yetmək!...

XOSROVUN ATASININ ÖLMƏSİNDƏN XƏBƏR TUTMASI

Oturmuşdu bir gün şah yarı xumar,
Gözləyirdi, bəxti haçan ayılar?
Bir qasid tələsik gəlib yanaşdı,
Filə Hindistandan hekayət açdı.
Çin kasası kimi kirpiyi nəmdi,
Zənci tükü kimi qaməti xəmdi[1].
Çin-zənci xətli bir məktub gətirdi:
Çin-Zəngibar təxti şahı itirdi.
Bu türk xasiyyətli dövran dönürkən,
Hürmüzü eylədi ikicə gözdən...
Dünyaya göz yumdu dünya saları,
Dolandırmalısan sən o diyarı".
Taxta yaxın olan kəslər hər biri,
Yazıb anlatmışdı gizlicə sirri:
"Amandır, tez gəl ki, götür bir tədbir,
Dünya əldən getdi, özünü yetir.
Başın gilablısa, orda yuma, gəl,
Sözü ağzında kəs, dilə uyma, gəl!"
Xosrov zəmanədən ağır dərd aldı,
Kəməndi uzatdı, pərdəni saldı.
Gördü ki, zamanın vəfası yoxdur,
Bal ilə sirkəsi bir yerdə olur.
Bu fani torpağın yoxdur ilqarı,
Bəzən bal rast gəlir, bəzən də arı...

[1] *Xəm* — əyilmiş, qıvrım, buruq.

XOSROVUN MƏDAİNƏ GETMƏSİ

Elə ki, Allahın əmriylə bir gün,
Hürmüzün şahlığı puç oldu bütün,
O cavan şah gəlib uğurlu vaxtda
Öz məmləkətində oturdu taxta.
Ürəyi Şirinə bağlı olsa da,
Ölkəni tərk etmək olardı xəta.
Bir yandan ölkəyə şahlıq edirdi,
Bir yandan ürəyi yarçün gedirdi.
Dünyanı tikdirdi, abad eylədi,
Fitnədən ölkəni azad eylədi...
Görüncə qəlbini sevgi titrədir,
Rəqiblərdən sordu: "Şirin necədir?"
Onlar xəbər verdi: "Var bir neçə gün,
Tərk etmişdir qəsri sənin gül üzlün.
Hara apardısa, Şapur apardı,
Şahdan icazəsiz nə haqqı vardı?"
Çərxin hiyləsinə şah qaldı heyran,
Anladı acizdir nə qədər insan...
Şəbdizdi Şirindən qalan yadigar,
Ancaq o at idi şaha qəmküsar.
Şəbdizlə vururdu gününü başa,
Gövhər ümidiylə dözürdü daşa.

XOSROVUN BƏHRAMDAN QAÇIB ƏRMƏNƏ GETMƏSİ.

Zəfərin açarı aydın, aşikardır,
Dəmir iradə bir qızıl açardır.
Xoşdur yüz qalpaqdan bir şah papağı,
Yüz iti qılıncdan fikrin bıçağı.
On adam öldürər bir qılınc əgər,
Düşüncə ordunu salar dərbədər.
İradəli Bəhram aldı bir xəbər,
Ki, olmuş Xosrova qul çox ölkələr.
Başına dolmuşdu şahlıq həvəsi,
Bu işdə yar oldu öz iradəsi.
"Hürmüzün gözünü kor edib" deyə,

Xosrova şər atıb saldı fitnəyə...
Rəiyyəti şahın üstünə saldı,
Bu tədbirlə o şir qələbə çaldı.
Şahənşah gördü ki, bəxti yatmışdır,
Xalq üz döndərmişdir, onu atmışdır.
Qızılla bəxtinə qüvvət verirdi,
Pulla düşməninə güc göstərirdi.
Bir gün düşmən gəlib saraya çatdı,
Rəiyyət əlini taxta uzatdı.
Pərviz yalqız qalıb sıçradı birdən,
Şəbdizin belinə təxtin üstündən.
Düşündü ki, tacdan baş qiymətlidir
Çıxdı aralıqdan düşmədi əsir.
Kəyan taxtı-tacı sahibsiz qaldı,
Başqa bir cahangir dünyanı aldı.
Zəmanə Xosrova olmadı pənah,
Bəhram qarşısında məğlub oldu şah.
Müxtəlif sətrəncdə[1] qanlı zəmanə,
"Şah!" dedi Xosrova, verrmədi xanə.
Yüz hiyləylə qaçıb o yan-bu yana,
Yetirdi özünü Azərbaycana.
Sızlayan könlündə Şirinin dərdi,
Birbaş Muğan deyib atı döndərdi.

ŞİRİNLƏ XOSROVUN OVLAQDA GÖRÜŞMƏSİ

Dünya görmüş kişi başladı sözə:
— O dünya axtaran yetişdi düzə.
Hər yanı gəzərək edirdi şikar,
Şirin oldu orda birdən aşikar.
O gözəllər şahı kənizləriylə,
Ovlağa çıxmışdı oynaya-gülə.
Ovçular rast gəldi, ov-ova baxdı,
Sanki bir-birini ovlayacaqdı.
Hər ikisi olub eşqdən xumar
Öz yoldaşlarından uzaqlaşdılar...
Biri ənbər saçıb qulağa salmış,

[1] *Sətrənc* — şahmat.

Biri kəməndini çiyninə almış.
Birini ay görsə, çəkər xəcalət,
Birinin buxağı qəmərə ziynət.
O qədər baxdılar biri-birinə,
Baxışmaqdan doldu yaş gözlərinə.
Nə ayrı düşürdü Şirindən Pərviz,
Nə keçə bilirdi Gülgündən Şəbdiz.
Dostluq binasını burda quraraq,
Onlar bir-birindən tutdular soraq.
Adını bilincə biri-birinin,
Düşdülər üstündən onlar yəhərin.
Bir saatdan sonra huşa gəldilər,
Torpağa səpildi göz yaşı — gövhər.
Utana-utana əhval sordular,
Dedilər, yaxşıdan, yamandan nə var.
Söz çoxdu, ehtiyat etdilər, ancaq,
Dedilər: —Yaxşıdır qısa danışmaq...
Şirin Xosrov şaha dedi: "Hökmdar,
Mənim kimi saysız kənizlərin var.
Tacın yaraşıqdır uca göylərə,
Ucalığı taxtın vermişdir yerə.
Yeddi iqlim boyu bu dünya bütün,
Hökmü altındadır şahımın bu gün.
Ancaq bu yaxında bir evimiz var,
Şahın sayəsində qayğıdan kənar.
Şah buyursa ora, məmnun qalarıq,
Onun beli bağlı qulu olarıq.
Qarınca evinə gələrsə bir fil,
Qarınca sevinib, açar şirin dil".
Şah da cavab verdi: "Can qəbul etsən,
Qonağın olaram çox həvəslə mən".
Min təşəkkür etdi şaha o nigar,
Sevincindən axdı gözündən yaşlar.
Əmr etdi: tez getsin, versin bir nəfər,
Şahın gəldiyini Banuya xəbər.
Banu olan kimi işdən xəbərdar,
Oyandı qəlbində şirin arzular.
Şahın qabağına çıxartdı peşkəş,
Şabaşdan pay aldı həm ay, hə günəş.

Xosrovu düşürdü elə eyvana,
Kiçik bir budaqdı Tuba da ona.
Şahın ürəyində olduqca Şirin,
Eşqi Şirin kimi olurdu şirin.

MƏHİN BANUNUN ŞİRİNƏ ÖYÜD VERMƏSİ

Cütcü saf tum səpsə torpağa əgər,
Şibhəsiz torpaqdan saf tum göyərər.
Pak adam gövhəri saxlasa təmiz,
Gövhər də bulaşmaz torpağa hərgiz.
Banu həm ismətli, həm də kübardı,
Xosrovdan, Şirindən xəbəri vardı.
İki qəlbin fikri almışdı onu,
Necə yola versin odla odunu?
Şirinə söylədi: "Qızım, bilginən,
Bütün gözəllərin sultanısan sən.
Yüz şahlığa dəyər bir nazın sənin,
Dünyalara dəyər avazın sənin.
Arxanca kölgətək gəzir səadət,
Sənin bəzəyindir ismət, nəzakət.
Camalın dünyaya daim nur saçır,
Hüsnün ismətinin pənahındadır.
Qapısı möhürlü xəzinəsən sən,
Xəbərdar deyilsən yaxşıdan, pisdən.
Dünyanın cürbəcür hiylələri var,
Gah yaqutu əzər, gah dürr oğurlar.
Ürəyimə damıb, gələn cahangir,
Səninlə qovuşmaq niyyətindədir.
Sənə vurulmuşsa əgər bu Xosrov,
Əlinə düşmüşdür çox gözəl bir ov.
O çox səbirsizdir, sən də yaxşı bax,
Qorxuram ki, sənə qurar bir duzaq[1].
Şirin dilə tutar, min bir söz deyər,
O şirin halvanı müftəcə yeyər.
Sən rüsvay olarsan, qalarsan belə,
Onun könlü coşar başqa eşq ilə.

[1] *Duzaq* — tələ.

Elə rəftar eylə o günəşlə, bax,
Düşmə təndirinə çörəkdən qabaq...
Görsə ki, vəfalı, ismətli qızsan,
Elçi göndərəcək adətlə, inan.
Adın bu dünyada namuslu qalar,
Olarsan cahanda böyük hökmdar...
Bilirsən, baş uca olduğu zaman,
Xoşdur ərə getmək eşqbazlıqdan".
Şirin bu sözlərə qulaq asırdı,
Sanki qulağından sırğa asırdı.
Qəlbinə yatırdı bu sözlər yaman,
Onun da könlündə bu oddu yanan.
Yeddi parlaq göyə and içdi Şirin,
Müqəddəs kitaba eylədi yəmin:
"Gözümdən qanlı yaş töksə də heyhat,
Olsam, olacağam bir halal arvad".
Şirinin andını eşitdi Banu,
Qayğı, nigaranlıq tərk etdi onu.
İzn verdi şahla o rast olanda,
Otursun, danışsın evdə, meydanda.
Bir şərtlə gizlində olmasın ülfət
Camaat içində etsinlər söhbət.
Oturdu Xosrovla Şirin xoşqılıq,
Çəmənlər onlardan aldı yaraşıq.
Ertəsi gün günəş çöldə gülərkən
Bir təpə düzəldi dürrü gövhərdən.
Günəş ordusunun ilk kəşfiyyatı
Bürcislə Zöhrəyə nizələr atdı[1].
Lakin bütün ulduz qoşunlarından
Tək günəşə qarşı olmadı duran.
Dişi aslan kimi yetmiş nəfər qız
Şirinin yanına gəldi qayğısız.
Cürətdə hər biri bir İsfəndiyar,
Rüstəmi-Zal kimi ox atandılar.
Çövkən oynamaqda çox çevikdilər,

[1] Günəş ordusunun kəşfiyyatı dedikdə onun şüaları nəzərdə tutulur. Səmada ən parlaq ulduzlardan biri olan Zöhrə (Venera) və Bürcis (Yupiter) Günəş şüalarının təsiri altında görünməz oldu. Yəni səhər açıldı, gün çıxdı.

Göydə qapırdılar topu, müxtəsər...
Oyun meydanına çatanda səhər,
Şadlıqdan uçurdu pəriüzlülər.
Hər ay günəş kimi eylədi cövlan,
Doğdu hər kəklikdən bir tülək tərlan.
Xosrov gördü onlar belə olurmuş:
Çəməndə qırqovul, ovda qaraquş.
Şirinə dedi ki: "Gəl, at çaparaq,
Bu geniş düzəndə çövkən oynayaq".
Xosrovun topuna çövkən atdılar,
Gözəllər səs-küylə at oynatdılar...
Gah günəş vururdu topu, gah da ay,
Şirinlə şah düzə salmışdı haray.
Çövkən oyunundan artıq bezdilər,
Meydan ətrafını sürüb gəzdilər.
Gecə-gündüz kimi Şəbdizlə Gülgün,
Hərlənib meydanı dolandı bütün.
Ordan çöl tərəfə at səyirtdilər,
Ov ardınca çıxıb düzə getdilər.
Ov vurdular düzdə, dağda o qədər
Ki, saya bilməzdi onu min nəfər.
Oxlar o qədər ki, vurmuşdu yara,
Qamışlıq olmuşdu yer qulanlara.
Hər xanımın oxu, atılan nizə,
Ceyranı çəməndən salmışdı düzə.
Bu dişi şirlərin at minməsindən,
Lap heyran olmuşdu Xosrov görərkən
Hər biri meydanda bir hüma idi,
Ov axtaran zaman əjdaha idi...
Belə keçirdilər bir ayı tamam,
Məşğul olurdular bu işlə müdam.
Xosrov bir bəhanə, fürsət gəzirdi,
Ki, bəlkə Şirinə eyham sezdirdi.
Lakin düşmürdü heç əlinə fürsət,
Bu bəndi açmağa tapmırdı möhlət.
Axşam o baldodaq qayıdan zaman
Səadət quşutək şad və xuraman,
Şah Şirinə dedi: "Gözəllər şahı,
Ey üzü dövlətin şən nəzərgahı!

Gəlsəniz biz sabah erkəndən duraq,
Firuzə göylərdən bir bəhrə alaq.
Mey gəlsin, qurulsun işrət məclisi,
Keyf edək, ucalsın şən nəğmə səsi.
Şad ol, ya qəmli ol dünyada — birdir,
Bildiyini köhnə dövran eləyir.
Madam bu dünyadan getməliyik biz,
Ömr edək qayğısız, dərdsiz, kədərsiz".
Göz üstünə barmaq qoyub o pəri:
"Yuxun şirin" deyib tez öpdü yeri.
Xosrovun qəlbində şirin vədələr,
Deyirdi: "Tez olsun, açılsın səhər".

BAHAR ÇAĞI XOSROV İLƏ ŞİRİNİN GƏZMƏYƏ ÇIXMASI

... Yasəmənlər saqi, nərgiz əldə cam,
Bənövşə xumardı, gül məstdi tamam.
Üzlərdən örpəyi atmışdı yellər,
Bütün aşiqlərə çatmışdı xəbər.
Şimal yeli çölə səs salıb yenə,
Vurdu filqulağı öküzgözünə[1].
Yer paltar geymişdi xoruzgülündən,
Çiçəklərə olmuş Mörvənguş məskən.
Çəməndə sərvlər nə qədər yüksək,
Lalələr eşqdən yırtmışdı köynək.
Bənövşə çiyninə hörük salmışdı,
Nəsrin sırqasını yellər almışdı.
Əl üzdə durmuşdu reyhanlar qoşa,
Çiçəklər sancmışdı darağı başa.
İkicanlı yerdən çıxan bitkilər,
Atmışdı çəməndə, düzdə təzətər.
Yaşıllığa düşür göydən incilər,
Zümrüd üzərinə yığırdı gövhər.
Süddən doymuş ceyran bu xoş gündüzdə,
Çıxıb anasıyla gəzirdi düzdə.
Qırqovul açmışdı qanad reyhana,

[1] *Filqulağı, öküzgöz* — çiçək adlarıdır.

Əlvan qanad vermiş reyhan da ona.
Hər şaxda bir təzə bahar çiçəyi,
Əldə şabaş tutmuş gülün göyçəyi.
Cəh-cəh vuran bülbül, oxuyan turac,
Aşiqlər səbrini edirdi tarac.
Məhəbbətlə dolub çağlarkən bahar,
Sevgisiz yaşayan könüldən ağlar.
Xosrov, Şirin hər gün qayğıdan azad,
Gəzirdilər böylə könülləri şad.
Gah bir çəmənlikdə mey içirdilər,
Gah da bir dağlıqda gül seçirdilər.
Əldə badə, gəzib reyhanlıqları,
Sərxoş üz tutdular Şahruda sarı.
Bağladılar çayın yanında atı,
Ucaldı rud səsi, qalxdı bayatı.
Şəkər gülüşləri dadlı Şirinin,
Şahrud qamışını eylədi şirin...
Nərgiz gözlərini gül görən zaman,
Cırdı üz-gözünü utandığından.
Cəlalda gülləri ötən yasəmən,
Bir kəniz olmuşdu Şirinə qəlbən.

XOSROVUN KEYF MƏCLİSİNDƏ ŞİR ÖLDÜRMƏSİ

Gəzməyə çıxmışdı şah bir gün erkən,
Yanında Şirintək gözəldi çəmən.
Hər kəsin Şirintək ola həmdəmi,
Hər yer xoşdur ona, nə dərdi, qəmi!
Bir yer bəyəndilər: ətirli, gülşən,
Hər yana baxsaydın açmışdı süsən.
O cənnət misalı yerdə durdular,
Şaha bir möhtəşəm çadır qurdular.
Bürüdü çadırı qullar, kənizlər,
Sanki aya dövrə çəkmişdi Ülkər.
Oturmuşdu Xosrov, Şirin bu zaman,
Hicran asılmışdı bir ayağından.
O al sürahi ki, tutmuşdu saqi,
Gülüb səslənirdi: "Eyş olsun baqi!"

Vermişdi əl-ələ eşq ilə şərab,
Şah bu iki meydən olmuşdu bitab.
Qaldıraraq tozdan göylərə duman,
Qızmış bir şir çıxdı qəflətən yandan.
Sərxoştək qoşunun canına düşdü,
Qoşun şirdən qorxub yaman hürküşdü.
Gəlib yaxınlaşdı şir barigaha,
Acıqlı-acıqlı yanaşdı şaha.
Qılıncsız, zirehsiz şah sıçrayaraq,
Atıldı şir üstə şirdən də qoçaq.
Yumruğunu elə hiddətlə çaldı,
Şiri bihuş edib torpağa saldı.
Əmr etdi: "Durmayın, başını kəsin!
Boğazdan çıxarın qanlı dərisin!"
Sonra şahlar tökdü belə bir tədbir:
"Məclisdə də qılınc əldə gərəkdir".
Pərviz şir gövdəli olsa da, şahdır,
Çünki şahlar olar təmkinli, ağır.
Sərxoşluqda şirlə döyüş başladı,
Şiryıxan olmuşdu sərxoşun adı...

XOSROVUN ŞİRİNDƏN MURAD İSTƏMƏSİ VƏ ONUN ETİRAZI

Bir gözəl gecə idi, ilk bahar idi,
Səadət gəlmişdi, bəxtə yar idi.
Gecəni gündüzə döndərib məhtab,
Ay almışdı ələ bir qədəh şərab.
Günəşdən işıqlı gecədə bir-bir,
Söyüd kölgəsində şərab içilir...
Şahın artıq tamam səbri tükəndi,
Arzunun ovuna atdı kəməndi.
Aldı o gözəlin qıvrım saçını,
Unutdu möhnəti, qəmi, acını.
Öpdü, dedi: "Gözəl, rəhm et quluna,
Quş düşüb toruna, bir dən ver ona.
Keçən günlərimiz olmuşdur hədər,
Gəlsin yeni günlər, yeni ruzilər.
Burda bircə sənsən, bir də mənəm, bax,

Söylə nə üçündür bu yerdə qorxmaq?
Bu qəlbi yanığa yaxınlıq göstər,
İndicə mənim ol, ruzimsən əgər.
Bar verən ağacsan, qalma meyvəsiz,
Meyvəyə nə qədər həsrət çəkək biz?
Körpü su üstündə olmasa, düşün,
Kimə xeyri vardır, belə körpünün?
Qəssab ətrafında fırlanan köpək,
Ciyərini yeyər ciyər görərək...
Bu qədər zülfünə düyün vurma sən,
Zəkat ver, malını qurtar xətərdən.
Müştəri olarkən nilinə möhtac,
Nil[1] çayında olsan yükünü sən aç".
O Şəkər cavablı sözə başladı,
Şaha şəkər kimi söz bağışladı:
"Mən kimi bir torpaq layiqdirmi, bax,
Şaha məhrəmləşsin həmtaxt olaraq...
Deyiləm elə bir hünər göstərən,
Bir şir ovlayanla ayaqlaşam mən.
Mənim nazım əsla səbəbsiz deyil,
İstidə bal yemək zərərlidir, bil.
Bu qızğınlıq ötsə, olar mübarək,
Mənim də şəkərim şahın qənditək".
...Elə ki, Şirini Xosrov xam gördü,
Dildə sərt, könüldə isə ram gördü.
Yalvara-yalvara dedi: "Ey pəri,
Qəbul eyləyirəm bu qəmzələri.
Sənə lazımikən əlimdən tutmaq,
Əlimi bağladın, bir insafa bax!
Yüyürdüm dalınca bir sənə yetim,
Əlim çatsın sənə, artsın şöhrətim.
Gördüm ki, zülfünə bağlanmışam mən,
Sən ələ gəlincə mən getdim əldən...
Qəlbimi al, apar, nigarım sənsən,
Səndən yaxşısı yox, dildarım sənsən.
Üzün ürəyimi etməsə əsir,

[1] Bu beytdə "nil" sözü iki mənada işlədilir. Birinci misradakı "nil" sözü isti ölkələrdə olan bitkinin adıdır. əhəmin bitkidən mavi rəng hazırlayırdılar. İkinci misradakı "Nil" sözü çay adıdır.

Sevincsiz bir ürək kimə gərəkdir?
Səni başqasına dəyişsə gözüm,
O göz düşsün gözdən, bax, budur sözüm.
Səndən başqasına meyl etsə bu can,
Yuxusunda görər toyunu inan!
Araya söz düşsə bu gündən sonra,
Barışıq ümidi qalar saçlara".
Xoş söhbətlər etdi belə bir qədər,
Yatdı əllərində sevdiyi zülflər.
Fələk yaqut rəngli camı uzatdı,
Bir udum içirdib yeri qızartdı[1].
Başında dünənki meyin xumarı,
Əlində cam durdu Şirinin yarı...
Qızmar hava idi, yanar bir atəş,
Şöləsində yanar, ot, ələf, küləş...
Xosrovu qərarsız gördüyü zaman,
Şirin dedi: "Əl çək bu qızğınlıqdan.
Nə üçün qızırsan bir bu qədər sən?
Məni öz yanında rüsvay edirsən?...
İnsan səbr etməklə yetər kamına,
Yavaş-yavaş çatar dilaramına.
Ağıllı adamlar səbirsiz olmaz,
Keçi bir arpayla heç ətə dolmaz.
Belə avaralıq varkən arada,
Yaxşı olmaz yetsəm şahla murada.
Desəm ki, mən şahın sadiq yarıyam,
Sənin işlərinə gərək yarıyam.
Mülkünü sən gətir ələ yenidən,
Bəxtin kömək etsə, bax, hazıram mən.
Burda sən mənimlə keyf edə-edə,
Qorxuram şahlığın əlindən gedə.
Xəyalında varsa yenə şah olmaq,
Əfsus ki,tezliklə gərək ayrılaq.
Bu dövlət əzəldən nəslinizdədir,
Çox eyb olsun indi, əlindən gedir.
Dünyada diribaş qazanar ancaq,
Cahangirliklə heç tutmaz yubanmaq.

[1] "Yaqut rəngli cam" günəş mənasındadır. Yəni: günəş çıxıb aləmi al rəngə boyadı.

Hər işdə yubanmaq olsa da mümkün,
Yubanmaq yaramaz səltənət üçün.
Bütün tarix boyu şahlara baxsan,
Görərsən qazanmış daim cəld olan.
Cavansan, şir kimi cəsarətin var,
Tacidar olmağa ləyaqətin var.
Ölkəni fitnədən xilas edərək,
Qüdrətini göstər bir dəfə görək".
O ataş qızdırdı Xosrovu yaman,
Şəbdizin belinə mindi durmadan.
"Salamat qal, -dedi, mən gedər oldum,
Dənizdən, atəşdən yoxdur heç qorxum.
Allah bilir oddan çəkinmərəm mən,
İslanmaram tükcə keçsəm dənizdən...
Mən yaxşı seçirəm qaranı, ağı,
Çoxdan öyrənmişəm gizli yanmağı.
Kama çatmamaqla qorxudub bəzən,
Gah da mənə mərdlik təlim edirsən.
Sənin eşqin məni tacdan eylədi,
Sevgi çox yerlərdə çox qan eylədi.
Olmasaydı eşqin başımda, ay qız,
Bu sevdalı başım qalmazdı tacsız...
Dolmasa könlümə eşqinin dərdi,
Məni bu torpağa kim gətirərdi?
Bir zamanlar zülfün mənə kəmənddi,
Söylədiyin hər söz şəkərdi, qənddi.
İndi ki ülfəti məndən kəsirsən,
İcazəmi verdin getməliyəm mən.
Mən çıxıb getməkdə qafil deyildim,
Qonaqdım təklifi vaxtında bildim.
Hər gün əyləşirdim açıq süfrəndə,
Yol çörəyi verdin, gedirəm mən də".
Atını səyirtdi söyləyib bunu,
Gilək yollarından çəkdi qoşunu.

XOSROVUN ŞİRİNDƏN KÜSÜB RUMA GETMƏSİ VƏ MƏRYƏMLƏ EVLƏNMƏSİ

Ürəyi Şirindən incik gedirdi
Küsüb Rum elinə səfər edirdi.
Qorxulu yollarda qəlbi təlaşda,
Tacının yerinə dəbilqə başda.
Qorxurdu Bəhramın qoşunu görər,
Odur ki, durmadan edirdi səfər.
Nəhəng bir qılıncı belinə vurdu,
Altında dördqanad qartal uçurdu.
Yetdi kəlisaya: ona bir zaman
Ulduzlar seyrini açmışdı rəhban.
Hikmət qapıların açdı üzünə,
Rəyi işıq saçdı dövlət gözünə
Ordan ta dənizin sahilinədək
Yol getdi atını yeltək sürərək.
Yolda nə dayandı, nə də dincəldi,
Qüstəntəniyyəyə birbaşa gəldi[1].
Rumun qeysərinə çatınca xəbər,
Dedi: "Xoşbəxtlikdir rumçün bu səfər".
Dedi: "Uğurludur belə bir iqbal".
Çixdi qabağına etdi istiqbal.
Qeysər gördü gəlmiş qapıya baxtı,
Təslim etdi ona tez tacü-taxtı.
İsəvi sevindi bundan o qədər,
Verdi ona qızı Məryəmi Qeysər.
Şaha layiq toydan çox danışdılar,
Bir çox şərt qoymağı verdilər qərar.
O bəxtiyar şahla qız dastanından
Rum əhlinə nələr şah etdi bəyan!
Niyatusla qoşun düzəltməsindən,
Ordu nizamından danışmıram mən.
Bunları demişdi bir başqa yazan,
İndi mən oyağam, yatmış o insan.
Sındırsam özgənin nirxini əgər,
Mənim də nirximi özgə puç edər.

[1] *Qüstəntəniyyə* — İstanbulun keçmiş adı, Konstantinopol.

XOSROVUN BƏHRAMLA MÜHARİBƏSİ VƏ QALİB GƏLMƏSİ

Keyf etdikdən sonra şah bir neçə gün,
Dedi "Qoşun verin mənə, köməkçün".
Qeysər ona saysız qoşun verərək,
Qızılla düzəltdi işi qızıltək.
O qədər topladı qoşun və yaraq,
Qalanmışdı sanki dağ üstünə dağ.
Dəmir dağ yerindən tərpənən zaman,
Sanki yer titrədi, qopdu bir tufan.
Xosrov cəm edilmiş bu igidlərin,
İçindən ayırdı bir qırx-əlli min.
Qəflətən bir gecə keçdi hücuma,
Don zirehə döndü, qılınc da cama.
Bu işdən olduqda Bəhram xəbərdar,
O, verdi döyüşə şir kimi qərar.
Bəxt tülkülük etsə, belədir qayda,
Şirlik, cahangirlik verməz bir fayda.
Bir-birinə qarşı dayandı səflər,
Qoşun sıralandı, sıyrıldı xəncər...
Xosrov fil üstündə hərəkət etdi,
Bəhramın üstünə Nil kimi getdi.
Pilpayı qaldırıb Bəhrama çaldı[1].
O fil gövdəlini torpağa saldı.
Dünyanı yaradan düşmən xar oldu,
Xosrov qalib çıxdı, tale yar oldu...
Bəhrami-Çubinlə düz gəlmədi baxt,
Xosrov Pərviz şaha qaldı qılınc-taxt.
Bəhram qaçdı Çinə, tutmadı qərar,
"Qəza üz verəndə meydan daralar".
Bu zülmə rast gələn bir o deyildi,
Dünyada nə qədər bellər əyildi.

[1] "Pilpay" sözünün mənası fil ayağı deməkdir. Orta əsrlərdə pəhləvanların döyüşdə işlətdiyi əmud şəkilli hərbi silahdır.

XOSROVUN YENİDƏN TAXTA ÇIXMASI

...Xosrov öz taxtına oturdu şir tək,
İgidlər söylədi: "Çox-çox mübarək!"
Möhründən bəzəndi üzü hər yerin,
Yaranmışlar ona dedi: "Afərin!"
Üzünün günəşi hər yanda yandı,
Xərasanda yeni günəş oyandı.
Şahlıq təranəsi, sevincli səslər,
Yayıldı Mərvdən ta Bəlxə qədər.
Şah taxtü-tacına yetişən zaman,
Şirinin qəmzəsi başladı talan.
Nə könüldən qəmi atmaq olurdu,
Nə qəm verənə çatmaq olurdu.
Çünki Məryəm idi indi arvadı,
Onun sayəsində yüksəldi adı.
Doğrudur, şahlığı, xəznəsi vardı,
Şirinsiz qəmgindi, çox biqərardı.
Demirəm, şadlanmır, heç olmurdu şən,
Deyirəm, gülmürdü açıq ürəkdən.
Mey içib nəğmələr dinlərdi bəzən,
Bəzən mey tökürdü cama gözündən.
Gah deyirdi: "Nədir istəyin, ürək?
Şahlıq, ya aşiqlik, cavab ver görək?
Hökumət eşq ilə uymaz heç zaman,
Gərək birisindən yapışa insan".
Sonra hirslə dedi: "Diqqət et bir az,
Dövlətlə zarafat eyləmək olmaz.
Hökmranlıq varkən bəxtin yar olar,
Canan sənə munis, vəfadar olar.
Dövlətdən əl çəkmək bir fayda verməz,
Mühakimə etməz dövlətlə heç kəs.
Hasil olarmı heç dövlətsiz murad?
Tapılmaz dövlətdən daha yaxşı ad.
Arzular dövlətlə olmuşdur hasil,
Quş da tora gələr, dən olanda, bil.
Buğda ək ki, sənə dirilik verər,
Buğda arasında ot özü bitər.
Dövlətdir hər işi işıqlandıran,

Dövlətsiz olmaqdan uzaqlaş hər an".
Ürəyində belə çox söz söylədi,
Səbr olarmı, varsa məhəbbət dərdi...
Ayrılıq qəminə səbr etdi indi,
Bu işdən axırda özü sevindi.

XOSROVUN FƏRAQINDAN ŞİRİNİNİN AH-ZAR ETMƏSİ

Söz ustadlığında o zəhmət çəkən,
Dəftərində belə yazıb eşqdən:
Xosrovdan aralı düşəndə Şirin,
Dərdi sonsuz oldu, həsrəti dərin,
Badam gözlərindən gül suyu axdı,
Badam çiçəyinə gülab buraxdı.
Başı kəsilmiş qoyun tək yerdə,
Əl-ayaq çalırdı dözməyib dərdə.
Canında taqətin alovu söndü,
Ürəyi qarışqa gözünə döndü.
Yuyub ətəyini göz yaşı ilə,
Sevgi xırmanını vermişdi yelə...
Qəmlənib bir zaman yıxıldı yerə,
Saçları bürüdü yeri ənbərə...
Bəzən həvəs ona edirdi təlqin,
Ki, durmadan şahın dalınca getsin.
Bir xeyli incitdi onu bu möhnət,
İşinin yolunu tapdı, nəhayət.
Zarıya-zarıya qalxdı ayağa,
Xar olub düşmüşdü çünki torpağa.
Banunun yanına eylədi güzar,
Xosrovdan Banuya yetirdi xəbər.
Banunun qəlbində oynadı riqqət,
Verdi Şirinə çox öyüd-nəsihət,
Dedi: "Bir neçə gün səbr eylə, çalış!
Heç kəs həmişəlik dərdə qalmamış...
Xosrovun yolunda çəkmisən əzab,
Bir çox çətinliyə gətirmisən tab.
Ziyanın yox, fayda almasan da sən,
Dadmayıb ki, hələ sənin Yəxnindən.

Su daim aşağı axıb tökülər,
Çox çəkməz səadət üzünə gülər.
Səbr etmək vaxtıdır, tələsmə barı,
Sular çətin axar üzü yuxarı".
Banu bu sözlərlə onu ovutdu,
Şirin də səbr edib qəmi unutdu.
Hünərli Şapur da girdi araya,
Təsəlli verdilər birlikdə aya.
Çox söz danışdılar, öyüd verdilər,
Xosrovun adıyla sevindirdilər.
Səbr etdi bir qədər o kədərli qız,
Əhvalı pərişan, qəlbi qərarsız.

MƏHİN BANUNUN ŞİRİNƏ VƏSİYYƏT EDİB ÖLMƏSİ

Təsəlli verirdi Şirinə Banu,
Oxşayırdı şirin sözlərlə onu.
Qurtaran zamanda vəfası ömrün,
Yanına çağırdı Şirini bir gün.
Xəznə açarını ona verərək,
Dedi: "Bu tezliklə anan öləcək".
Banunun vücudu süstləşdi artıq,
Tərk eylədi onu əski sağlamlıq.
Xəstəlik incitdi onu bir zaman,
Cismi ruhdan doydu, ruhu dünyadan.
Dünya şirin candan ayırdı onu,
Şirinə tapşırdı o var-yoxunu.
Batdı qaranlıqda günəşi birdən,
Köçdü qara yerə şahlıq evindən...
Hansı bahar var ki, xəzan olmasın,
Ağacı quruyub gülü solmasın?
Aqillər dünyadan qaçsa yaxşıdır,
Çünki əvvəl şirin, sonra acıdır.
Kimin dərdli olsa həyatda canı,
Gülər çıraq kimi ölüm zamanı.
Kim dünya başını kəsərsə əgər,
O, gültək kəsənin əlindən öpər.
Əgər vaiz olsa, deyər ki: "Sən at,

Mən götürüm onu", — elədir həyat.
Zahid olsa deyər: "Qoy ölsün yüzü"—
Sovxa paltarını geyinsin özü.
Çox dünya dərdinə qalanlar vardır,
Belə adamlardan dünya bezardır.
Ruzi qəmi çəkmə bu dünyada sən,
Ruzini yetirər ruzi yetirən...
Dünyada əbədi şey yoxdur, inan,
Dəyməz bir arpaya bu böyük cahan.
Ədəm töhfəsidir torpaqda hər iz,
Pak gövhərin olar mayəsi təmiz.
Bu sözü çox yaxşı deyib ərənlər:
Yaxşı-pis ölümdən sonra bilinər.
Orda çox arvadı görərsən kişi,
Çox kişini xəcil eyləyər işi...

MƏHİN BANUNUN YERİNƏ ŞİRİNİN TAXTA ÇIXMASI

Şirinin əlinə çatanda şahlıq,
Ölkədən hər yana yayıldı işıq.
Ədalətlə etdi rəiyyəti şad,
Məhbuslar olundu həbsdən azad.
Şəhər qapısından bir bac almadı,
Heç bir əkinçidən xərac almadı.
Zülmdən qurtardı bütün məzlumlar,
Dünyada zülmdən qalmadı asar.
Dostluğa başladı şəhər, kəndistan,
Ona dua xoşdu dünya malından.
Ədlindən dostlaşdı kəklik, qaraquş,
Gördülər qurd, qoyun həmsöhbət olmuş.
Nə var — yaxın, uzaq bütün camaat,
Dedilər: "Var bunda səxa, ədalət".
Bolluq oldu, hər şey məhsul gətirdi,
Bir buğda dənəsi yüz dən yetirdi.
Şahın niyyətləri xoş olsa əgər,
Otdan gül yerinə gövhərlər bitər...
Qalmamışdı artıq ruhunda taqət,
Taqətdən salmışdı onu məhəbbət.

Şahlıq eləməkdən soydu, doydu,
Bir qulu hələlik yerində qoydu.
Gülgünün belinə yəhər qoyuldu,
Şapur rikabında bir kölgə oldu[1].
Yola çıxan zaman Şirin şübhəsiz,
Apardı özüylə bir neçə kəniz.
Onlar olmuşdular Şirinə yoldaş,
Çətinlikdə kömək, rahətdə sirdaş.
Çox ipək götürüb, bir xeyli də pul,
Yola düzəldilər, sürüləri bol.
Öküz, qoyun, dəvə, at qatar-qatar,
Dəniz kimi doldu, daşdı səhralar.
Ordan da tələsik tez qəsrə gəldi,
Ardınca sürülər elə bil seldi...
Şah eşitdi Şirin yaxına gəlmiş,
Ümidi canlandı: "Düzələcək iş!"
Məryəmin qorxusu gətirirdi qəm,
Çünki gecə-gündüz güdürdü Məryəm.
Qəsrə gətirməyə rüsxəti yoxdu,
Yanına getməyə fürsəti yoxdu.
Uzaqdan alırdı o aydan soraq,
Ordan əsən yeli güdürdü ancaq.
Yadından çıxmırdı Şirin bircə an,
Yanıb qıvrılırdı sanki bir ilan.

ŞAPURUN XOSROVUN PEYĞAMINI ŞİRİNƏ GƏTİRMƏSİ

Şah bir gün Şapura dedi: "Söylə, mən,
Nə qədər ayrılım öz sevgilimdən?
Bir gecə get gətir o ayı görək,
Sandıqda saxlayın onu bir lələk...
"Heç keyfini pozma, — söylədi nəqqaş, —
İşi düzəltməyə gedirəm birbaş".
Qəsrə dərya kimi getdi çaparaq,
Onun hər damlası şəkərdi ancaq.
Danışdı yerbəyer Şirinə əvvəl,

[1] Beytin mənası atlının arxasınca getməkdir. Yəni Şapur Gülgünə minən Şirinin ardınca getdi.

Sonra dedi: "Artıq zaman çatdı, gəl
Səni ovlamaqçün şah məqam güdür,
Məryəmə, görünür, qılıncı kütdür.
Vaxtında Qeysərlə bağlamış ilqar,
Onunçün Məryəmə bu hörməti var.
Gəl, səninlə gizli minək atları,
Yol tutaq Xosrovun qəsrinə sarı.
Xəlvətdə Xosrovla gün keçir, keyf çək,
Bəlkə, düşməninin bəxti sönəcək".
O yalqız qalmış ay, o şirin dodaq
Özündən bezgindi Xosrovdan uzaq.
Şapura acıqla dedi: "Ey insan,
Ey tanrıdan uzaq, özündən utan!
Beynimi apardın, dur, daha bəsdir,
Bütün danışdığın puçdur, əbəsdir...
Mən gövhərəm, neçin gərək əskiləm?
Çağrılmamış gedim? Məgər mən yeləm?
Yəhəri islansa kiçik hovuzdan,
Coşqun bir dəryada qorxmazmı insan?
Bu viranə qalmış qəlbi, deyirsən,
Qoyum əjdahayla bir mənzildə mən?...
Xar olub yanarıq kədərdən, qəmdən,
Neçə dəfə düşdüm bu qəfəsə mən.
Yadına salmadı məni vəfasız,
Göndərmədi quru salam da yalnız.
Kişilik silahı taxaraq özüm,
Bir arşın niqabla nə qədər dözüm?
Qəlbi yaralı bir qadınam, ancaq,
Taclı şahla necə mən tutum ayaq?
Mənə üz verən bu qəzaya baxsan,
Xəstəyəm, yerim daş, yaramda tikan...
Hiylə nə lazımdır, sərxoş deyiləm,
Hiyləyə aldanan bir quş deyiləm,
Məni çox tədbirsiz bilməyin, yetər,
Mən biləni bilmir Babildəkilər.
Yar orda deyildir, burdadır, burda,
Nal orda yox, burda qoyulub oda...
Belə əziyyətdə qalsa da Şirin,
Xosrova heç zaman pis göz dəyməsin".

Şirin sözlərini tamam eylədi,
Şapur yeri öpüb belə söylədi:
"Tədbirin üstündür istəyimizdən,
Doğru söyləyirsən bu sözləri sən".
Bu sözlərdən sonra Şapurun özü,
Ölçmədən deməzdi Şirinə sözü,
Hər söz düşüncəylə deyilsin gərək,
Xərcləmədən əvvəl qızılı bir çək.

FƏRHAD VƏ ŞİRİN DASTANI

O pəri cilvəli, zərli, ipəkli,
O gümüş gərdənli, o daş ürəkli,
Məskəni olmuşkən qəmli qayalıq,
Südü xoşlayardı hər şeydən artıq.
Qarşısında olsa yüz cürə nemət,
Südə göstərərdi yenə də rəğbət.
Uzaqda olurdu bütün mal-qara,
Süd çox çətinliklə gəlirdi bura...
Qarşısında təkcə oturub Şapur,
Danışır, könlünə bir həmdəm olur.
O sərvin qəlbində hər nə qayğı var,
Onlardan olmuşdu Şapur xəbərdar.
Şirin öz dərdini xəbər verirkən,
Şapur lalə kimi açıldı birdən.
Hindlitək eylədi səcdə pəriyə,
Sanki Ütariddi o, Müştəriyə[1].
Dedi: "Fərhad adlı bir cavan vardır
Usta mühəndisdir, bir sənətkardır...
Biz Çində onunla yaşıd olmuşuq,
Bir yerdə oxuyub yaşa dolmuşuq.
Ustamız bilirdi hər bir peşəni,
Mənə qələm verdi, ona tişəni.
Külünglə başlarkən sənətkarlığa,

[1] Bu misralarda hindlilərin mələk heykəllərinə (buddaya) səcdə etməsi ən kiçik səyyarə (ulduz) olan Ütaridin (Merkuri) ən böyük səyyarə olan Müştəriyə (Yupiterə) münasibəti kimi göstərilir.

Beytin mənası: Hindli buddaya pərəstiş etdiyi kimi, Şapur Şirinə baş əydi və onun qarşısında özünü çox kiçik gördü.

Yeri quş qayırıb yüklər balığa.
Qızıl bir rəng alır işindən güllər,
Daşlara dəmirlə Çin nəqşi çəkər.
Sənətinin səsi yayılmış Ruma,
Tişəylə qart daşı döndərir muma.
Bu usta istəsə işlər düzələr
Bu çeşmə bir gülü, inan, yüz eylər.
Usta olmayanda çətin gedər iş,
Ustanı tap, sonra bir işə giriş.
Üzük qayırmağı bilər hər yetən,
Zərdən, gümüşdən yox, mumdan və gildən.
Əmr etsən yerinə yetirərəm mən,
Fərhadı hüzura gətirərəm mən".
Şapur öz sözünü bitirən zaman,
Şirin süd qəmini çıxartdı yaddan.
Günəşin güzgüsü göydə gülüncə,
Yumdu gözlərini yüz gözlü gecə.
Şapur gedib gəzdi, tapdı Fərhadı,
Xəbər verdi ona bu əhvalatı.
Şirinin qəsrinə apardı onu,
Oturtdu kürsüyə, aldı könlünü.
Böyük dağ gövdəli o dağlar yaran,
Gələndə camaat qalmışdı heyran.
Görkəmi böyük bir filə oxşardı,
Onda iki filin qüvvəti vardı.
Hərəm kənizləri hörmət etdilər,
Layiqli yer verib rahət etdilər.
Pərdə qabağında durmuşdu Fərhad,
Beli bağlı idi, qolları azad.
Düşünüb deyirdi: "Hiyləgər fələk,
İndi görək bizə nə göstərəcək?"
Qəflətən bu fələk vuraraq şəbxun,
Pərdənin dalında qurdu bir oyun.
Dodaqları şəkər, gülüşü şirin,
O pərdə dalından səsləndi Şirin...
Fərhad eşidincə onun səsini,
Duydu ki, itirir öz qüvvəsini.
Dərdindən ah çəkdi orda bir kərə,
Xəstə adam kimi yıxıldı yerə.

Torpağın üztündə çox yuvarlandı,
İlantək qıvrıldı, alışdı, yandı.
Şirin gördü Fərhad oldu biqərar,
Tordan uçmuş quştək onun qəlbi var.
Ona yenə sözlə eylədi çara,
Sözlə saldı onu yenidən tora.
Dedi: "Qulaq as, ey bilici ustad,
İstəyimi doğrult, məni eylə şad.
Bir eşit, gör nədir könlümdən keçən,
Bu dərdli qəlbimə şadlıq gətir sən.
Usta biliyinlə, iti əlinlə,
Bu qəsri abad et, gəl məni dinlə.
Biz südə möhtacıq, sürülər uzaq,
Bir çarə tap buna, biz rahət olaq.
Burdan sürülərə çatana qədər,
Daşdan möhkəm bir arx qazılsa əgər,
Çobanlar sağarlar südü otlaqda,
Xidmətçilər içər onu otaqda".
Şirinin bu şirin söhbətlərindən
Fərhad məst olmuşdu mey içməmişdən.
Eşidirdi Şirin dediyi sözü,
Ancaq anlamaqdan acizdi özü...
Fərhad külüng çaldı, daş quma döndü,
Dağlar zərbəsindən bir muma döndü.
Külüngü qart daşı hey yara-yara,
Daşların bağrında açırdı yara.
Otlaqdan başlayıb saraya qədər,
Vermişdi baş-başa gözəl mərmərlər.
Qart daşlar içində keçmədən bir ay,
Yaratdı dəryatək geniş, dərin çay.
Qayada kütləşmiş hər bir baltanın,
İki çəkisiycən alırdı altun.
Bir hovuz düzəltdi axırda — göyçək,
Gövsər hovuzu da olmaz onun tək.
Daşları düzmüşdü elə diqqətlə,
Araya sığmazdı bir tük də belə.
Daşyonan daşdan bir hovuz yaratdı,
Sanki barmağından fəvvarə atdı.
Ustanın əlinə keçənə qədər,

Adətdir ki, hər iş çətin görünər.
Polad yüz dağ olsa, yenə də inan,
Vurub parça-parça dağıdar insan.
Nə çarə ki, insan aciz qalaraq,
Ölümə bir çarə tapmayır ancaq.

ŞİRİNİN FƏRHADIN ÇƏKDİYİ ARXIN VƏ DÜZƏLTDİYİ HOVUZUN TAMAŞASINA GETMƏSİ

Şirinə dedilər: "Fərhad bir aya
Tapşırdığın arxı çəkdi saraya.
İndi otlaqlardan hər axşam-səhər,
Süd axır hovuza — təmiz, təzə-tər".
Durub çölə çıxdı o nazlı pəri,
Gördü süd arxını, hovzu, mərməri.
Düşündü: "Bu arxı, mərmər hovuzu
İnsan yaratmamış, yaranmış özü.
Cənnəttək bu hovuz, bu süd, bu dilbər
Yox, insan əlindən gəlməz bu işlər!"
Fərhadın işindən gəldi heyrətə,
Söylədi: "Eşq olsun belə sənətə!"
Fərhad bu işləri qurtaran zaman,
Şirin əziz tutdu onu dostlardan.
Dedi: "Sən ustada neçə haqq verim?
Şagirdinə layıq yoxdur dəyərim".
Gövhərdən bir neçə sırğası vardı,
Sırğanın hər daşı güntək yanardı.
Bir şəhər xəracı hər bir danəsi,
Bir tac qiymətində hər dürdanəsi.
Açıb qulağından çox üzr istədi,
"Hələlik bunları qəbul et — dedi
Bundan yaxsıyla xəcalətindən
Çıxaram, əmin ol, vaxtı gələrkən".
Fərhad o xəznəyə deyib "Afərin!"
Alıb ayağına atdı Şirinin.
Tez çıxdı qəsrdən, qaçdı çöllərə,
Dəniztək göz yaşı axıtdı yerə.
Eşqini duyarlar deyə, qorxaraq
Mərdliklə gəzirdi insandan uzaq.

XOSROVUN FƏRHADLA DEYİŞMƏSİ

Xosrov əvvəl sordu: "Hardansan, cavan?"
Fərhad cavab verdi: "Dost diyarından".
Dedi: "O diyarda hansı sənət var?"
Dedi: "Qəmi alıb canı satırlar".
Dedi: "Canı satmaq heç ədəb deyil".
Dedi: "Aşiqlərdə bu əcəb deyil".
Dedi: "Ürəkdəndir çəkdiyin bu qəm?"
Dedi: "Ürək nədir, candan aşiqəm".
Dedi: "Əzizdirmi eşqi Şirinin?"
Dedi: "Onu candan bilirəm şirin".
Dedi: "Aytək onu necə görürsən?"
Dedi: "Yuxum gəlsə, yatarammı mən?"
Dedi: "Qəlbin onu unudar haçan?"
Dedi: "Torpaqlarda yatdığım zaman".
Dedi: "Qədəm qoysan sən otağına?"
Dedi: "Baş qoyaram mən ayağına".
Dedi: "Yaralasa gözünü əgər?"
Dedi: "O birin də verərəm gedər".
Dedi: "Biri ona əl vursa əgər?"
Dedi: "Daş da olsa, bil dəmir yeyər".
Dedi: "Əlin ona yetişməz axır?"
Dedi: "Ayı gendən görmək yaxşıdır".
Dedi: "Varlığını istəsə birdən?"
Dedi: "Yalvararaq tez verərəm mən".
Dedi: "Keç, — söyləsə, — başından haman,
Dedi: "Başı verib çıxaram borcdan".
Dedi: "Dostluğu et özündən kənar",
Dedi: "Belə bir iş görərmi dostlar?"
Dedi: "Arxayın ol, bu xəyal xamdır",
Dedi:"Arxayınlıq mənə haramdır".
Dedi: "Gəl əl götür, səbrə ver qərar".
Dedi: "Heç can üçün səbr etmək olar?"
Dedi: "Səbr etməyin faydası çoxdur."
Dedi: "Qəlb səbr edər, qəlbim ki, yoxdur".
Dedi: "Hansı qəmdir qorxudan səni?"
Dedi: "Ancaq hicran qorxudur məni".
Dedi: "İstəyirsən dünyada həmdəm?"

Dedi: "Özümü də heç istəmirəm".
Şah cavab tapmadı Fərhada artıq,
Gördü məsləhətdir, bitsin danışıq.
Həzərata dedi: "Ta bu günəcən,
Belə hazırcavab görməmişəm mən.
Madam ki, qızıldan qaçdı, çəkindi,
Daşla sınayarıq biz onu indi".
Sonra sözlərini qılınc tək çaldı,
Almaz külüngünü daşlara saldı.
"Bizim yolumuzda, — dedi, — bir dağ var,
Çətinliklə keçir ordan adamlar.
Dağları sən yarıb yol salmalısan,
Olsun gediş-gəliş bir qədər asan.
Heç kəsin əlindən gəlməz bu tədbir,
Hamı deyir bu iş, sənin işindir.
Şirin hümmətinə, Şirin eşqinə,
And olsun, — yaxşı and içdim mən sənə!
Mənim istəyimə əməl eyləsən,
Səni öz arzuna çatdıraram mən".
Dəmir qollu Fərhad dedi: "Hazıram,
Yolundan bu dağı özüm qaldıram.
Bir şərtim var: dağla döyüşə girsəm,
Şah dediyi işi sona yetirsəm,
Şah da məni onda razı edəcək,
O şirin şəkərdən əl çəksin gərək".
Şah hirsləndi, bu söz qızdırdı onu,
İstədi Fərhadın vursun boynunu.
Dedi: "Xosrov şərtdən qorxan deyildir,
Qırılası daşdır, torpaq deyildir.
Torpaq belə olsa, necə qazacaq?
Hara daşınacaq bir belə torpaq"?
Sonra coşub dedi: "Şərtdir şərtimiz
Bu şərti sındırsaq, mərd deyilik biz.
Qol açıb bir göstər öz sənətini,
Biz də seyr eyləyək məharətini".
Fərhad bu sözlərdən həycanlanaraq,
Dedi: "Ey adil şah, hardadır o dağ?"
Xosrov nişan verdi ona uzağı,
"İndi adlanır o, Bisütun dağı.

O dağın hər yanı qart daşdı tamam,
Daşın sərtliyini bilir hər adam.
Şahın vədəsindən ümidlənərək,
Dağ çapan gedirdi yeldən yüyürək.
Dağ başını yeltək bir anda aldı,
Belini bağlayıb külüngü çaldı.
Daşın düz yerindən yonub bir qədər
Çəkdi gözəl-gözəl nadir şəkillər,
Şirinin şəklini yaratdı qəşəng,
Elə bil ki, çəkdi Mani bir Ərjəng.
İti külüngünün ucuyla sonra,
Xosrovla Şəbdizi çəkdi divara...
Bu şəklin önündə o dağlar çapan,
Eşitmiş olarsan necə verdi can.
Bilirsən ki, Xosrov pozdu ilqarı,
Məhv etdi Fərhadı bir qoca qarı.
Quyruq tələ qurdu, gördünmü qurda,
Məqsədinə çatdı hiyləgər burda.
Piy quyruqdan gördü elə hiylə, fənn,
Quyruğun ardınca nə izləyirsən?
Zəmanə bir qoca dişi qoyundur,
Uyma quyruğuna işi oyundur.
Taleyin quyruqsuz bir ulduz ikən,
Quyruqtək arxaya neçin düşürsən?

FƏRHADIN DAĞ ÇAPARAQ AĞLAMASI

Bisütunda şəkli bitirdi Fərhad,
Könlündə bir həsrət, dilində fəryad.
Dağların bağrını dəlib sökürdü,
Yekə, sərt daşları qırıb tökürdü.
Fərhad qart daşlara eylədikcə güc,
Sanki hər qayadan qopurdu bir bürc.
Axşam qəmli çöldən çəkilib günəş,
Dağların başında yananda atəş,
Qara, ağ üstünə naxış salaraq,
Sultan əyləşəndə, qalxanda bayraq,
O şəklin yanında gəlib durardı,
Baxıb daşa, onda gövhər aradı.

Öpərdi o şəklin ayaqlarından,
Təbiltək qəlbindən qalxardı fəğan:
"Rəssamlar gözünün mehrabı sənsən,
Qəlbi dərdlilərə dərman verənsən!
Sən, ey gümüşbədən, daş qəlbli dilbər,
Eşqinin yolunda oldum dərbədər!
Sən gövhərtək daşda ayağı bağlı,
Mən gövhərtək daşdan ürəyi dağlı".
Qarşısında durub ağlayır zar-zar,
Sonra deyərdi ki: "Əfv et, ey nigar!"
Ordan qəm yükünü alıb dalına,
Pərişan çıxardı dağın yalına.
O yerdən Şirinin qəsrinə baxar,
Deyərdi: "Eşit, ey gül bədənli yar!
Bu qəlbi yanmışa göstər bir işıq,
Bu yorğun heykələ ol bir yaraşıq...
Gəl, öz qurbanına baxmadan getmə,
Qəlbimi almısan, daha zülm etmə.
Əlimdə acizdir dağ da hər zaman,
Olmuşam əlində aciz bir saman.
Dağlardan artıqdır mənim qüvvətim,
Orduları pozar mənim qüdrətim.
Canlı öldürməkçin qılıncı çəksəm,
Şəbdiz, Xosrov durmaz qarşımda bir dəm.
Pərviz, Şirin, Fərhad — bu sözlərin bax,
Hərəsinin vardır beş hərfi ancaq
Hər üç adın hərfi bərabər ikən,
Pərvizin pəncəsi bəs udur nədən?
Mən qalib də çıxsam, məğlub da, hər an,
İnan ki, üstünəm yenə də ondan.
Ancaq neyləyim ki, bəxtim dönükdür,
Səadət ulduzum nursuz, sönükdür.
Yolumun üstündə vardır yüz əngəl,
Sən də bu işlərdə bir tutmursan əl.
Şah olsa da, yenə heç kimsə zinhar,
Bir xoşbəxt düşmənə olmasın düçar.
Qorxuram bu vuruş uğursuz ola,
Mərci düşmən uda mənə qəm qala.
Bu dağla vuruşa məni göndərən,

İstəyir ki, burda həlak olum mən.
Belə çətin işdə ölmək asandır,
Canım qüssədədir, qüssəmdə candır.
Bu eşqin zilləti var, söylə, kimdə?
Ümidim daşdadır, daş ürəyimdə...
Nə bir dostum var ki, yıxılan zaman,
"Qalx ayağa!" -deyib, tutsun qolumdan.
Nə də öz tayfamdan adamlarım var,
Öləndə qəbrimi barı qazalar...
Fərhad gözlərini yummamış hələ,
Külüngünü yenə alırdı ələ,
Gecə sübhə kimi edirdi fəryad,
Gündüz daş çapırdı zavallı Fərhad.
Külüngü daş tökür, gözləri gövhər,
Daşı boyayırdı qan saçan gözlər.
"Xəstə Fərhad" adı gəzdi dünyanı,
Dillərdə dolaşdı onun dastanı.
Daş yonanlar gəlib yad ölkələrdən
Çox heyrət etdilər onu görərkən.
O sevdalı başa nəzər saldılar,
O külüngə, daşa heyran qaldılar.

ŞİRİNİN BİSÜTUN DAĞINA — FƏRHADIN GÖRÜŞÜNƏ GETMƏSİ

Şirin əyləşmişdi bir gün qəlbi şad,
Dostlar arasında qüssədən azad.
Yaxşıdan, yamandan söhbət gedirdi,
Hərə bir əhvalat nağıl edirdi.
Biri xoş günləri eyləyirdi yad,
Onu xatırlayıb olurdu dilşad.
Biri gələcəkdən xəbər verərək,
Deyirdi: "Daha xoş günlər gələcək".
Çox söz danışdılar, haqq-hesabı yox,
Hamısını desəm, uzun olar çox.
Danışdıqca xeyli uzandı söhbət,
Bisütuna gəlib çıxdı nəhayət.
Şirin gülə-gülə dedi: "Sübhdən
Bisütuna tərəf gedəcəyəm mən;

Görüşüm o dəmir qollu Fərhadla,
Görüm necə yarır daşı poladla.
Bəlkə o, daş-dəmir qığılcımından,
Ürəyim isinib ovuna bir an".
Belə əmr etdi ki, tez xidmətçilər
Səba yerişliyə qoysunlar yəhər.
Bu zaman orada yox idi Gülgün,
Bir başqa at düşdü rastına o gün...
Atı küləklərə mıxlar çalırdı,
Fələk kimi yerə pərgar salırdı.
Sanki dağ çağırır o şux nigarı-
Atını səyirtdi dağlara sarı.
Yol uzunu müşk-ənbər saçaraq,
Fərhad çapan dağa çatdı gümüş dağ...
O yerdə Fərhadın qırdığı qaya,
Heç bir tərəziylə gəlməz araya.
Yarırdı külünglə daşı, torpağı,
Özünün qəmi bir Dəmavənd dağı.
Daşdan çıxdığıyçün istəyi hər an
O, dəri soyurdu daş qayalardan.
Onun ləl qanından daş qızarırdı,
Bu qart daşlarda o, ləl axtarırdı.
Şirinin ləlini gördüyü zaman
Elə bil ləl tapdı o qart dşlardan.
Qəlbindən çox qızdı tutduğu dəmir,
Daşlarsa yumşaldı əlində bir-bir.
Daşı torpaq kimi qazırdı Fərhad,
Daş vurub qəlbində edirdi fəryad.
O bütün eşqilə qəlbi donurdu,
Neçin varfkən bütü, o büt yonurdu?
Bir qədəh süd vardı Şirində, onu,
Verib: "Sağlığıma iç — dedi, — bunu".
Fərhad südü aldı onun əlindən,
Şəkər kimi çəkdi başına birdən.
Fərhada olsaydı saqi o Şirin,
Süd deyil, zəhər də olardı şirin.
Aşiq məst olunca bu meydən içdi,
Saqi dedi: "Gedək, artıq vaxt keçdi".
Şirinin bəzəyi üstündə qat-qat,

Onu qəzdirməkdən yorulmuşdu at.
At deyil, altında olsa qızıl dağ,
O gümüş dağından olardı axsaq.
Deyirlər ki, o at gəzib nəhayət,
O xəznə altında olmuşdu səqət[1].
Burda aşiq gördü tutmasa əgər,
Məşuqə yel atdan torpağa düşər.
Atıyla qaldırdı o şahsuvarı,
İşi asanlatdı onun qolları.
Dağları aşırdı elə çaparaq,
Atlılar qalmışdı ondan çox uzaq.
Şirini qəsrinə apardı rahət,
Bir tükü çəkmədi onun əziyyət.
Cananı qəsrinə qoyaraq yerə,
Qayıtdı süratlə köhnə işinə.

ŞİRİNLƏ FƏRHADIN GÖRÜŞÜNDƏN XOSROVUN XƏBƏR TUTMASI VƏ FƏRHADIN MƏKRLƏ ÖLDÜRÜLMƏSİ

O dünya başçısı Xosrov birtəhər,
Hər zaman Şirindən tutardı xəbər.
Xəbər gətirənlər artıqdı mindən,
Bir şey öyrənirdi o hər birindən.
O ay əl vursaydı əgər burnuna,
Bu xəbər tezliklə yetərdi ona.
Fərhadın yanına gələndə Şirin,
O polad qələni görəndə Şirin,
Tez bunu Xosrova etdilər əyan.
Ki: "Fərfhad Şirini görüncə, haman.
Qolunun qüvvəsi birə yüz artdı,
Hər vuranda dağdan bir dağ qopartdı...
Bir ay da bu gücdə qalarsa əgər,
Dağı iki bölüb geniş yol çəkər.
Bu xəbərdən Xosrov ah çəkdi dərin,
Qorxdu ki, çıxacaq əlindən Şirin.
Müdrik qocalardan sordu məsləhət:

---

[1] *Səqət olmaq* — xarlıqla ölmək deməkdir.

"Bu işdə mən necə edim hərəkət?"
Ağıllı qocalar dedilər ki: "Sən,
Əgər istəyirsən üstün gələsən,
Bir qasid göndər, qoy Fərhada desin:
"Nə durmusan, öldü qəflətən Şirin!"
Bəlkə belə xəbər ona yetirkən,
Fərhadın əlləri soyudu işdən."
Gəzib bir yaramaz adam tapdılar,
Üzü qırış-qırış, özü də idbar.
Üzü qəssab kimi "qan-qan" deyirdi,
Ağzı nəffat[1] kimi "yan-yan" deyirdi.
Yaramaz sözlərdən çox öyrətdilər,
Qılıncla qorxudub, zər vəd etdilər.
Bisütuna tərəf yola saldılar,
Bələdçisi oldu bir xəbis, idbar.
Fərhadın yanına getdi o namərd,
Qəlbində var imiş sanki ağır dərd.
Söylədi: "Ey nadan nə işdəsən sən?
Ömrü keçirdirsən qəflətdə nədən?"
Fərhad cavab verdi: " O sevgilimçin,
Bu əziyyət mənə şirindir, şirin.
Nə sevgilim! Dili şirin-şəkərdir,
O canlara dəyən nazlı dilbərdir!"
Acı dilli kişi gördü ki, Şirin,
Dilindən düşməyir o məğrur şirin.
Həsrətlə ah çəkib, söylədi: "Ey dad!...
Şirin ölüb gedib, bilməyir Fərfhad"...
Fərhad bu sözləri eşidən zaman,
Sanki dağ yıxıldı bir dağ başından.
Soyuq bir ah qopdu ciyərlərindən,
Deşdi ciyərini bir ox deyəsən.
Zarıyaraq dedi: "Hayıf zəhmətim,
Rahatsız həyatım, bol əziyyətim.
Yüz qoyun görsə də yenə canavar,
Sürüdən yoxsulun payını çalar.
Gülab çəkən deyib gülə çox gözəl;

[1] *Nəffat* — neft püskürən, keçmiş müharibələrdə yanğın törətmək üçün işlədilən alət.

Özün verdiyini geri alma, gəl"
Uca boylu sərvim torpaqdadır, mən,
Torpaq sovurmayım başıma nədən?!...
Üzülüncə əli o dildarından,
"Şirin! Şirin!" deyib yazıq verdi can...
Ömrümüzün günü sayılır, bir-bir,
Eşqsiz keçən gün ölüm deməkdir.
Eşqin yollarında əvvəl Fərhad ol,
Sonra ölümünçün sevinib şad ol.
Kəsərdi mühəndis Fərhad hər zaman,
Polad külüngə sap nar ağacından.
Çünki möhkəm olur yaş nar budağı,
Fərhad ondan tutub çapardı dağı.
Döyünən qəlbini sözlər qanatdı,
Dağların başına külüngü atdı.
Külüngün dəstəsi sancıldı yerə,
Nəm torpaq can verir göyərtilərə.
Deyirlər o dəstə bir ağac oldu,
Bütün budaqları narlarla doldu.
Nizami görməmiş olsa da onu,
Söyləyir kitabdan oxuduğunu.

XOSROVUN FƏRHADIN ÖLÜMÜ BARƏDƏ TƏƏSSÜFLÜ MƏKTUBU

Hekayəçi yazır: o bədbəxt adam,
Şirinin eşqindən öldükdə nakam.
Şirinin ürəyi qəmlərlə doldu,
Ki, bağdan bir nazlı quşu yox oldu.
Bahar buludutək çatıldı qaşı,
O azad sərv üçün tökdü göz yaşı.
Hörmətlə basdırdı əziz Fərhadı,
Əli boş qayıtdı, sındı qanadı.
Qəbrində tikdi bir ali məqbərə,
Ziyarətə gəlsin ellər bu yerə.
Xosrova hər yandan yetişdi xəbər:
"Yoldakı tikandan qalmayıb əsər".
Şah öz etdiyindən çox peşman oldu,
Əməlinin dərdi qəlbinə doldu.

Qəlbi rahatsızdı, əhvalı xarab,
Necə verəcəkdir bu zülmə cavab?
Yamanlıq eyləsə özgəyə hər kəs,
Çıxar qabağına hədərə getməz.
Gecə-gündüz onu incidirdi qəm,
Cəzasını çəkdi, belədir aləm.
Kağıza incitək sözləri düzən,
Xüsusi katibi çağırdı birdən.
Dedi: "Gül-şəkəri qat bir-birinə,
Bir şirin məktub yaz dilbər Şirinə".
Tanrı tərifilə sözü başladı,
Şirin kəlmələrlə çox naxışladı:
"O şəkər gülüşlü, şəkər məzəli,
Şirin — bu ellərin nadir gözəli.
Eşitdim, bir qəbrin üstündə ağlar,
Matəmə bürümüş könlünü bir yar.
Qara saçlarını salmış üzünə,
Civə yaşlar dolmuş nərgiz gözünə.
Fərhadın qəmindən bükülmüş beli,
Göyərmiş yanağı, pərişan teli.
Yasəmən üzünə bənövşə saçır,
Xurma dodaqlartı yaralı, qançır.
Dişlərilə didir dodaqlarını,
Lalə dırnağıyla yanaqlarını.
Ayın üzərindən örtüyü atmış,
Qara zülfü töküb matəmə batmış.
Dünyanı yandırır fəryad səsiylə,
Dostunu yad edir öz nəğməsiylə.
Sevginin şərtləri böylə gərəkdir,
Sədaqət, məhəbbət məhz bu deməkdir.
Dağ yıxan hammala ürəyi yanmış,
Dizin-dizin gəzib dağı dolaşmış.
Ağlamaq vacibdir qərib ölmüşə,
Ağlasın Fərhada dünya həmişə...
Əlac yoxdur əsla qəza-qədərə,
Nə ehtiyac vardır qəmə, kədərə?
Ölümdür həyatın sonu, kim bilməz,
Dünyada əbədi yaşamaz heç kəs...
Fərhad öldü getdi. Sağ olsun Şirin,

Sarı gül soldusa; var olsun nəsrin".
Katib məktubunu yazıb bitircək,
Şaha təqdim etdi yeri öpərək.
Xosrov o məktubu qasidə verdi,
Qasid də Şirinə onu yetirdi.
Şahın məktubunu Şirin görürkən,
Üzü aya döndü sevindiyindən.
Üç yerindən öpüb açdı məktubu,
Diqqətlə oxudu, görsün nədir bu.
Müşk ilə süslənmiş ciyərlər gördü,
Zəhərlə qarışıq şəkərlər gördü.
İpəkdən qıvrılmış sanki yüz ilan,
Xurmaydı içində yüz acı tikan.
Üzü ipəkdəndi bu kilimlərin,
Zəhərli şərbətdi şəkərdən şirin.
Nə şərbət içməyə səbri var idi,
Nə coşub qızmağın yeri var idi.
Çox incitdi onu tənəli sözlər,
Baxdı oyaq idi, uddu bir təhər.

İSFAHANLI ŞƏKƏRİN ƏHVALATI

Şahlar qaydasınca bu gözəl sabah
Bir işrət məclisi qurdu şahənşah.
İsfahandan Reyə, Çindən Quracan,
Toplanmışdı bura şahlar bu zaman.
Əlini öpməkcün hazırdı tamam,
Bütün ölkələrdən gələn izdiham.
Orda Xütən şahı, burda Zəngibar,
Xosrovun adına qədəh tutdular.
Məclisi hərləndi gülgün qədəhlər,
Artıq utanmaqdan qalmadı əsər.
Həya pərdəsini Xosrov ataraq,
Dedi: "Dostlar, gəlin açıq danışaq.
Mənə layiq gözəl, deyin, harda var?
Hansı ölkədədir böylə bir nigar?"
"Lətiflik Rumdadır, — söylədi biri, —
Lətafət xəznədir, Rum onun yeri".
O dedi: "Xütəndir gözəllər yurdu,

Bu yer gözəlliyin gülünü vurdu".
Bu dedi: "Belə yer ərmənistandır,
O yerin gözəli dildə dastandır".
Biri dedi: "Kəşmir marallarından,
Tapan olmamışdır hələ bir nöqsan".
Biri dedi: "Şahım lütf etsə əgər,
İsfahanda vardır bir nazlı Şəkər.
Şirin söhbətləri qəlbi şad edir,
Xuzistan şəkəri ondan dad edir.
Yüz gülüş gizlənib al dodağında,
Şəkəri qul edib bal dodağında.
Sərvi heyran edib bütün çəməni,
Yasəməndən ağdır gümüş bədəni.
Ağzının yanında xurma nə şeydir?
Qapısında şəkər nökərlik edir.
Niqabı götürsə üzündən həmən,
Yüz Yusif səslənər quyu dibindən..."
Bu tərif Xosrovun xoşuna gəldi,
Eşqi cuşa gəldi keyfi kökəldi.
İstədi atını üstünə salsın,
Türk kimi hücumla üstünü alsın.
Bu qənd şirnisini aparsın o qənd,
Bu bəndi bağlasın, açılsın o bənd.
Gövhəri gövhərlər qiymətdən salar,
İpəyti ipəklər hörmətdən salar.
Məqsədi alverdi, bazarı şəkər,
Şəkərdə də vardır şirindən əsər.
Nə unuda bilir şəkər ağrısın,
Nə layiq bilirdi onu çağırsın.
Bir il səbr elədi, qaldı bu sayaq,
Bir kimsə bilmədi bu sirri ancaq.
Bir il sonra qalxdı qulamlarıyla,
İsfahan tərəfə düzəldi yola...
Xosrov həm coşqundu, həm də həvəsli,
Şirinin qəsri var, şəkərin vəsli.
Xosrov yavaş qapı döydüyü zaman,
Sırğalı bir qulam çıxdı qapıdan.
Bu gözəl cavanı görəndə qulam,
Anladı ki, şahdır gələn bu adam.

Xosrovu ay kimi atdan düşürdü,
Şəbdizi bir anda otlağa sürdü.
Qonağı apardı nazla eyvana,
Bu fəxrdən başı çatdı Keyvana.
Büsat açdıraraq Xosrov oturdu,
Qızıl xərc elədi xoş məclis qurdu.
İcazə verdi ki, qoy gəlsin Şəkər,
Başlansın xoş sözlər, şirin söhbətlər.
Gülab dolu camla gəldi o nigar,
Ağzı şəkər dolu, gözləri xumar.
Adı Şəkər, özü şəkər o idi,
İsfahanda nabat məgər o idi?
Saçından ətrafa səpirdi ənbər,
Gülüşü qənd idi sözləri şəkər...

XOSROVUN ŞƏKƏRİ ALMASI

Od kimi yananda şərq üfüqləri,
Su kimi tərk etdi Xosrov o yeri.
Yığdı İsfahanın böyüklərini,
Soruşdu onlardan o şux pərini.
İsfahanın əhli ta bir ağızdan:
"İsmətlidir, — dedi, — o afəti-can"...
Mədainə tərəf yola düzəldi,
Şəkər də onunla bərabər gəldi.
Şəkər səbəbinə alçaldı Şirin,
Şəkər də özünü salırdı şirin.
Doyan zamanda şah Şəkərdən yenə,
Üz qoydu Şirinin o bal şəhdinə.
Şəkər şah qəsrində yalqız qalırkən,
Şirin xurmasından yeyirdi tikan.
Şirinin eşqiylə hey çəkərək ah,
Suda şəkər kimi əriyirdi şah.
Şirin həsrətindən şah olmuşdu şam,
Odlarda yanırdı hey səhər-axşam...
Şəkərlə Şirinin fərqi əyandır,
Şəkər can yeridir, Şirinsə candır.
Şirin — kəcavədə oturmuş pəri,
Şəkər — onun ipək pərdədə zəri.

Ürəyi deyirdi: tez gəlsin Şirin,
Bir faydası yoxdur mənə Şəkərin.
Buza çatmazsa da saflıqda büllur,
Büllur quru, ancaq buzsa yaş olur.
Başımda fırlansa dəyirman daşı,
Şirindir könlümün yenə sirdaşı.
Dolanıb başına dönmərəm ondan,
Bir başım var, verdim yolunda qurban.
Dedi: "Bütün bunlar bir xam xəyaldır,
Səbr etməsəm bu iş xeyli mahaldır"...

ŞİRİNİN YALQIZ QALIB AH-ZAR ETMƏSİ

Xosrov bilirdi ki, həmişə Şapur,
Şirinin dərdini yaxşı ovudur.
Daha da darıxsın, deyərək, Şirin,
Əmr etdi ki Şapur dərgaha gəlsin.
Şirin öz qəsrində qalan zaman tək,
Yaş tökdü gözündən parlaq ləltək.
Bir gecə qəlbini çox sıxdı kədər,
Olmuşdu gecəsi ilə bərabər.
Gecə qaranlıqdı. Dağın üstünə,
Sanki qara qarğa qonmuşdu yenə[1]
Dağ asılmış kimi qanadlarından
Ağır tərpənirdi o qarğa yaman.
Buz kimi soyuqdu gecənin üzü,
Sanki bu gecənin yoxdu gündüzü.
Sanki səhər quşu çəkilmiş dara,
Batmışdı hər tərəf qaranlıqlara.
Təbilçi əlini vurmuşdu ilan,
Ulduz ayağına batmışdı tikan[2]...
Səbrindən xoruzlar qanadlandılar,
Dedilər: səbr edən məqsədə çatar.
Yerə sürtdü Şirin o gül üzünü,

[1] Qara qarğa dedikdə gecənin qaranlığı nəzərdə tutulur.
[2] Bu misralarda deyilir: Şirin o qədər darıxır ki, səhər açılmır. Səhər açılanda təbil vurulur, həm də ulduzlar uçurlar. Burada şair demək istəyir ki, elə bil ulduzların ayağına tikan batıb, uçmur, təbilçinin də əlini ilan vurub səhərin açılmasını xəbər vermir.

Zarıyıb tanrıya dedi sözünü:
"Ey tanrı gecəmə bir nəhayət ver,
Mənə gündüz kimi qalibiyyət ver.
Sübhə ümidim yox, gecə qapqara,
Aç mənim üzümü nurlu bahara,
Şir kimi ərləri öldürər qəmim,
Qəmə şadlıq kimi qoy qalib gəlim.
Taqətim heç yoxdur bu dar zindana,
Ləltək məni daşdan sən çıxarsana!
Hər kəsin dadına çatırsan, Allah,
Mənə də özün ol bu gündə pənah.
And verirəm yetim ahü-zarına!
Məzlum qocaların fəryadlarına,
Miskin qəriblərin yatdığı yerə,
Quyu dibindəki ac əsirlərə,
"Adil Allah" — deyə çağıranlara,
Əfvlər diləyən çox günahkara,
Ürəyi fəth edən saf həqiqətə,
Ruhu canlandıran böyük ayətə...
Gördüyüm nemətlər bütün sənindir,
Nemətinlə yenə məni sevindir.
Mən səndən bu sirri gizləyim nədən?
Sən ki, hər bir sirri yaxşı bilirsən!"
Yalvardı tanrıya o təmiz ürək,
Düşdü torpaqlara öz göz yaşıtək.
O tutqun könlünü açdı yaradan,
Dəmir açarını çıxardı daşdan.
Dodağından qopan o yalvarışlar,
Xosrovun qəlbini etdi tar-mar.

XOSROVUN OVA GETMƏSİ VƏ ORADAN ŞİRİNİN QƏSRİNƏ TƏRƏF AT ÇAPMASI

Qızıl bayrağını açanda aləm,
Dağılmış qoşuntək qaçıb getdi qəm[1]

[1] Bu beytdə səhərin açılması, Xosrovun qəminin dağılması göstərilir. Aləmin qızıl bayrağı — günəşə, dağılmış qoşun ulduzların yox olmasına işarədir. Beytin mənası: Səhər günəş doğan zaman ulduzlar yox olduğu kimi, Xosrovun da qəmi dağılıb getdi.

Ov eşqinə düşdü Xosrov bu zaman
Şikayəti yoxdu artıq baxtından.
Yenə də gül açdı baxtın fidanı,
Acıdan qurtardı Şirinin canı.
Şirinin üzütək uğurlu gündə
Çölə çıxdı Xosrov Şəbdiz belində...
Ov zamanı Xosrov kimsə duymadan,
Qəsri-Şirin tərəf olmuşdu rəvan.
Qəsrə bir az qalmış atı buraxdı,
Sanki bir mey idi, badəyə axdı.
Bu gecə dünyaya saçırdı ənbər,
Qışın soyuğuydu, əsirdi yellər.
Şaxtanın gücündən donmuşdu hər yan
Qılınc yaradırdı ipək sulardan[1].
Mötədil olsa da bu iqlim bir az,
Soyuq qabağında igidlik olmaz.
Şah əmr elədi ki, yandırılsın od,
Batmanlarla ənbər, xırmanlarla ud.
Qəmari ud yanır, ağac qovrulur,
Elə bil yağırdı havadan kafur[2].
Şah yorğundu, ona yer düzəltdilər,
Bərk yatdı axşamdan sabaha qədər...
Xosrov yatağından qalxdı üzüşən,
İşrətə başladı lap səhər tezdən.
Saqinin əlindən mey aldı, içdi
Meydən xumarlanıb, kədərdən keçdi.
Təsir eylədikcə ona al şərab,
Şirin həsrətilə çəkdi iztirab.
Şəbdizə atlandı məst ola-ola,
Qəsri-Şirin tərəf düzəldi yola.
Sərxoşluqdan qəlbi sevinclə dolu,
Dalınca gəlirdi neçə xas qulu.
Şirinə yetirdi xəbər kənizlər,
"Xosrov təkcə gəlib, bil, ey bixəbər!"

[1] Beytin mənası: Şaxta o qədər şiddətli idi ki, İpək kimi olan sular donaraq nizə və qılınca oxşayırdı.
[2] *Qəmari ud* — Qəmər yerinə məxsus ud, etirli maddə. *Kafur* — *kamfora* — xoş ətrə işarədir. Beytdə təbiətin ruh oxşayan zamanı olduğu göstərilir.

Qorxdu bədnamlıqdan ismətli Şirin,
Bu vaxtsız gəlişdən oldu çox qəmgin...
Şirin gördü belə sərxoş gəlir şah,
Taqəti kəsildi, çəkdi dərin ah.
Bihuş olub daldı öylə bir zaman,
Ayılanda yenə qalmışdı heyran.
Dedi: "Otağıma qoymasam əgər,
Ayrılıq yarası məni məhv edər.
Tünlükdən əl çəkib, bir az yumşalsam,
Dünyada Viysətək olaram bədnam[1].
Çalışaram xəta olmasın aşkar
Əgər bacarmasam, nə əlacım var?"
Şah gələndə bütün gözətçi, qulan,
Yollara zər, ipək sərdilər tamam...
Gül rəngli o ipək xalılar üstə,
Xosrov at sürərək yetişdi qəsrə.
Qəsrin qapısını bağlı görəndə,
Heyran qalıb, düşdü ürəyi bəndə.
Nə geri dönməyə bir üzü vardı,
Nə qapı qırmağa bir sözü vardı.
Bir quldan soruşdu: "O gümüş bədən,
Bizi qapısında saxladı, nədən?
Nə acılıq gördü məndən ki, Şirin,
Qapısını belə bağladı qəsrin?
Get söylə: "Şahənşah deyil, qul gəlib,
Sənə peyğamı var, uzaq yol gəlib...
İstəmirsən burda çox qalım əgər,
Səni ayaqüstü görsəm də yetər".
Belə zarıyaraq danışırdı şah,
Şirin qulaq asır, çəkirdi min ah...
Ətirli saç kimi rübəndi aldı,
Ay kimi parlayan üzünə saldı.
Hərəkəti tovuz, görkəmi humay,
Kəklik kimi süzdü o işıqlı ay.
Könül ovlamaqçın edirdi pərvaz,
Niyaza gələndə eyləyirdi naz.
Sallana-sallana gəldi eyvana,

[1] Fəxrəddin Gürgami adlı şairin "Veys və Ramin" poemasındakı Veysə işarə edilir.

Şahı görcək təzim eylədi ona.
Qulaqlarındakı daş-qaşı açdı,
Şəbdizin nalına hədiyyə saçdı.
Yüz dənə xoş sulu incini birbaş,
Xosrovun başına eylədi şabaş.

XOSROVLA ŞİRİNİN SÖHBƏTİ

O ay sifətlini Xosrov görərkən,
Etdi öz qəlbini o sərvə çəmən.
Gördü ki, bir huri qəsrə girərək,
Behişt qapısını bağlayıb bərk-bərk.
Xosrovu sarsıtdı o birdən-birə,
Az qaldı kürsüdən şah düşsün yerə.
Cəld durub toxtaqlıq verdi özünə,
Əlini öpərək oturdu yenə.
Üzr üçün Şirinə sonra dil açdı,
Sorğularla ona şəkərlər saçdı:
"Həmişə təzə ol, ey sərvi-azad!
Başın göy, üzün al, qəlbin olsun şad!
Dünya sübh üzündən gülüş öyrəndi,
Fələklərə düşən sənin kölgəndi.
Könül təzələndi bu xoş görüşdən,
Məni utandırdın hörmətinlə sən.
Yolumu bəzədin öz mənzilintək,
Döşədin torpağa xalı, xəz, ipək.
O gövhər, aypara sırğalarından,
Şəbdizin nalına sən ləl salmısan.
Yoluma bu qədər gövhər tökmüsən,
Üzüm lələ dönüb xəcalətimdən.
Üzünlə ki, şadam-bu mənə bəsdir,
Bu gövhər, bu daş-qaş, məncə əbəsdir.
Südlə bal kimi sən qarışdın mənə,
Sözüm ola bilməz xidmətlərinə.
Qapını üzümə bağladın neçin?
Mən yanıldım, yoxsa belədir yəqin?
Alçaltmısan məni, gözəl, yer kimi,
Ucalmısan özün səmalar kimi.
Demirəm ki, səndən mən artığam, yox,

Belə fikirlərdən uzağam çox-çox.
Qonağınam, qonaq üzünə belə,
Qapını bağlamaq olarmı söylə?
Qonaqla oturan comərd kimsələr,
Qonağa daha çox hörmət göstərər.

ŞİRİNİN XOSROVA CAVABI

Şirin açdı yenə gül dodağını,
Göstərdi bəhrəli xurma bağını.
Ləli üzündən mərcanı açdı,
Gövhərləri düzdü, mirvari saçdı[1].
Əvvəl dedi: "Şahım, yar olsun baxtın,
Səninlə bəzənmiş o tacın, taxtın.
Düşmənlərə qarşı görüm ki, sənin,
Bayrağın dik olsun, qılıncın kəskin.
Şərəfin, şöhrətin tutmuş hər yanı,
Qolunla əyilmiş göyün kamanı.
Yarından, dostundan razı qal hər an,
Bu qoca dünyaya sən bir dayaqsan".
Sonra da od kimi birdən dəyişdi,
Dedi: "İgid Xosrov, bu iş nə işdir?
Sən şahsan, get, şaha sevgi yaraşmaz,
Məcazi sevgidən heç vaxt kar aşmaz.
Kimin ki, dünyada bir məşuqu var,
Eləsi həqiqi bir aşiq olar.
Məni Fərhad üçün etmə məzəmmət,
O qərib ölmüşü hörmətlə yad et.
O mehribanlıqla Fərhad, inan ki,
Axirət qardaşım olmuşdu sanki.
O quru səsimi eşidən zaman,
Əyri baxmamışdı mənə bircə an...
Gəl Fərhad bəhsinə sən çək bir qələm,
Mən belə irada layiq deyiləm.
Elə bil yel əsdi qopdu bir tufan,
Bir yarpaq apardı sənin bağından,
Yurdsuz qoydu məni möhnət selləri,

[1] Yəni Şirin sözə başladı.

Sən yığ paltarını, burdan dön geri.
Qızğın od içində qaldım naəlac,
Sən məndən ibrət al, dayanma, tez qaç...
Halal ye, tərlantək halal ov ara,
Bənzəmə leş üstə qonan quşlara.
Mənim hər oyunum şirindir, sirin,
Odur ki, adımı qoyublar Şirin..."
Şirin sözlərini söyləyib ona,
Dedi ki: "huşyara, ağıllı canan,
Firuzə gülşənə and içirəm mən,
Nurlu, parlaq günə and içirəm mən.
And olsun cənnətdə nəqşi-nigara,
Torpaq fərfmanından yazılanlara,
And olsun ölümsüz əbədiyyətə,
And olsun yatmayan oyaq xilqətə.
And olsun fitrətə qida verənə,
Əqlə can, cansıza şəfa verənə.
Ki, şah olsan belə, kəbinsiz yenə,
Yetişə bilməzsən istəklərinə".
Bu sözlə çevirdi üzünü şahdan,
Tapdığı xəznədən əl çəkdi haman.

XOSROVUN QƏSRİ-ŞİRİNDƏN MƏYUS QAYITMASI

...Şah nə qədər deyib, tökübsə tədbir,
O müşkin saçlıya etmədi təsir.
Çox nalə eylədi rəhm edə Şirin,
Faydası olmadı bu nalələrin.
Şah öz hiddətini artıran zaman,
Şirinin cavabı deyirdi qan-qan.
Qaranlıq gecədən keçdi bir qədər,
Şah qayıtdı ordan qəlbində kədər.
Xəstə adam kimi atı sürürdü,
Gözlərindən qanlı yaş süzülürdü.
Qəlbi yaralıydı, gözü nigaran,
Taqətsiz adamtək gedirdi yoldan,
Nə atı sürməyə ayağı vardı,
Nə əli Şəbdizə qamçı çalırdı.

Yola nisar etdi axan yaşları,
Gül üzündə vardı saysız mirvari.
"Nə olar, — deyirdi o sinəsi dağ,-
Qarşıma çıxaydı nə quyu, nə dağ.
Ləngidəydi onlar yolumdan məni,
Atıb getməyəydim mən bu məskəni".
Hirsindən ovurdı əlini bəzən,
Bəzən yaş silirdi nəm gözlərindən.
Qərargaha gəldi Xosrov ümidsiz,
Odtək yandırırdı qəlbini bir hiss.
Ay yarıb buludu göydə göründü,
Bir anda hər tərəf nura büründü.
Şah fələktək uca çadıra çatdı,
Çadırın ucunu yuxarı atdı.
Görünmür gözünə dünya bu gecə,
Beynini didirdi acı düşüncə.
Rahatlıq etməyə yoxdu heç meyli,
Qalmışdı dizində başı əyili.
Getdi nədim, vəzir, çadır boşaldı,
Axırda bir Şapur, bir Xosrov qaldı.
Fərəhlənsin deyə şah yavaş-yavaş
Naxışlar çəkirdi o usta nəqqaş.
Yanar ataşinə çiləyirdi su,
Gülürdü ki, getsin şahın qayğısı.
Deyirdi ki: "Şirin çox mehribandır,
Acısı dildədir, hirsi yalandır".
Xosrov, görəndə ki, Şapurla təkdir,
Dərdlərini açıb söylədi bir-bir:
"Gördün ki, başıma nə gəldi bu gün?
Rüsvay etdi məni o afət bütün.
O allahdan qorxmaz nə oyun qurdu,
Nə həya bilirdi, nə də qorxurdu...
Doğrudur, yar yara əziyyət verər,
Acı tikan kimi sancmaz bu qədər...
Bir kəsək üstünə quşu qonmayan,
Bir canana uymaq əbəsdir, inan.
Namuslı yar olsun,-hər dərddən halı,
Tovuzun yoldaşı tovuz olmalı".
Şapur yeri öpdü, dil açdı yenə,

Kafur suyu tökdü odun üstünə:
Dedi: "O tünddürsə, sən ol bir ipək,
Şahım, güzəşt etsin mərd adam gərək.
Aşiqlər qovğası şişmşəktək olar,
Naz ilə vəhşətin tafavütü var.
Üzrü var, istisə Şirin bu qədər,
Məşhurdur ki, şirin hərarət verər.
Bu tək Şirin deyil, heç tənə vurma,
Tumsuz olarmı heç, bir düşün, xurma?...
Bəxt öz sahibinə eyləsə çox naz,
Onun əzabından çəkinmək olmaz.
Pərgar hansı səmtə dolansa əgər,
Fırlanıb-fırlanıb yerinə dönər...
Bu çətinlik keçər, mən ümidvaram,
Yetib istəyinə, şah olar aram".
Şahı bu vədəylə eləyirdi şad,
Xərabəd bir könlü edirdi abad.
Uğurlu fal açdı taxtına şahın,
Doğsun bəxt ulduzu baxtına şahın.

XOSROVUN GETMƏSİNDƏN ŞİRİNİN PEŞMANLAYIB ONUN ARDINCA QƏRARGAHA YOLLANMASI

Bu sözləri deyən müdrik ixtiyar,
Bu sayaq eylədi bizi xəbərdar:
Şah gedib, o dilbər qalanda yalqız,
Daş qəlbə daş vurub, oldu rahatsız.
Kirpiyindən axır dayanmadan yaş,
Döyürdü özünü o yavaş-yavaş.
Yanıqlı ahından hava susadı,
Axdı göz yaşları, yeri suladı.
Kirpiyi durmadan axıdırdı qan,
Hər nalə etdikcə olurdu nalan.
Yarımcan quş kimi səndələyirdi,
Nərgizdən səmənə dürr ələyirdi[1].

[1] Bu misrada işlədilən Nərgiz — göz; səmən — yanaq; dürr — göz yaşı deməkdir. Beytin mənası: Həyəcandan çırpınaraq gözlərindən yanaqlarına inci danələri axıdırdı (yəni ağlayırdı).

Əli gəlmir tutsun qəm ayağını,
Qüssə əritməsin ürək yağını.
Taqətsiz ürəyi şura gələrkən,
Utandı tutduğu qaba işlərdən
Gülgünə atlandı, yüyənni çəkdi,
Göz yaşı gül rəngli, at da gülrəngdi.
Atı tər içində gedəndə yenə,
Sanki su oturmuş odun üstünə...
Şahın dərgahından baxanda Şapur,
Görmüşdü bir atlı atını çapır.
Şapurun əfsunlu sözləri bu dəm,
Yuxuya vermişdi Xosrovu möhkəm.
Oyatmayıb əsla o yatmışları,
Şapur çıxıb getedi Şirinə sarı.
Dedi: "Kimsən burda, ey pəri, səslən!
Pəri deyilsənsə, de, nə gəzirsən?
Şir bu yerə gəlsə inan tük salar,
Qarıncaya dönər burda ilanlar".
O dilbər Şapuru tanıdı görcək,
Sıçradı Gülgündən yerə ceyrantək.
Təəcübdə qaldı Şapur bu işdən,
Yaxınlaşdı görsün kimdi bu gələn.
Sataşanda gözü o şux dilbərə,
Papaq göyə atdı, baş əydi yerə.
Söylədi: "Nə əcəb, ey pərisima!
Ayaq tozun bizə oldu tutiya"[1].
O gözəl Şapura niyaz eylədi,
Bir qadın diliylə tərif söylədi...
Onun məqsədini biləndə Şapur
And içdi, razıyam, doğru söz budur.
Gülgünü, Şəbdiztək tövləyə saldı,
Şirini Pərviztək eyvana aldı.
Şahın iki yerdə sarayı vardı,
Bəzəkdən ulduztək yanıb parlardı.
Biri göz önündə eyşü işrətçün,
Biri də xəlvətdə istirahətçün.
Şapur tez apardı o şux dildarı,

[1] *Tutiya* — gözə sürtülən dərman, yağ.

Yataqçün düzəltmiş çadıra sarı.
Əlindən yapışıb saldı içəri,
Gərdəyi bağlayıb qayıtdı geri.
Qəlbi şad üz tutdu şahın yanına,
Müntəzir dayandı şah fərmanına.
Gah gəzir gülşənin dörd bir yanını.
Gah da yandırırdı sönən şamını.
Şirin yuxusundan şah birdən qalxdı,
Göydəki ay kimi alnı parladı.
Dedi: "Sağ ol, Şapur, mən yuxlayırkən,
Sən taleyin kimi oyaq qalmısan.
Sənin iqbalınla yuxu görmüşəm,
Könlümdə qalmayıb nə kədər, nə qəm.
Yuxuda nə gördüm: səfalı bir bağ,
Hardansa əlimə keçdi bir çıraq.
Bu mehtab, bu şamla tökərək tədbir,
Gəl, mənim yuxumu sən eylə təbir".
Yuxunu yozmağa dil açdı Şapur,
Dedi: "Artıq olsun gözlərində nur.
Bu qaranlıq gecə bir ulduz olar,
O baldodaq gələr, yuxun düz olar.
Bunun sağlığına gəl şərab içək,
Yerlərə ləldən bir paltar biçək.
Gəl, sabah düzəldək bir yeni məclis,
Köhnə şərab olsun, bir təzə nərgis.
Şərqdə göstərəndə günəş üzünü,
Dənizdən qaldırıb kafur tozunu.
Kafur iyli meyi töküb camlara,
Bu qəm dəryasından çıxaq kənara".
Lalətək qızardı şah sevincindən,
Nərgiz kimi yumdu gözünü birdən.
Günəşin beşiyi düşərkən yola,
Cəmşid bəzəyini geyindi dünya...
Tez adam çağırdı, buyruq verdi şah:
qurulsun dağlarda böyük barigah.
Barigahın başı dəydi göylərə,
Bədnəzər xar olub, gömüldü yerə.
Altmışa bərabər eni-uzunu,
Camaat qul kimi sarmışdı onu.

Şahanə həmayil taxan hər sərhəng,
Bəzədi dərgahı qızıl heykəltək.
Bayraq qotazıtək əyib papağı
Deyləmilər kəsdi tez solu, sağı...
Girdə çadırlar da örtmüşdü düzü,
Qamaşırdı ayın, günəşin gözü.
Çadırdan birində oturmuşdu şah,
O birində Şirin çəkmədəydi ah.
Yerə şaha layiq saldılar zərbəf,
Min zinət alırdı ondan hər tərəf.
Torpapından dağ-qaş saçırdı külək,
Yel gətirən xəznə bu imiş, demək.
Carçı toplamışdı bütün həmdəmi,
Ora buraxmırdı bir naməhrəmi.
Şahın hərəmində yoxdu özgə kəs,
Bir hərəm qulları — lal kimi dinməz.
Müdrik nədimlərdən bir neçə nəfər,
Kürsünün üstündə əyləşmişdilər.
Hər yana — aşağı, həm də yuxarı,
Qoyuldu yaqutdan noğul qabları.
Hər kəsin əlində işlənən zərdir,
Qaş-daşlı bir turunc tacdır, ənbərdir.
Yumşaq qızıl [illegible] barmaq aralarından,
Çıxırdı şah onu sıxdığı zaman.
Saqi əlində camı, cam içində mey,
Nəğmələr səslənir, səslənirdi hey...
Dünyanı bürüyüb asiman kimi,
Barbəd gətirmişdi fəğanə simi.
Nəğməylə dostlara səfa verirdi,
Xəstə ürəklərə şəfa verirdi.
Qalxıb ucaldıqca udunun səsi,
Hər teli çalırdı Davud nəğməsi.
Zəngulə xoş səslə axıb gedirdi,
Nəfəsi İsatək can bəxş edirdi.
Manqala dönmüşdü əlindəki ud[1].

[1] "*Ud*" — sözünün iki mənası var: o həm çalğı aləti, həm də ətirli maddə adıdır. Beytin mənesı: Onun (Barbədin) əlindəki ud (çalğı aləti) manqal xasiyyəti daşıdığından ud (ətirli maddə) kimi öz nağməsilə könülləri yandırırdı.

Könüllər yanırdı onda sanki ud.
O, şəkər tökürdü çalan əliylə,
Yatırdı bərk gecəquşular belə...
Nikisa cəngiylə tufan edirdi,
Ərğənun telini dilləndirirdi.
Xosrov da onlara edərək rəğbət
Deyirdi: sizindir bu qəlb, bu dövlət.
Fırlanan çadırdan gün çəkilərkən
Gözəl pəri kimi ay doğdu birdən.
Şirin olan yerin ətrafında tək,
Dolanırdı Şapur bir pərvanətək.
Pərdənin ucunu qaldırıb canan,
Dedi: "Gəlsin biri çalğıçılardan.
Bu dərgahda gəlsin çənglə otursun,
Halımla ahəngdar bir mizrab vursun.
Halıma sazını uyğun eyləsin,
Hər nə kim, mən desəm, onu söyləsin!"

ŞİRİNİN DİLİNDƏN NİKİSANIN NƏĞMƏ OXUMASI

Nikisa, necə ki, demişdi Şirin,
Bir qəzəl oxudu rast üstə həzin:
"Ey bəxtimin gözü, yatma, bir zaman,
Bəlkə səadətdən tapasan nişan.
Səbrin dağından çıx, ümmid səhəri,
İşıqlat qəlbimi, qov bu kədəri!
Ey bəxt, bir neçə gün gəl mənə yar ol,
Aç bağlı bəndimi, mənə açar ol!
Ey tale, yatma, bir məharət göstər,
Burax acizliyi bacarsan əgər.
Ey dost, hümmət elə, əl qaldır barı,
Qabağından qaçsın qəm qoşunları.
Ürək od içində, ciyər dolu qan,
Rəhm etmək istəsən, gəlmişdir zaman.
Bundan daha düşkün bir aciz olmaz,
Bundan daha yazıq kimsəsiz olmaz.
Ələ su tökməyə yaramasam da,
Qoya bilərəm ki, kababı oda.

Gər şərbət verməyə layiq deyiləm,
Şişə açmağı ki, yaxşı bilirəm.
Naxış salmasam da paltara əgər,
Üzərlik yandırmaq əlimdən gələr.
Tikə bilməsəm də ipək paltarı,
Ətəyindən tozu çırparam barı.
Məni kölgə kimi salma torpağa,
Ağlayıb düşmüşəm özüm ayağa.
Sənin kimi aya lazımdır Ülkər,
Qadanı almağa bir Zöhrə istər.
Gəlib sarayında qalaram müdam,
Şahlıq iddiam yox, kəniz olaram.
Halımı soruşsan, nə söyləyim mən?
Özün bunu məndən yaxşı bilirsən.
Düşün, necə olar qəm çəkən qərib?
Neyləsin işində aciz, müztərib[1].
Aşiqlikdə gültək yırtdım pərdəmi,
Görmədən buraxıb getdim aləmi.
Torpaqtək oxlara mən hədəf oldum,
Təzə lalə kimi gənc ikən soldum.
Bir ümidlə verdim dünyanı yelə,
Bir xülya üstündə olmuşam belə.
Nə bir arxam var ki, havadar ola,
Nə də bəxtim var ki, mənə yar ola.
Suda çılpaq batan belə demişdir:
"Ölüdə bəxt olsa, yenə bir işdir".
Yalqız oturmuşam, sızlayır yaram,
İstəyin budursa, razı olaram.
Mənim istədiyim gəlməsə ələ,
Qatlaşıb duraram, sən şadlıq elə.
Yoxsa mən acıyam, yaxınlaşırkən,
Ud kimi alışdım dodaqlarından.
Böyük bir şadlıqdır mənə bu yanğın,
Xoşdur belə yanmaq, bil, aşıqlarçın.
Mən buyruq vermirəm sənə, özün bil,
İstəsən gözümdən bu yaşları sil".

[1] *Müztərib* — burada iztirablı mənasındadır.

ŞİRİNİN ÇADIRDAN ÇIXMASI

Xosrov ilə Şapur danışan zaman,
Gördülər qərq oldu bir nura cahan.
Çadırdan çıxdı o nazlı dilbər,
Çıxdı buludlardan elə bil qəmər.
Sərxoş əyyar[1] kimi göstərib ülfət,
Səcdə etdi şaha o gözəl afət.
Şah məşuqəsini ayaqda görcək,
Başının dürrünü torpaqda görcək.
Yer verdi başında o şux marala,
Gərək şahın tacı başında ola.
Əvəz verdi onun xidmətlərinə,
Birə on qat desəm, az olar yenə.
Mehribanlıq etdi, öpdü torpağı,
Sonra da istədi öpsün dodağı.
Xosrovun ürəyi şölələnirkən,
Şirinin qaşları çatıldı birdən.
Şah heyran qalmışdı: bu gülrəng sifət,
Neçin tez tutuldu, nədir bu illət?
Pıçıltıyla şaha söylədi Şapur:
"Əgər ay tutuldu, üzrü var, odur.
Çünki bu günəcən o qəlb parladan,
Yaxşı ad saxlamış eldə hər zaman.
İndi qorxur şahın hissi, xəyalı,
Ay üzünə qoysun xəcalət xalı".
Şah baxtı xoş barlı ağac toxmuna,
Gördü ki, peyvəndsiz əl yetməz ona.
Əhd etdi, söz verdi, and içdi, hərgiz,
Ona əl vurmasın əsla kəbinsiz.
Toplasın dünyanın böyüklərini,
Nigahla bənd etsin o dilbərini.
Lakin bu tədbirə bir az vaxt gərək,
İndiki camıma mey töksün, içək.
Açılsın alnımız, şad olaq bir az,
Belə xoş gecəni boş qoymaq olmaz.
Şahın ilqarından Şirin oldu şən,

[1] *Əyyar* — olduqca çevik, süratlə qaçan, bacarıqlı, əlindən hər iş gələn adam.

Ülkəri götürdü ayın üzündən.
Şadlanıb gülərək həvəsə gəldi,
Saçının hər teli bir rəqsə gəldi.
Qızıl bəzəklərin səsindən guya,
Oxuyub çalanlar getdi yuxuya.
Qızardı şərabtək pənbə dodaqlar,
Hamı bir qurtumdan oldu məst, xumar.
Ay çalğıçı olsa, günəş də saqi,
Şadlıqdan, nəşədən nə qalar baqi?
Ürək xumar oldu sərxoşlanaraq,
Gizli məqsədlərdən qaldılar uzaq...
Dostunun qəlbini əldə edərkən,
Şah gültək açıldı sevindiyindən.
Könlünü göz yaşı ovutdu şamtək,
Aya ulduz saçdı o ətək-ətək.
Kirpiklə gözünü dikmişdi oda,
Sanki ud yanırdı ay manqalında.
Gah sürtür nərgizin al qumaşına,
Gah sünbül saçını sarır başına...
Qıvrım saçlarını bəzən açardı,
Saçları da aya ətir saçırdı.
Başından çarqatı bəzən açaraq,
Oğlantək qoyurdu başına papaq...
Belə keyf çəkdilər bir həftə tamam,
İşləri üzr idi, naz idi müdam.
Gündüz keyf məclisi, şərab, çalğı, səs,
Nəşəsiz keçmirdi orda bir nəfəs...
Şah düşərgəsindən yola düzəldi,
Öz qoşunlarıyla paytaxta gəldi.
Ağzından getməmiş şərabın dadı,
Şəhərə gəlincə şadlıq başladı.
Bir ay sifətlinin qara qaşları,
Bəxşişlə bəzədi bütün diyarı.
Səxavətli edər kişini dövlət,
Yer zəngin olmasa, bar verməz, əlbət.
Dənizlər olmasa, yağmaz buluddan,
Yağış da yağmasa, yaranmaz ümman.
Cibi boş olandan bir bac alınmaz,
Köhnə xarabadan xərac alınmaz.

Şah dedi: "Bir gecə qoy münəccimlər
Yaxşıya, yamana baxsın bir qədər.
Qaranlıq gecəyə göz gəzdirərək,
Bir gün seçsinlər ki, olsun mübarək.
Ay gəcavəsini salıb o günə,
Bəlkə də gətirək günəş bürcünə".
Münəccimlər xeyli ölçüb biçdilər,
Toy üçün uğurlu bir gün seçdilər.

XOSROVUN ŞİRİNİ QƏSRDƏN MƏDAİNƏ GƏTİRMƏSİ

Firuzə göylərə işıq saçıldı,
Sübhün gəlininin bəxti açıldı.
O gəlin özünə verib yaraşıq -
Çıxdı pərdəsindən, yayıldı işıq.
Bir bəzək düzəltdi Xosrov gəlinçin,
Günəş xəcalətdən büküldü çin-çin.
Min qaragöz dəvə üstü yun şallı,
Tükləri qırmızı, sarı xalxallı,
Min cavan köhlən at üstə yaraqlı,
Saf qızıl yəhərli, dəmir dırnaqlı,
Min baş qara rəngli ulduzgöz qatır
Ki, cövlan edəndə fələyə çatır...
Minlərlə ay üzlü, ipək libaslı,
Qulaq zər halqalı, papaq almazlı.
Min sandıq, min xəznə- içi cəvahir,
Şaha layiq sovqat düzüldü bir-bir.
Qızıl, ipək dolu məfrəşi, tayı,
Yüz nədir, beş yüzdən artıqdır sayı.
On kəcavə vardı tovuz quşutək,
Hərəsində bir qız — kəklikdən göyçək.
Bir kəcavə vardı Şirinçün ayrı,
Qızıldandı onun içi, bayırı.
Taqi-Kəsradan ta Bisütunacan
Qızıl qotaz atla dolmuşdu hər yan
Nizələr pozmuşdu yer ahəngini.
Bayraqlar dəyişdi göyün rəngini.
Parlaq kəcavələr, təxti-rəvanlar —

İçində gözəllər, igid cavanlar.
Yola şabaş səpən gözəllər yenə
Zərbəf salmışdılar ay üzlərinə.
Ürək əsir edən nə qədər gözəl,
Ceyran göz, müşki xal, ay üz, gümüş əl.
Hər bir sərv boylunun başındasa var,
İraqlılar kimi gözəl çutqular.
Köhlənlər belində qızlar gedirdi,
Saçlarını sanki qamçı edirdi.
Saçlara düzülmüş qızıl cərgələr,
Qızıl cərgələrdə mirvarilər tər.
Belə bir cəlalla, bu dəbdəbəylə,
Yaman göz dəyməsin bu canlı selə.
Xosrov əmr etdi ki, möbidlər gəlsin,
Müdriklər toplansın, məclis düzəlsin.
Şah dedi Şirinin hekayəsini,
Hamı heyran qalıb, kəsdi səsini.
Şah dedi: "Şirinə olmuşam aşiq,
Hər cürə hörmətə layiqdi, layiq.
Mənə mehribandır, özü saf, təmiz,
Kim yaşayar belə azad, ləkəsiz.
Qoy hərəmim olsun, sarayda qalsın.
Onunla fəxr edim, başım ucalsın.
Mey gül ilə xoşdur tuta birgə cam,
Hər quş öz cütüylə tez olar aram.
Öküz cüt olmasa kotanda əgər,
Tək öküzlə, deyin, yeri kim sürər?"
Hamısı sevindi, hamı oldu şən,
Dedilər: "Afərin bu işə, əhsən!""
Əlindən tutaraq Şirininin şah
Əmr etdi möbidə kəsilsin nikah.
Lazımi hazırlıq görüb gəlinçin,
Möbid qaydasıyla kəsildi kəbin.
Edincə Şirini şah öz gəlini,
Hərəmə göndərdi o nazənini.

XOSROVLA ŞİRİNİN TOYU

Səadət bir gülü bəslərsə əgər,
Bəslədiyi gülə həvaskar istər.
Əvvəlcə tikərək tale bir papaq,
Şah başına qoyar vaxtında ancaq.
Üzgüçü dənizdən dürrü çıxardar,
Taxar öz tacına sonra hökmdar.
Şirin ki, olmuşdu təzə şanlı bal,
Xosrovu səslədi: "Bu badəni al!
İç, sənə nuş olsun, qəm çəkmə bir an,
Şirindən qeyrisi çıxsın yadından!"
Bir tərəfdən özü Xosrova gizlin,
Xəbər göndərdi ki: "Bəsdir, içməsin".
Dedi: "Bu gecəlik camı tərk elə,
İşrət məclisini quraq mənimlə.
İçkini sevirsən, Şirindən əl çək,
İki sərxoşluğa dözməz bir ürək.
Hər kəsin başını qızdırsa şərab,
Anlamaz duzludur ya şitdir kabab.
Əgər əli çatsa öz atəyinə,
Deyər ki: məst idim, bilmədim yenə.
Bir sərxoş eləsə yüz bikri[1] qarət,
Ayılıb unudar, belədir adət.
Çox sərxoş qıfılı özü açar şad,
Ayılıb oğrudan eyləyər fəryad".
Şirinin sözündən o şahi-əzəm,
Xoşlandı və dedi: "Ey gözəl sənəm!
Ancaq keyf günündə qəm çəkmək olmaz".
Çalğılar çalındı, qalxdı xoş avaz.
Nikisa oxuyur, Barbəd çalırdı,
Zöhrə bu səslərdən ləzzət alırdı.
Bəzən rud deyirdi: "Saqi, mey gətir,
Eşq olsun bu keyfə, sən bir cam yetir".
Şərab söyləyirdi Barbədə bəzən:
"Çal xoş olsun ilin keçən ilindən".
Şirinin adına cam doldurur hey,

[1] *Bikr* — bakirə, ərə getməmiş qız.

Şah ara vermədən içir peydərpey.
Dalbadal piyalə doldurub içdi,
Bu təhər gecədən bir xeyli keçdi.
Bir zaman gəldi ki, məclis bitərək,
Bəy gəlin yanına gedəydi gərək.
Şah sərxoş olaraq qaldı yerində,
Apardılar onu çiyinlərində...
Tovuz kimi yatdı iki nov cavan,
Tovuzlar çox gözəl olur yatarkən.
Qalxdıqda o Şirin yuxudan daha,
Çox şükür etdilər böyük allaha.
Sonra yuyundular oldular təmiz,
İbadət etdilər tanrıya səssiz.
Bir ay pozulmadı toyun ahəngi,
Öz yerində qaldı bəzəyi, rəngi.
Humeyla, Səməntürk, bir də Humayun,
Etdi əllərini xınayla gülgün.
Bir yerə yığaraq bir gün onları,
Xosrov geyindirdi gəlin paltarı.
Onlara yaraşan bəzək də verdi,
Gövhər, qızıl, daş-qaş, ipəkdə verdi.
Şapura verdi şah Humayunu tez,
Bir xurma yemişdi, bil, verdi əvəz.
Etdi Səməntürkü Barbədə gəlin,
Nikisaya dedi: Humeyla sənin.
Məhin Banunun da yerini bütün,
Şapura bəxş etdi hakimlik sürsün.
Şapurun əlinə keçəndə dövlət,
Tikdirdi o yerdə çoxlu imarət.
Dezqana ki, durur bu gün də belə,
Deyirlər tikilib Şapur əliylə.
Ondan sonra Xosrov bəxtiyar oldu,
Hər zaman taleyi ona yar oldu.
Səadət, səltənət, həm də cavanlıq —
Daha bundan yaxşı nə lazım artıq!
Gecə-gündüz içki, çal-çağır, söhbət,
Dünyanı yeyirdi çəkmirdi xiffət.
Dünyada ye, yaşa, sev bu aləmi,
Nəyinə lazımdır dünyanın qəmi!

Dünya bəxş edirdi, dünya yeyirdi,
"Əvəzdir pis günə bu keyf" deyirdi.
Bir müddət keçmədi, açıldı gözü,
Bu keyfcil həyatdan utandı özü...
Xosrov dönməsə də öz ilqarından,
Qorxudurdu onu vəfasız dövran.
Nərd atan görərdin bəzən Pərvizi,
Bəxtitək çapardı, bəzən Şəbdizi.
Gah Barbəd çalırdı, dinləyirdi şah,
Gah Şirini öpüb olurdu gümrah.
O təxt, Barbəd, Şəbdiz, ismətli Şirin,
Əlinə yetincə Xosrov Pərvizin.
Keçmişdəki yuxu yadına düşdü,
Abad ürəyinin qanı uyuşdu.
Bilirdi bu suda, torpaqda olan,
Xarabəyə dönüb gedər bir zaman,
Ay bədr olan zaman bürünər nura,
Uğrayar zavala get-gedə sonra.
Meyvə kal olduqda böyüyər, artar,
Yetişən zamanda yerə düşər bar.

ŞİRUYƏNİN XASİYYƏTİ VƏ XOSROVUN İŞİNİN AQİBƏTİ

Xosrov öyrənərkən, dərsi, hikməti,
Tərk etdi dünyanı, eyşi, işrəti,
Məryəmdən olmuşdu bir kal övladı,
Şir kimi qorxulu, Şiruyə adı.
Beyni xərçəng dolu, zorba bir eşşək,
Ürək bulanırdı üzünü görcək.
Ala və göygözlü bir üzügülməz,
Ondan iyrənirdi rast gəlsə hər kəs.
Deyirlər bu oğul onca yaşında,
Min fikir bəslərmiş kinli başında.
Gəlin gələn zaman Şirin, baxaraq,
"Kaş mənim olaydı", — deyirmiş alçaq.
Sevdiyindən deyim, yoxsa kinindən,
Elmindən, bəxtindən, yoxsa dinindən?
Qaranlıq çökmüşdü ondan saraya,

İnciklik salırdı daim araya.
Şah Büzürgümidə dedi: "Əvvəldən,
Bu dönük oğuldan narazıyam mən.
Uğursuz insanlar çox yaman olar,
Taleyində onun min bir fəsad var.
Çox pis niyyətlərlə gəzir aləmi,
Anasına uymur canavar kimi.
Çıxmaz bu çirkindən bir yaxşı rəftar,
Məsəldir, deyərlər, oddan kül olar.
Fikri özündədir, çox xudpəsənddir,
Başqasını saymaz, özünə bənddir.
Onun nə huşu var, nə də vüqarı,
Uzaqdır onlardan, yoxdur heç arı.
Tüstü kimi çıxdı mənim odumdan,
Ancaq məni görcək yan qaçır hər an.
Mən şahlar başından tac aldım, ancaq
Oğlum naxələfdir, bir bəxtimə bax!
Nə mənə uyuşur, nə də Şirinə,
Bacılarıyla da düz gəlmir yenə.
Palanduza necə baxarsa eşşək,
Bu div o pəriyə baxır onuntək.
Məni gürzə bilir o gürzərəftar,
Yəqin ilanam ki, böylə xalım var.
Hər anadan olan övladdır məgər?
Hər çiçək bal verməz, hər qamış şəkər.
Qohumdan mehriban yadlar az deyil,
Həm vəfalı, sadiq, həm də şirindil.
Çox övlad öldürdü doğma ananı,
Dəmirdən incidi çox daşın canı".
Büzürgümid dedi: "Müdrik hökmdar,
Pak qəlbin hər işdən olmuş xəbərdar.
Dərdi-sər olsa da bu oğul sənə,
Öz gövhərindəndir bu parça yenə.
Yararmı olasan övladla düşman?
Ürək ayrılarmı saldığı bağdan?
Nar öz meyvəsini başında saxlar,
Odur təpik vurmaz ona hər murdar.
Tut öz meyvəsini yerlərə tökər,
Odur ki, təpikdən əziyyət çəkər.

Sən yaxşısan, o da pis olmayacaq,
Öz tumuna bənzər bar verən budaq.
Paltarçün biçilsə əgər zər parça;
Qızıldır biçimdə düşən hər parça.
Oğlun harındırsa, bundan zərər yox,
Zəmanə yumşaldar, qəm eyləmə çox.
Belə qaynar, coşğun cavanlığı var,
Qocalsa hər şeyi tamam unudar".

XOSROVUN ÖLDÜRÜLMƏSİ

Ayın işığını gecə örtərək,
Div kimi azmışdı yolundan fələk.
Qaranlıq mey içmiş sərxoş zəncitək,
Dünyanın ağzını tikmişdi bərk-bərk.
Minəlli zəmanə düşmüşdü zordan,
Seçilmirdi mingöz fələk də kordan.
İki ayağında qızıldan zəncir,
Yatmışdı Şirinlə o böyük əsir.
Zəncir saçlı o büt hər gün yüz kərə,
Muncuq bağlayırdı bu zəncirlərə.
Şahın ayağını tez-tez ovaraq,
Zindanı edirdi bir pərqu yataq.
Eşqdən hekayə deyərdi nigar,
Hekayə səsinə rahat yatılar.
Şirin sözləriylə səpərdi şəkər,
Qoymayırdı şahı çəksin qəm, kədər.
Xosrov yatdı artıq, danışmaz oldu,
Şirinin gözləri yuxuyla doldu.
Hər iki sevgili yuxuya getdi,
Fələk yatmamışdı, gör nələr etdi!...
Pəncərədən girdi bir div sifətli,
Məhəbbət düşməni, çirkin xislətli.
Qəzəbdən qəssabtək bulaşmış qana,
Nəffattək od səpdi kini hər yana.
Oğru kimi evi gəzdi, dolaşdı,
Şahın yatağını tapıb yanaşdı.
Şahın ciyərinə xəncəri vurdu,
Şam söndü, Xosrovun ürəyi durdu.

Qəlbinə xəncəri vurduğu zaman,
Qanlı şimşək çaxdı sanki buluddan.
Aydan ayıraraq günəşi dərhal,
Uçdu pəncərədən o vəhşi qartal.
Oyandı padişah həycan içində,
Gözlərini açdı al-qan içində.
Axırdı sel kimi yatağında qan,
İncidirdi onu susuzluq yaman.
Öz-özünə dedi: "Çağırım Şirin
Mənə bircə qurtum sərin su versin".
Lakin könlü dedi: "Rəva deyil bu,
Gecələr doyunca yatmayıb yuxu.
Başıma gələni görərsə əgər,
Bir daha yatmayıb göz yaşı tökər.
Yaxşısı budur ki, qalsın diləyim,
Mən ölüm, qoy yatsın yorğun mələyim".
Şirini yuxudan oyatmadı o,
Belə ölüb getdi vəfalı Xosrov...

ŞİRUYƏNİN ŞİRİNƏ SİFARİŞ GÖNDƏRMƏSİ

Şiruyə sevirdi çoxdan Şirini,
Kimsəyə açmırdı ancaq sirrini.
Şirinə gizlicə göndərdi xəbər
Ki: "Bir həftə dözsə, hər dərdi keçər.
İki həftəlik ay sonra gül kimi,
Açılar bağımda, oxşar qəlbimi.
Eylərəm onu dövlətli, mallı,
Xosrovdan da artıq cahü-calallı.
Zər, ipək səpərəm ayaqlarına,
Bütün xəzinəni verərəm ona".
Şirin bu sözləri birdən eşitcək,
Tündləşdi sirkətək, coşdu şirətək.
Al dilə tutaraq etdi onu ram,
İnandı Şirinə ölməli adam.
Sonra da Xosrovun bütün varını,
Təzə-köhnəsini, palpaltarlarını,
Yoxsula, möhtaca payladı Şirin,
Ondan razı qaldı hər yoxsul, miskin...

XOSROVUN MƏQBƏRƏSİNDƏ ŞİRİNİN ÖZÜNÜ ÖLDÜRMƏSİ

Şirin yuxusundan ayıldı səhər,
Yeni təhlükədən verildi xəbər.
Həbəş qayıdarkən Həbəşistandan,
Kafur qabı sındı yolda bu zaman.
Qaladan baxırdı bir zənci aya,
O güldü girərkən ay bu qalaya.
"Bir tabut qurulsun! — Əmr etdi Şirin,-
Şahənşahə layiq, bəzəkli, zəngin!
Tutulsun o tabut gümüşə, zərə,
Çoxlu mirvariyə, saysız gövhərə!"
Kəyan qaydasında saxlayıb ayin,
Xosrovu qoydurdu tabuta Şirin.
O gün basdırmağa verildi qərar:
Səhərdən şəhidi dəfn etsin şahlar.
Cahangirlər olub piyadə yeksər,
Tabut dövrəsində səf çəkmişdilər.
Barbədin əlləri tutmurdu qələm,
Öz barmaqlarını etmişdi qələm.
Büzürgümid oldu ümidsiz artıq,
Söyüd yarpağıtək əsirdi yazıq.
Zəif, acı səslə edirdi fəryad:
Etdi könlümüzün evini bərbad?
Əcəm şahlarının dayağı hanı?
O kəskin qılıncı, bayrağı hanı?
Dünyanın Xosrovu nə oldu, heyhat...
Hanı Kəsra, Pərviz, hanı o büsat?
Köç başlayan zaman qarışar ara,
Tanınmaz nə Pərviz, nə Xosrov, Kəsra.
Kənizlər, qulamlar baş açıq, nalan,
Ortada sərvtək Şirin xuraman.
Sərxoş nərgizləri qara sürməli,
Təzə gəlin kimi xınalı əli.
Bir gövhər tənəsi sırğa yerində,
Saçının halqası çiyinlərində.
Bir ötrüyü vardı sarı nahidtək,
Əynində günəş tək qırmızı ipək.

Tabutun dalınca sərməst gedirdi.
O fitnəni görən fəryad edirdi.
Qırmayıb Xosrovla olan ilqarı,
Xuraman gedirdi bütün yolları.
Hər görən deyirdi: "Şirin sevinir,
Əsla qəmgin deyil, o fərəhlidir".
Şiruyə deyirdi: "Yaxın bir zaman,
Şirin olar ona qəlbən mehriban.
Şirin sərxoş kimi yolu gedirdi,
Şah sərdabəsinə eləcə girdi.
Tabutu Günbədə qoyub böyüklər,
Üz-üzə durdular sırada yer-yer.
Möbidlə danışıb son vida üçün,
Girdi məqbərənin içinə Şirin.
Qapını bağladı, qoy görməsinlər,
Yanaşdı tabuta əlində xəncər.
Götürdü örtüyü, tapdı yaranı,
Əyildi bir dəfə, öpdü yaranı.
Yaranın yerini öyrənən pəri,
O yerdən döşünə vurdu xəncəri.
Yatağı doldurdu isti, al qanı,
Təzələdi şahda köhnə yaranı.
Şahı qucaqlayıb düşdü yatağa,
Döş-döşə dayandı, dodaq-dodağa.
Sonradan ucaltdı öz naləsini,
Camaat eşitdi onun səsini:
"Qovuşdu tənə tən, yetdi cana can,
Aradan yox oldu işgəncə, hicran".
Xosrov məclisində yatan şəkərə,
Xoş olsun bu şirin yuxu yüz kərə.
Allaha xoş gələr hər mömin bəndə,
Bir dua edərsə, bura gələndə.
Desin: tanrım, əfv et o aşiqləri,
Bir cənnətə dönsün onların yeri!
Alqış bu ölümə, əhsən Şirinə!
Öldürən Şirinə, ölən Şirinə!
Məhəbbət yolunda ölüm budur, bax,
Canana belədir canı tapşırmaq.
Bil ki, namərd olmaz hər qadın olan,

Dərd çəkməyən kişi pisdir qadından.
Çox gözəl arvad var, mərdlikdə bir şir,
Çox ipək içində şirlər gizlənir.
Zülmün yollarında bir toz ucaldı,
Şümşada, nəsrinə vəlvələ saldı.
Qəmin dəryasından bir bulud qalxdı,
Dağlarda dağ kimi gur sellər axdı.
Havanı, torpağı birləşdirərək,
Çöllərin üstündən keçdi sərt külək.
Böyüklər bu sirdən tutanda xəbər,
Başlarına vurub nalə çəkdilər.
Çox sağ ol, ey dünya, ey dövran, əhsən,
Gəlini damada belə yetir sən!
Dünyada nə qədər rus var, zənci var,
Bundan daha yaxşı toy etməz onlar[1].
Bir taxta oturdu iki tacvər,
Məqbəri bağlayıb geri döndülər.
Məzarı tərk etdi o qəmli karvan,
Bu sözü yazdılar qayıdan zaman:
"Bu Şirindən başqa kimsə dünyada,
Özünü bir kəsə etməmiş fəda..."

[1] Bu beytdə rus- ağlıq əlaməti kimi gündüzə, zənci — qaralıq əlaməti kimi gecəyə işarədir. Beytin mənası: Dünya durduqca bundan yaxşı toy edilməyəcəkdir.

LEYLİ VƏ MƏCNUN

KİTABIN YAZILMASININ SƏBƏBİ

Bir gün nəşəliydim, aləm şad kimi,
Dəmlər içindəydim Keyqubad kimi[1].
Qaşlarım açıqdı, sanki bir kaman,
Qarşımda dururdu yazdığım divan.
Üzümə tutmuşdu güzgüsünü baxt,
Səadət saçımı darardı o vaxt.
Dəstə bağlamışdı güllərdən səhər,
Səhəri oxşardı yaqut şəfəqlər.
Könül pərvanəsi əlində çıraq,
Mən bülbül olmuşdum, məst olmuşdu bağ.
Bayraq qaldırmışdım söz zirvəsinə,
Hünər lövhəsini yazırdım yenə...
Bu zaman bir elçi gəldi eyvana,
Şahın məktubunu gətirdi mana.
On-on beş sətirdi şahın bu sözü,
Gözəl xətti ilə yazmışdı özü.
Hər hərfi bağ kimi güllər açmışdı,
Bir şəbçıraq[2] kimi şəfəq saçmışdı:
"Ey söz dünyasına hakim Nizami,
Qulluğa məhrəmsən, tut ilticamı.
Səhər yuxusunun pərdəsini at,
Yenə söz oynadıb bir sehir yarat.
Əqli heyran qoyan söz meydanında,
Min şirinlik göstər hər dastanında

[1] *Keyqubad* — İran tarixində Keyan sülaləsinin qüvvətli padşahlarından biri hesab edilir.
[2] *Şəbçıraq* — qaranlıqda parıldayan daş.

İstərəm Məcnunun böyük eşqinə,
Bir söz xəzinəsi açasan yenə.
Bakirə Leylitək, ey böyük ustad!
Şerdə iki-üç bakir söz yarat.
Deyim: bu şəkərdir, deyildir acı,
Deyim ki, bu sözdü başımın tacı.
Min eşq kitabından yüksək və təzə,
Sən öz qələminlə bir dastan bəzə.
Bu mövzu şahıdır bütün sözlərin,
Layiqdir bu sözə sənin hünərin.
Bu təzə gəlinə çəkəndə zəhmət,
Fars, ərəb diliylə vur ona zinət.
Sözün sərrafıyam, sən ki, bilirsən,
Təzəni köhnədən tez seçərəm mən.
Qüdrətin böyükdür, ona-on yarat,
Onda beş verməyi birdəfəlik at[1]
Kamal çövhərinin xəzinəsindən,
Gör, kimin sapına inci düzürsən.
Türk dili yaramaz şah nəslimizə,
Əskiklik gətirər türk dili bizə.
Yüksək olmalıdır bizim dilimiz,
Yüksək yaranmışdır bizim nəslimiz".
Qulluq halqasına düşdü qulağım,
Qan vurdu beynimə, əsdi dodağım.
Nə cürətim vardı ki, evdən qaçam,
Nə də gözüm vardı, xəzinə açam.
Ömrüm viran oldu, solub saraldım,
Bu əmrin önündə cavabsız qaldım.
Sirrimi deməyə bir məhrəm hanı?
Ona söyləyəydim bu macəranı.
Qəlbimdə can kimi əzizim olan,
Məhəmməd Nizami oğlum bu zaman,
Bu gözəl mövzuya könül verərək
Oturdu yanımda o bir kölgətək.
Öpdü ayağımı xeyli mehriban,
Dedi: "Ey göylərə meydan oxuyan,
"Xosrov və Şirin"i yazıb yaratdın,

[1] Ona on-saf qızıl; onda beş-qatışıq qızıl mənasındadır. Beytin mənası: Yazdıqların saf qızıl kimi qiymətli olsun, zəif misralar yazma.

Hər duyan könüldə bir zövq oyatdın.
Leyli-Məcnundan da yarat bir əsər,
Cüt olsun yazdığın qiymətli gövhər.
Bu gözəl mövzuda böyük sənət var,
Xoşdur qoşa gəzsə cavan tovuzlar.
Bir də ki, Şirvanşah, o baş hökmüdar
Şirvana, İrana olmuş şəhriyar.
O rütbə verəndir, nemət verəndir,
Şerə, sənətə də qiymət verəndir.
O səndən bir əsər edir iltimas,
Sən də hünər göstər o əsəri yaz".
Dedim: "Ayna üzlüm, sözündə möhkəm,
Sözün yerindədir, haqlısan bu dəm.
Lakin iki səmtə əsir ruzgar,
Fikir çox genişdir, könül mülkü dar.
Əfsanə dəhlizi dar olsa əgər,
Sənətin sözü də yolda ləngiyər.
Gərək söz meydanı gen olsun müdam,
Atını dördnala səyirtsin ilham.
Bu ayə olsa da aləmə bəlli,
Qəlbə gətirməyir şadlıq, təsəlli.
Şadlıqdır, eyhamdır sözün arğacı.
Bunlarla düzəlir söz ehtiyacı.
Kədərlə, zəncirlə bağlansa dastan,
Sözlər çılpaq olar, can sıxar, inan.
Onu həddən artıq bəzəsən əgər,
Dastanın üzünə ləkələr düşər.
Yoxsa çıxış yolu bu vəziyyətdən,
Mütləq bir neçə söz deməliyəm mən.
Bu dastanda nə bağ, nə ucalıq var,
Nə çalğı, nə şərab, nə xoşbaxtlıq var.
Qumsala, daşlığa ilham gedərmi?
Getsə də torpağa təsir edərmi?
Hər şer şadlıqla gəlsə nəfəsə,
Beyti hadisəylə başlayar rəqsə.
Odur ki, dünyada əzəl zamandan,
Kədərdən, qüssədən qaçmışdır insan.
Dərd yazan şairlər qanad salmışdır,
"Leyli və Məcnun"sa sözsüz qalmışdır...

İndi şah dil tökür bu təmtəraqla,
Deyir: "Bu kitabı adıma bağla".
Mənzil dar olsa da, bu gündən belə,
Mən Leyli-Məcnunu incəliyilə,
Bəzəyib bir zinət vurum ki, ona,
Gövhərlər səpilsin şahın yoluna.
Oxucu pərişan olsa da bundan,
Qoy eşqə can versin onda varsa can.
Yenə də öz oğlum dinlədi məni,
O açdı üzümə bu xəzinəni,
Ömrümün ilk gülü-o təkcə balam,
O ağız ləzzətim, o son piyalam.
Dedi: "Ey kəlamı əkizim ata[1]
Əsəri qardaşım, əzizim ata.
Yarat bu dastanı rəngli, boyalı,
Qoyma ki, süstləşə nəzmin xəyalı..."
Dörd min beytdən də çoxdu bu dastan,
Dörd aydan az vaxta yazmışam, inan!
Əgər başqa işlər olsaydı haram,
Bu, on dörd gecəyə olardı tamam.
Bu azad gəlini görən şad olsun,
Ona abad deyən, qoy abad olsun.
S.F.D. ili idi, rəcəbin sonu[2]
Çox gözəl şəkildə bəzədim onu.
Əgər tarixini söyləsəm əyan,
Dörd il keçmiş idi beş yüz həştaddan.
Sənətin əlilə tutdum bəzəyə,
Gətirib oturtdum bu kəcavəyə.
Şahımın mübarək gözündən başqa,
Kimsənin nəzəri dəyməsin ona.

[1] Nizaminin oğlu Məhəmməd atasının yazdığı əsəri özünə qardaş sayır, öz əkizi adlandırır.

[2] Ərəb əlifbasında hər hərf müəyyən say ifadə edir: S hərfi (üç nöqtəli)-500, F hərfi-80, D hərfi-4-ə bərabərdir. Şair bununla "Leyli və Məcnun"un yazıldığı tarixi göstərmişdir. Həmin rəqəmləri hesablayanda məlum olur ki, şairin bu əsəri hicri tarixi ilə 584-cü ildə, miladi tarixi ilə isə 1188-ci ildə yazılmışdır.

OĞLUM MƏHƏMMƏDƏ NƏSİHƏT

Sən, ey ön dörd yaşlım, hər elmə yetgin!
Gözündə əksi var iki aləmin!
Yeddi yaşar oldun o zaman ki, sən,
Açıldın gül kimi, güləndə çəmən.
İndi ki, çatmışdır yaşın ön dördə,
Başın sərv kimi durur göylərdə.
Qəflətdə oynama, qeyrət vaxtıdır,
İndi hünər vaxtı, şöhrət vaxtıdır.
Ucalmaq istəsən, bir kamala çat,
Kamala ehtiram göstərər həyat.
Uşaqkən əslini sorsalar bir az,
Ağac bar verəndə cinsi sorulmaz!
Elə ki, böyüdün, belədir qayda,
Atanın adından sənə nə fayda?
Sən aslanlar kimi keç cəbhələrdən,
Yalnız hünərinin balası ol sən!
Səadət kamalla yetişir başa,
Xalqa hörmət elə, ədəblə yaşa...
Öz adına layiq işlər gör ki, sən,
Axırda utanma xəcalətindən.
Oğul, sözlərimə yaxşı qulaq as!
Ata nəsihəti faydasız olmaz.
Görürəm şöhrətdə ləyaqətin var,
Şerdə, sənətdə məharətin var.
Şairlik eləmə! Dövrə bax ki, bir,
Tərif əvəzinə pislənir şer.
Şerdən ucalıq umma dünyada,
Çünki Nizamiylə qurtardı o da.
Hərçəndi sənətin çox rütbəsi[1] var,
Həyata faydalı bir elmi axtar.
Bu əyri cizgilər cədvəlində sən,
Özünü şərh edib özünü öyrən!
Ol öz vicdanının sirrinə açar,
Çünki bu mərifət qəlbə nur saçar..
Bir elmi öyrənmək istədikdə sən,

[1] *Rütbə* — bu misrada növ mənasındadır.

Çalış ki, hər şeyi kamil biləsən.
Kamil bir palançı olsa da insan,
Yaxşıdır yarımçıq papaqçılıqdan.
Məndən söyləməkdir, səndən eşitmək,
Bir insan əliboş gəzməsin gərək.

AZ DANIŞMAĞIN GÖZƏLLİYİ

Sözün də su kimi lətafəti var,
Hər sözü az demək daha xoş olar.
Bir inci saflığı varsa da suda
Artıq içiləndə dərd verir su da.
İncitək sözlər seç, az danış, az din,
Qoy az sözlərinlə dünya bəzənsin.
Az sözün incitək mənası solmaz,
Çox sözün kərpictək qiyməti olmaz.
Əsli təmiz olan saf mirvarılar,
Suya və torpağa min bəzək vurar.
Mədənlə dolsa da hər bir xəzinə,
Hər kiçik zərrəsi dərmandır yenə.
Ürəyi oxşayan bir dəstə çiçək,
Yüz xırman otundan yaxşıdır, gerçək!
Yüz ulduz yansa da göylərdə, inan,
Bir Günə baş əymək xoşdur onlardan.
Göydə parlasa da nə qədər ulduz.
Günəşdir nur verən aləmə yalnız.

ŞADLIQLA XALQA XİDMƏT ETMƏK

Bir daş deyilsənsə, donub qalma sən,
Çolaq deyilsənsə, diribaş tərpən.
Keçənin üstünə vur ayağını,
Təmizlə keçənin toz-torpağını!
Daş-kəsək olsa da keçdiyin bu yol,
Rəqsində oynağan fələk kir[illegible] söl.
Bağışla atını, sən get piyad[illegible]
Sillələr yesən də mərd ol dunyada.
Bacarsan hamının yükünü sən çək,
İnsana ən böyük şərəfdir kömək.

Sən də əldən düşüb yorulsan əgər,
Sənin də yükünü bütün el çəkər.

DASTANIN BAŞLANMASI

Bu söz incisini düzən zaman mən,
Belə danışmışdır bu nəqli deyən:
Ərəb torpağında bir kişi varmış,
Şöhrəti, hörməti aşıb daşarmış.
O imiş başçısı Amirilərin,
Abadmış torpağı olduğu yerin.
Yel kimi əsdikcə şöhrəti, şanı,
Ətirlə yuyarmış Ərəbistanı.
İnsanlıq elmində bolmuş hünəri,
Heyrətə salarmış o, dünyaləri.
Ondaymış ərəbin hər bir ixtiyarı,
Qaruna[1] bənzərmiş dövləti, varı.
Fəqirlər, qonaqlar razıydı ondan,
Bəxti çıxmamışdı öz qabağından.
O, bir xəlifətək məşhur olsa da.
Övladsız, işıqsız bir şamdı o da.
Sədəfdən daha çox oğul arardı,
Dənsiz sünbül kimi dən arzulardı.
Deyərdi bəxt gəlib imdada çatsın,
Onun da ağacı bir budaq atsın.
Özü sərv kimi qopsa kökündən,
Başqa sərv boy atsın onun mülkündən...
Övlad arzusuyla yanırdı qəlbi,
Ləl üçün sıxılan bir mədən kimi.
Onun naləsini eşitdi Allah,
Ona da bir oğul verdi bir sabah.
O, nar kimi gülər, çiçək kimi şən,
Min dəfə gözəldi nardan və güldən.
Onda gövhər üzlü bir sifət vardı,
Ge[illegible] sifətdən gündüz olardı.
[illegible]a baxan kimi oğlun üzünə,
Açdı xəzinəni ellər üzünə..

[1] *Qarun* — çox varlı-dövlətli bir adamın adıdır. Ədəbiyyatda var-dövlət ahibi kimi rəmzi mənada işlədilir.

Bir müddət dayələr göz oldu buna,
Süd verdi ərəbin bu ilk oğluna.
Zəmanə mehriban dayələr kimi,
Məhəbbət südüylə onu bəslədi.
Onun dodağına hər damla süddən,
Bir vəfa kəlməsi yazıldı bilsən!
Verilən mayədən körpəcik doydu,
Köksünə bir dostluq ürəyi qoydu...
Lalətək ağzını südlə islatdı.
Səmən yarpağıtək südlə boy atdı.
O, süd içindəki bala dönürdü,
Sanasan beşikdə Ay görünürdü.
Boy atıb ikicə həftəyə doldu,
Lap on dörd gecəlik ay kimi oldu.
Bilindi ondakı hünərlə vüqar,
Adını hünərli Qeys qoydular.
Güldü bir yaşında gözəl camalı,
Camala can verdi onun kamalı.
Suvardı körpəni eşqin əlləri,
Üzündə parladı sevda gövhəri.
Şadlıqla iki-üç yaşına çatdı,
Öz könül bağında azad boy atdı.
O, yetişən kimi yeddi yaşına,
Düzüldü bənövşə, lalə başına[1].
Böyüyüb on yaşa çatandan bəri,
Oldu gözəlliyi dillər əzbəri.
Kim onun üzünü görsə uzaqdan,
Ona can sağlığı dilərdi haqdan,
Atası gördükdə gülüb sevindi,
Məktəbə yolladı oğlunu indi.
Bilikli alimdən istədi kömək,
Ona gecə-gündüz sərf etsin əmək.
Ona yoldaş oldu bir bölük uşaq,
Sən bir onlardakı səadətə bax!
Hər uşaqda qorxu və ümid vardı,
Dərsinə, elminə can yandırardı.
Xırda oğlanlarla qızlar yanaşı,

[1] Beytin mənası: O, yeddi yaşına çatanda bənövşə rəngli teli lalə yanaqlarının ətrafına düzüldü.

Hamısı olmuşdu sıra yoldaşı.
Hərəsi bir yerdən, bir qəbilədən,
Bu ədəb evində öyrənirdi fənn.
Qeysin elm işində vardı hünəri,
Dodağı saçırdı söz inciləri.
Orada bakirə bir inci vardı,
Sırada Qeys ilə bir oturardı.
Hələ saf qalmışdı o gözəl dilbər,
Kamalı olmuşdu dillərdə əzbər.
Camalı Ay kimi, süd işıqlıydı,
Boyu sərv kimi yaraşıqlıydı.
Qəmzə xəncərini çəksəydi əgər,
Min sinə deşərdi o nazlı dilbər.
Ahu gözlərini süzsəydi bir an,
Yanıb məhv olardı bütün bir cahan.
Ərəb ayı kimi sifəti vardı,
Əcəm türkü kimi könül ovlardı.
Saçları gecəydi, çamalı bir bağ,
Sanki qara qarğa tutmuşdu çıraq[1]
Lələ bəzənmişdi püstəcik ağzı,
Şəkər dodaqlıydı o ellər qızı.
Nə qədər istəsən şəkər qırardı,
Yalnız şəkər deyil, ləşkər qırardı.
Qoynunda bəslərdi qızı gözəllər,
Sevərdi, oxşardı onu ağ əllər.
Dünyanın həyalı bir dilbəriydi,
Gənclik dastanının şah əsəriydi.
Onun miravirisi-alın təriydi,
Boyun həmayili-hörükləriydi.
Ənliyi anadangəlmə qırmızı,
Sürməni neylərdi o ellər qızı.
Öpərdi xalını qara telləri,
Zülfünə bağlıydı camal gövhəri.
Bir ona düşmüşdü hamının meyli,
Zülfü də "leyl"idi, adı da Leyli[2]
Qeys onu gördükdə heyrətdə qaldı,

[1] Camalı gecə kimi qara saçları arasından işıq saçırdı.
[2] *Leyl* — ərəbcə gecə (qara) mənasındadır. Yəni zülfü (saçı) gecə kimi qara, adı da Leyli idi.

Ona könül verdi, könlünü aldı.
Qeysin bu sevgisi qızı oynatdı,
Könüldən-könülə sevgi boy atdı...
Yoldaşlar elm alıb, dərs oxuyurdu,
Onlar da eşq adlı elmi duyurdu.
Yoldaşlar lüğətdən söz axtarardı,
Onların başqa bir lüğəti vardı.
Yoldaşlar deyirdi addan, sifətdən,
Onlar da eşq adlı bir sərgüzəştdən.
Yoldaşlar elm üçün kitab açardı,
Onlar da eşqdən söhbət açardı.
Hesab öyrəndikcə hər oğlan, hər qız,
Onlar özlərini sayırdı yalnız.

LEYLİ İLƏ MƏCNUNUN SEVİŞMƏSİ

Hər gün parladıqca sübhün güzgüsü,
Doğardı şərqin də Yusif üzlüsü[1]
Leyli də bəhs edib turunc fələklə,
Turunc çənəsini alardı ələ...
Qeys onun turunca bənzər üzündən,
Saralıb narınca dönmüşdü bilsən.
Narıncla turuncun ətri dünyada,
Dostlar damağını gətirdi dada.
Beləcə bir müddət gəlib dolandı,
Bu iki nazənin odlara yandı.
Çəkib qılıncını zalım məhəbbət
Bu gənc ürəkləri eylədi qarət.
Ürək əvəzində qəm verdi yalnız,
Ürəklə səbri də apardı vaxtsız.
Onlar bir-birinə könül verdilər
Tezcə dildən-dilə düşdü bu xəbər.
Hər yandan yırtıldı bu gizli pərdə,
Bu sirr əzbər oldu bütün dillərdə
Bu qəmli dastanın sərgüzəştindən,
Hər ağız bir parça deyirdi bəzən.
Aşiqlər çalışıb çox əlləşdilər,

[1] *Yusif* — gözəllik rəmzidir.. "Şərqin Yusif üzlüsü" dedikdə Günəş nəzərdə tutulur.

Ki, aləm tutmasın bu sirdən xəbər.
Lakin, bağlansa da ətir şüşəsi,
Yenə duyulacaq xoş rayihəsi...
Göz qəmzə oxunu atsa aşikar,
Bu sirri pərdəylə örtməkmi olar?
Zülfü min halqalı zəncirsə əgər,
Könül vurulmaqdan başqa nə edər?
Sonra gələcəkçin sözləşirdilər,
Bəzən oğrun-oğrun gözləşirdilər.
Aşiqlik olalı Qeysin niyazı,
Eşqin kəməndinə keçdi boğazı...
Eşqdən xəbərsiz adamlar ki, var,
Onu "Məcnun" deyə çağırırdılar.
Biçarə Qeys də əlacsız qaldı,
Bu "Məcnun" sözünü üstünə aldı.
O qədər artdı ki, tənə yarası.
Gizləndi dəlidən o ay parası...
O, yar dərdindəydi, ondan yar uzaq,
O, qəm içindəydi, qəmküsar uzaq.
Gözünə şam kimi yuxu gəlməzdi.
Gecə də, gündüz də o dincəlməzdi.
Üzürdü canını bu bəla, bu qəm.
Nə bir can dərmanı, nə də bir məlhəm!
Umudla qəsd edər o öz canına,
Başını çırpardı yar eyvanına.
Səhər ayaqyalın, baş açıq, yalnız,
Çöllərə qaçardı o vaxtlı-vaxtsız,
O, yarın quluydu, yarsa zindanda,
Bir qəlb döyünürdü o iki canda.
Dilində hər gecə hicran qəzəli,
Pünhan axtarardı nazlı gözəli.
Onun qapısını öpüb hər gecə,
Yenə qayıdardı ordan gizlincə...
Gəzirdi cananı ayağı qabar,
Elə bil altında yorğa bir at var.
Evinə dönəndə deyirdi ürək:
— Qarşımda quyu var, arxamda külək.
Bəxt əl uzatsaydı ona bir yerdə,
O öz yuvasına dönməzdi bir də.

MƏCNUNUN ATASININ LEYLİYƏ ELÇİ GETMƏSİ

Elə ki, yar yolu bağlandı bir gün,
Arxın körpüsünü kəsdilər bütün.
Məcnun ağlayırdı qəlbində hicran,
Gözünü yummazdı gecələr bir an.
Başından aşdıqca ayrılıq dərdi,
Dilində nəğmələr Nəcdə[1] gedərdi.
Dalınca qaçardı iki-üç nəfər,
Baş açıq gəzərdi o divanələr.
Sevda xəstəsiydi bu aşiq artıq,
Dillər dastanıydı bu rüsvayçılıq.
Şikayət eylərdi qohumlar ondan,
Atası qalmışdı bu dərdə heyran.
Nəsihət verdilər, əməl etmədi,
Əfsanə dedilər, o eşitmədi.
Nəsihət versə də çoxlu mənfəət,
Eşqin meydanında nədir nəsihət?
Zavallı atası gətirməyib tab,
Oğlunun dərdiylə çəkirdi əzab.
Bütün nazlar ilə oynayırdı yenə,
Bir çarə tapmazdı onun dərdinə.
Bu sirri dostlardan o aldı xəbər,
Dostlar bu mətləbi şərh eylədilər:
"Bir qız həsrətidir bu dərd, bu nəva,
Eşqdən gəlmişdir başına hava".
Ata bu sözlərdən çıxardı qərar,
Dedi:"Gül üzündən silinsin qübar.
O dünya gözəli, dürrü gətirək,
Başımın tacına nəqş edəm gərək,
O gözəl zinəti yüz cəlalla mən,
Alım öz oğluma o qəbilədən".
Bütün ağsaqqallar danışdı bir-bir,
Bu oldu məsləhət, bu oldu tədbir:
"O gözəl tayfanın incisini biz,
Bizim bu gövhərə tay etməliyiz".

[1] *Nəcd* — Ərəbistan yarımadasında hündür bir ərazinin (dağ) adıdır. Məcnun sevda xəstəliyinə tutulduqda həmin dağı özünə məskən etmişdir.

Bu oldu tayfanın verdiyi qərar:
Səfər paltarında yola çıxsınlar.
Razılıq əliylə kəsilsin kəbin,
Bəlkə bu divanə o Aya yetsin.
Elə ki, səsləndi bu şadlıq zəngi,
Açıldı gül kimi atanın rəngi.
Ata dinlədikcə bu məsləhəti,
Dağıldı qəlbindən qəmi, möhnəti.
Böyük bir dəstəylə qalxıb o zaman,
Səfər tədarükü gördü hər yandan.
Tamam hazırlaşıb düzəlişdilər,
Böyük bir calalla yola düşdülər.
Çatdı Leyligilə gedən elçilər,
Böyükdən kiçiyə yetdi bu xəbər.
Hər elin, obanın öz adəti var,
Qonaq gəlir deyə, yola çıxdılar.
Hörmət ayağında durdular möhkəm,
Bütün hədiyyələr verildi o dəm.
Baxıb başçısına amirilərin,
Dedilər: "Gəlməkdən nədir məqsədin?
Danış istəyini, hazırıq biz də,
Can-başla dayanaq xidmətinizdə!"
Dedi ki: "Məqsədim qohum olmaqdır,
İki gənc gözünə işıq salmaqdır.
Qızın atasına üz döndərərək:
— Qoy birləşsin, — dedi, — bu iki ürək.
Bil ki, məhəbbətlə, kəbinlə səndən,
Qızını oğluma istəyirəm mən.
Qumlarda doğulmuş, ciyəri təşnə[1],
Gözünü dikmişdir sənin çeşmənə.
Sərin bulaqlardan kim içsə bir az,
Bir də susuzluqdan ürəyi yanmaz.
Qapına gəlmişəm bu məqsədlə mən,
Xəcalət çəkmirəm dediklərimdən.
Sən özün bilirsən, bilir bu aləm,
Zamanın ən məşhur adamı mənəm.
Mənim xəzinəm də, cəlalım da var,

[1] *Təşnə* — susamış, susuzluqdan ciyəri yanan.

Dosta, düşmənə də qüdrətim çatar.
Ağlın başındasa, mətahını sat!
Almağa gəlmişəm, sən də əl uzat!
Nə qədər olsa da onun qiyməti
Almağa hazıram mən o zinəti.
Sən onu satmağa vergilən qərar,
Dünyada hər şeyin öz bazarı var".
Dinləyib, dinləyib bu iltiması,
Belə cavab verdi qızın atası:
"Baş tutan deyildir sənin diləyin,
Başqadır qərarı, hökmü fələyin.
Şirin bir dil ilə danışsan da sən,
Əyləşə bilmərəm o atəşlə mən.
Bir dostluq olsa da bu xeyir işdə,
Min ədavət olar bu tərpənişdə.
Nə yaman ərköyün böyümüş oğlun,
Özbaşına gəzir, muğayat olun.
Dalınca "divanə" söyləyir hər kəs,
Bizə divanələr tay ola bilməz.
Əvvəl dua et ki, gəlsin ağıla,
Sonra məhəbbətdən başla nağıla.
Hələ düzülməmiş sizin o gövhər,
Bu sevda söhbəti verməz bir səmər.
İllətli gövhəri almaz ki, heç kəs,
Eyibli gövhərlər sapa düzülməz.
Gözdən kirpik çəkir bizim ərəblər,
Gülərlər üstümə, dil versəm əgər.
Bir də bu mətləbdən, gəl, danışma heç,
Söhbəti qurtaraq, bu işdən vaz keç!"
Onu amirilər sakit dinlədi,
Atanın qəlbində kaman inlədi...
Qayıtmaqdan başqa bir əlacmı var?
Pərişan olaraq çəkildi onlar.
O yol yorğunları, dil inciklәri
Dərdin dəryasına batandan bəri,
"Bu dərdə bir dərman axtaraq" deyə,
Əlac gətirdilər o divanəyə.
Nəsihət dilinə keçdi hər nəfər,
Ancaq od üstünə tikan səpdilər:

"O ruh ovçusundan daha da xumar,
Burda ruh bəsləyən gözəlimiz var.
Bax, yaqut dodaqlı, inci buxaqlı,
Ruha ətir saçan, lalə yanaqlı.
Gözəllər Aydan da çox işıqlıdır.
Onlar ilk bahardan yaraşıqlıdır.
Qarşında yüz tanış ola-ola, sən,
Nədən yad qızına könül verirsən?
Gəl, bu gözəllərə, cananlara bax,
Səninçin nazəndə bir sənəm alaq.
Oxşasın könlünü o nazlı nigar,
Şəkərə süd kimi uyuşsun o yar.
Canından deyildir, unut Leylini,
Bir də o dilbərə salma meylini".

LEYLİNİN EŞQİ İLƏ MƏCNUNUN AĞLAYIB SIZLAMASI

Məcnun qohumların yalvarışından,
İnciyib daha da oldu pərişan.
Cırdı köynəyini, lüt qaldı bədən,
Dedi ki: "Ölmüşə nə lazın kəfən?
Bu iki aləmə sığmayan bir kəs,
Bir can köynəyinə yerləşə bilməz"...
... Dəlitək hər evə yaxın gedərdi,
"Leyli! Leyli"! deyib xitab edərdi.
Ah! O ayaqyalın, bir də başaçıq,
Məlamət yurduna düşmüşdü yazıq.
İstər pislik olsun, istər yaxşılıq,
Yamanı yaxşıdan seçməzdi artıq.
Yəmən ulduzunun xəyalilə tək,
Nəğmələr deyərdi inildəyərək.
Beytlər axdıqca onun dilindən.
Yadında saxlardı hər gəlib gedən.
Hamı bu matəmə olmuşdu heyran,
Görənlər ağlardı bu hala candan.
O da xəbərsizdi görən gözlərdən,
Dalınca söylənən acı sözlərdən.
Həyat dəftərindən silmişdi eybi,

Yaşardı nə ölü, nə diri kimi.
Qəlbinin başında bir sevda daşı,
Olmuşdu xar kimi daşın sirdaşı.
Altı daş, üstü daş, o əzilərək,
Bədəni bir xılta dönmüşdü, gerçək.
Şam kimi keçinib, o qaralmışdı,
Quş kimi tayından ayrı qalmışdı.
Qəlbinin başında çal-çarpaz dağlar,
Üzünü örtmüşdü tozlar, torpaqlar.
Ələmi, qüssəsi başdan aşaraq,
İnsan məclisindən uzaqlaşaraq.
Ah çəkib ağladı: "Əlacım nədir"?
Dedi: "Könül mülkü bir viranədir.
Avara düşmüşəm xanımanımdan,
Məskənim olmuşdur qumlu biyaban.
Nə öz qapımıza gedir bu yollar,
Nə də yar yurduna bir cığırım var.
Həyamın şüşəsi, adımın camı,
Sındı daş üstündə, eşitdi hamı.
Ah, səadət təblim gedəli bada,
Köç təbli çalıram artıq dünyada.
Gah mənə "bir sərxoş" deyir bu yerlər,
Gah da "bir bütpərəst aşiq" deyirlər...
Ey mənim dərdimi anlamayanlar,
Yolumdan çəkilin, nə işiniz var?
Özümdə deyiləm... Məni anmayın,
İtkin bir insanam, mənə yanmayın.
Bəsdir bu zülmünüz, halıma baxın,
Məni öz dərdimlə azad buraxın!
Qovmayın məni siz ana vətəndən,
Onsuz da, qaçmağa atlanmışam mən.
Taqətdən düşmüşəm, əlacım nədir?
Canan! Əlimdən tut, can viranədir!
Sənə könül verən xəstəyəm, ey yar!
Uğrunda ölməyim daha xoş olar.
Bir salam lütf elə, durult suyumu,
Bircə sifarişlə oxşa ruhumu.
Divanə bir mənəm, gizli deyildir,
Bəs sənin boynunda nədir o zəncir?

Canan! O zənciri salma boynuna,
Qoy mən zəncirlənim, layiqəm buna[1]
Uçurdu könlümü zülfüyün bağı,
Kim öyrətdi sənə bu ev yıxmağı?
Könül ovçusudur o qara saçlar,
Oğrudur saçların, kordur ruzigar...
Mən ki, öz kölgəmdə görürəm səni,
Başımdan kəsirsən sən öz kölgəni.
Apardın könlümü, aldın canımı,
Zalım cəllad olub, tökdün qanımı.
Eşqindən aldığım bu şöhrət, bu ad,
Elədi ömrümü, eşqimi bərbad.
Sənin vüsalına yetməyir ünüm.
Lakin ümidinlə keçir hər günüm.
Evdə susuz qalıb yatsa bir uşaq,
Görsə yuxusunda sulu bir bardaq.
O şirin yuxudan qalxdığı zaman
Sorar barmağını susuzluğundan.
Qatlandı dizlərim qoşa "lam" kimi.
"Yey" kimi bükmüşəm öz əllərimi.
Ah, adın məni də adıntək edir,
O da, bax, iki "lam", iki də "yey"dir[2].
Eşqin çıxan deyil candan, ürəkdən,
Nə çıxar aləmə sirr söyləməkdən?
Süd ilə gəlmişdir canıma bu sirr,
Canımdan ölüncə çıxan deyildir".
Bunu söyləyərək yıxıldı yerə,
Çökdü qəm buludu baxan gözlərə.
Mərhəmət üzündən kömək etdilər,
Onu evlərinə alıb getdilər.
Məhəbbət daimi olmasa əgər,
Gəncliyin bir şəhvət oynuna dönər.

---

[1] Son iki beytin mənası: Divanə (dəli) mənəm, zəncirlənməli mənəm, zəncir kimi hörüklərin nə üçün sənin boyunundan asılmışdır. Sən o zəncirləri-zülfünü mənim boynuma sal!

[2] Ərəb əlifbasında "....." (L) hərfi çəngəl şəklində yazılır və "lam" adlanır. "...." (J) hərfi isə qarmaq şəklində yazılır, "yey" adlanır.

Məcnun deyir ki, mən dərd əlindən dizlərimi iki lam kimi qatlamış, qollarımı yey kimi bükmüşəm. Bunların birləşməsindən sevgilimin adı, yəni "Leyli" sözü əmələ gəlmişdir.

Məhəbbət odur ki, odu sönməsin,
İnsan yaşadıqca üzü dönməsin.
Həqiqi məhəbbət bir məhəbbətdir,
İlki də, sonu da əbədiyyətdir.
Məcnun məhəbbətlə yetdi kamala,
Yayıldı şöhrəti bütün mahala.
Məhəbbət yükünü çəkən o ürək,
Sevda nəsimiylə açıldı gültək.
İndi onun gülü olmuşdur xarab,
Ondan xatirələr bir damcı gülab.
O gözəl gülabın xoş ətirindən,
Arxımın suyunu duruldurам mən".

ATASININ MƏCNUNU KƏBƏYƏ APARMASI

O sevda bayrağı qalxandan bəri,
Leylinin hüsnütək tutdu göyləri.
Aləmdə Məcnunu bu rüsvay etdi,
Onun dəliliyi kamala yetdi.
Başa divanəlik gəlsə hicrandan,
Bütün zəncirlərdən qurtarır insan.
Taleyin ürəyi yanmırdı ona,
Atası baxdıqca yazıq oğluna.
Dua edirdi ki, günəş görünsün,
O qaranlıq gecə gündüzə dönsün.
Duasız bir qapı, bir pir qoymadı
Yazıq yalvarmaqdan cana doymadı.
Bütün qohumlar da pirə gedərdi,
Atayla birlikdə dua edərdi.
Gördülər bir əlac yoxdur bu dərdə,
Bir xeyir verməyir ziyarətlər də.
Bu oldu dostların verdiyi qərar
Bu dərdə Kəbədən qapı açılar.
Bütün yer üzünün o pənahıdır,
Yerin də, göyün də qibləgahıdır.
Dedilər: "Həcc vaxtı gələndə yenə,
Gedərik Məkkənin ziyarətinə..."
Ata bu səfərə çıxdığı gündə
Gəcavə bəzədi dəvə üstündə.

Oğluna yalvardı: "Gəl, əyləş" deyə,
Oturtdu Ay kimi onu beşiyə.
Çatınca Kəbəyə o dərd atası,
Taxtı qulağına qulluq sırğası.
Gövhəri qızıla qatıb yüz kərə,
Qum kimi səpdi o qum rənglilərə[1].
O qədər xəzinə payladı ki, tək,
Qaldı xəzinəsi boş bir daxmatək.
Kəbənin üzünü görüncə ata
İstədi mətləbi yetsin murada.
Öpüb qucaqladı yazıq oğlunu,
Kəbə kölgəsində saxladı onu.
Dedi: "Oyun yeri deyil bu, oğlum,
Əlaca gəlmişik qurbanın olum,
Kəbə zəncirindən yapışsan bu an,
Qəmlər zəncirindən azad olarsan.
De ki: böyük tanrı, bu hərzəlikdən.
Canımı bir dəfə azad eylə sən.
Rəhm eylə, məni öz himayənə al,
Gəl, bu divanəni doğru yola sal.
Bu dərdi canımdan irağa göndər,
Bir də bu eşqdən qəlbimi döndər.
Mən eşq əsiriyəm, bir məni yad et,
Eşqin bəlasından məni azad et".
Məcnun eşq sözünü eşidən zaman,
Əvvəlcə ağlayıb, güldü sonradan.
İlantək qıvrılıb, sıçradı yerdən,
Kəbə halqasına əl atdı birdən.
Halqanı öpərək, dedi: "Ey Allah!
Mən də bir qapının halqasıyam, ah!
Eşqin halqasında inildəsin can,
Bir gün də düşməsin o qulağımdan.
Mənə deyirlər ki, gəl eşqi burax,
Bu dost məsləhəti deyildir ancaq.
Eşq ilə yaşayır aləmdə səsim,
Eşqsiz aləmdə batar nəfəsim.
Eşqdən yoğrulmuş ruhum, bədənim,

[1] Bu misrada "qum rənglilər" sözündə ərəblər nəzərdə tutulur.

Eşqsiz bir günüm olmasın mənim.
Eşqsiz bir ürək heçliyə varsın,
Onu qəm selləri yuyub aparsın.
İlahi, birliyin xatirəsinə,
Yenə yalvarıram ürəkdən sənə.
Qoy eşqim ucalıb, namidar olsun.
Mən özüm ölsəm də, eşqim var olsun.
Eşqin günəşindən ayırma məni,
Silmə gözlərimdən sən bu sürməni.
Könül bu sevdadan sərxoş olsa da,
Qoy bundan da betər olum dünyada.
Deyirlər: eşqi tut özündən kənar,
Leylini sevməyi qəlbindən çıxar.
İlahi, sən saxla mənim Leylimi,
Çoxalt hər dəqiqə ona meylimi!
İlahi, ömrümdən kəs indən belə
Leylinin ömrünə cala əlinlə!
Mən tükə dönsəm də onun qəmindən,
Başından bir tük də əskik etmə sən.
Qoyma ki, boş qala qulağım bir an.
Yarın öyüd verən o halqasından.
Cananın meyilə dolsun piyaləm,
Sikkəsi düşməsin adımdan bir dəm.
Qoy alsın canımı yarın camalı,
Qanımı içsə də olsun halalı.
Qəmindən şam kimi yansa bədənim,
Bir günüm olmasın o qəmsiz mənim.
Bu eşq aləmində ürək düz olsun,
Eşqim yaşadıqca birə yüz olsun".
Ata dinlədikcə oğlunu, yenə,
Dərin bir susqunluq çökdü qəlbinə.
O indi bildi ki, nadir məhəbbət.
Dərmansız, davasız yaranmış bu dərd.
Baş alıb qayıtdı öz evlərinə,
Bütün qohumlarla görüşdü yenə.
Dedi: "Bu zənciri qırılmış bədbəxt,
Kəbə halqasına əl atdığı vaxt.
Qulağım titrədi zəmzəməsindən,

Mən də Zəmzəm kimi coşdum səsindən[1]
Deyirdim, əl açar oğlum Kəbəyə,
Leylinin dərdindən qurtarsın, deyə.
Osa öz canına qarğadı yalnız,
Dualar etdi ki, yaşasın o qız".

MƏCNUNUN ATASININ LEYLİ QƏBİLƏSİNİN QƏSDİNDƏN XƏBƏR TUTMASI

Yayıldı aləmə bu acı xəbər,
Bu sirri yadlar da açıq bildilər.
Dedilər: "Can alan bir eşq ucundan
Divanə olmuşdur gözəl bir cavan".
Ondan danışdıqca hər oba, hər kənd
Gah təəssüf etdi, gah da məzəmmət.
Leyliyə güldükcə istehzaçılar,
Girdi qəm evinə o dərdli nigar.
Leyligil tərəfdən bir-iki nəfər,
Qəbilə şahına belə dedilər:
"Filan biyabandan çıxan bir sarsaq,
Bizim qəbiləni rüsvay edir, bax.
Yanında it kimi bir sürü adam,
Başaçıq buraya gəlir o müdam.
Gəzir sızıltıyla bizim yerləri,
Gah atılıb-düşür, gah öpür yeri.
Yaxşı şer deyir, şeri gözəldir,
Dəqiqə başına qəzəl düzəldir.
Onun qəzəlləri oxunan yerdə,
Yırtılıb dağılır yüzlərcə pərdə.
Bütün sözlərini el deyir əzbər,
Bizi də, səni də rüsvay edirlər.
Leyli də olmuşdur sinəsi dağ-dağ,
O yeldən sönəcək bizim bu çıraq.
Bir qulaqburması göstər ona sən,
Bizi ay qurtarsın onun şərindən".
Oğru yorğun idi, darğa qan tökən,
İşdən xəbər tutub qopdu yerindən.

---

[1] *Zəmzəm* — Məkkədə bir su quyusuna verilən addır.

Qılıncı çəkərək dedi müxtəsər:
"Onun cavabını bu qılınc verər".
O yerdə bir nəfər amiri vardı,
Öz qəbiləsinə xəbər apardı.
Dedi atasına Məcnunun dərhal:
"Gözlənən bəlanın qarşısını al!
Yoxdu o darğanın qəlbi, duyğusu,
Alovlu bir oddur, sürətli bir su.
Məcnun xəbərsizdir, qorxuram ki, mən,
Bilsin ayrılanda başı bədəndən.
Onun qarşısında boş bir quyu var,
Quyuya düşməmiş edək xəbərdar".
Sən yazıq atanın taleyinə bax!
Atalıq eşqiylə qəlbi yanaraq,
Dostlara əmr edib buyurdu qoca:
Yel kimi düşsünlər onun dalınca.
Nəsihət diliylə onu birtəhər,
Təsəlli tapmağa dəvət etsinlər.
Axtarıb gəzdilər onu hər yandan,
Nə bir iz tapdılar, nə də bir nişan.
Dedilər: "Bəlkə də əcəl yetmişdir,
Vəhşilər əlində ölüb getmişdir".
Hər dost ürəyindən qopdu bir nalə,
Qaranlıq çökmüşdü hissə, xəyalə.
Ondan nə iz vardı, nə də yadigar,
Bütün ailəsi qalmışdı ağlar...
Məcnuna üz verən hər ölçüsüz qəm,
Olmuşdu dərdini dağıdan həmdəm.
Bir yol tapmasa da o xəzinəyə,
Axtarıb gəzərdi xəzinə deyə.
Bəni-Səd adlanan yad bir tayfadan,
Bir nəfər Məcnuna rast gəldi bu an:
O gördü aşiqi xarabazarda,
Əhvalı pozğundu, xəyalı darda.
Qalmış öz beytitək tənha, giriftar,
Mənası genişdir, qafiyəsi dar.
Yəni ki, məhrumam yardan, yoldaşdan
Qafiyəsiz şerdir kimsəsiz insan.
Öz taleyi kimi dönmüş kamana,

Vəfada ox kimi durur mərdana.
Onun duruşunda məna gəzərdi.
Kamanla birləşmiş oxa bənzərdi.
Bir nalədən başqa yoxdu həmdəmi,
Yalnız gölgəsiydi onun məhrəmi.
O yolçu ordaca gördü Məcnunu,
Nəcib bir insana bənzətdi onu.
Sonra əhval tutub, nə soruşdusa,
Məcnun cavab verib dinmədi əsla.
Ümidi kəsildi, onu tərk etdi,
Yolçu öz yoluna düzəlib getdi.
Gəldi Məcnungilin qəbiləsinə,
Qəbilə toplaşdı onun səsinə.
Dedi: "Filan yerdə, xərabazarda,
Məcnun ilan kimi qıvrılır darda.
Divanə dərdlidir, yorğundur, bilin,
Div kimi qaçmışdır gözündən elin.
Hər yetən tənədən bir yara almış,
Əriyib bir dəri, bir sümük qalmış".
Atası oğlundan xəbər tutunca,
Eldən üz döndərdi zavallı qoca.
Oğul sorağıyla o ixtiyar[1] da
Dolaşdı div kimi mağaralarda.
O gəlib yetişdi bir viranəyə,
Daş üstə rast gəldi o divanəyə.
Məcnun sinəsindən söz bağlayırdı,
Gah oxşatma deyir, gah ağlayırdı.
Ciyərinin qanı gözdən axırdı,
Bəxtitək gah düşüb, gah da qalxırdı.
Elə məst etmişdi onu bu hicran,
Nə dünya bilirdi, nə də ki, insan.
Ata salam verdi yazıq oğluna,
Şirin bir dil ilə yalvardı ona.
Məcnun atasının şəklini görcək,
Onun ayağına düşdü gölgətək:
"Ey başımın tacı, könlümün taxtı,
Üzrüm var, gəl, dinlə sən bu bədbaxtı,

[1] *İxtiyar* — nurani qoca.

Soruşma halımı, üzümə bir bax,
Gəl, qəzaya tapşır məni sən ancaq.
Arzu etməzdim ki, belə bir halda,
Gözlərin görəydi məni, ey ata!
Doğrudur, qaradır yanında üzüm,
Ah, üzr istəməyə varmıdır sözüm?
Mənim ki, dərdimi özün bilirsən,
Çıxmış ipin ucu əllərimizdən...."

ATASININ MƏCNUNA NƏSİHƏTİ

Ata eşitdikcə onun səsini,
Alıb yerə vurdu əmmaməsini.
Bir səhər quşutək sızladı qəlbən,
Gündüzü gecətək qaraldı birdən.
Dedi: "Ey gözümün qarası, ağı,
Dağılmaz bir gülün solğun varağı,
Xəyalın yenəmi bir divanədi?
Yanıb külə döndü, bu halın nədir?
Kimin gözü dəydi gül camalına?
De, kimlər qarğadı sənin halına?
Kimlər öz qanını boynuna atdı?
De, kimin tikanı ətəynə batdı?
Sənə nə oldu ki, qaldın işindən?
Düşdü gözlərinə, de, hansı tikən?
Heç aşiq sən kimi bədbəxt olmamış.
Bu qədər dərd çəkib darda qalmamış.
Neçin yorulmadın, usanmadın sən,
Düşmən tənəsindən, qəm qəfəsindən?
Qəlbin doymadımı bu məzəmmətdən?
Neçin dirilmədin bu qiyamətdən?
Oğul bu sevdanı bir dəfə unut,
Özünə rəhm elə hörmətimi tut.
Nədir bir eşq üçün bu rüsvayçılıq?
Aləmə göstərmə bu eybi açıq.
Çox gözəl olsa da eybi gizlətmək.
Dost dostun eybini örtməsin gərək.
Bu dostluq aynası göstərir ki, sən,
Özündən bu eybi kənar edəsən.

Aynanın nə pisi, nə yaxşısı var,
Bu cür xasiyyətlər insanda olar.
Bu dərdi qəlbindən çıxar bir kərə,
Soyuq bir dəmiri döymə boş yerə.
Tutaq ki, ağırdır canan həsrəti,
Qalmamış könlünün səbri, taqəti,
Barı bu həsrəti arabir unut.
Gəl, biz tərəfin də əhvalını tut.
Xəyal halvasına at çapan olar,
Qaçmaq ayağında piyada qalar.
Bəsdir bu şərabsız, içkisiz məstlik,
Bəsdir bu arzusuz arzupərəstlik.
Oğul, sən xırmanı yelə vermisən,
Bu zalım düşmənə kam olmuşam mən.
Sən adlı, sikkəli istərsən məni,
Boşla dəliliyi, bu pis sikkəni.
Sən sazı döyürsən, mən də dizimi,
Səl paltar cırırsan, mən də üzümü.
Eşqin odlarına yansan belə sən,
Mənim ciyərimdir küllərə dönən.
Ümiddən əl üzmə, gəl çarə qılaq,
Göyərmək deyildir danədən uzaq.
Ümidsiz bir işdən, səbr etsən əgər,
Bir ümid işığı parlaya bilər.
Səni illər boyu yad etməyənə,
Nə üçün könlünü verirsən yenə?
O, şaddır, gül kimi, sən gözü yaşlı,
O, daş ürəklidir, sən başı daşlı.
Kim ki, söhbət açır o qızdan sana,
Səni rüsvay edir, bir ayılsana!
Əqrəb çalmışlara verilsə kərfəz[1]
Zəhərlə məhv olub kəsilər nəfəs.
Can, oğul, başqa bir iş ucundan tut.
Bu sevda işini bilmərrə unut!
Hindli fil başına döyər hər yerdə
Ki, fil Hindistanı anmasın bir də[1],

---

[1] *Kərfəz* — bitki (göyərti) adıdır, buna gərəvüz də deyilir. El arasında əqrəb çalmış adama gərəvüzün verilməsi zərərli hesab edilir.

Canımsan, canımdan daha əzizsən,
Evə dön, evimin işığısan sən.
Bu dağda yurd salıb otursan əgər,
Yalnız üzümüzün suyu tökülər.
Bu yolda daşlıq var, quyu var ancaq,
Bir aç gözlərini, ona yaxşı bax.
Darğa pusqudadır, inad olma bir,
Zəncirə əl vurma, o dəmirdəndir.
Sən yol uşağısan, fitnə yolkəsən,
Qılıncdır başının üstündə əsən,
Sən şadlan, kor olsun buna düşmənin,
Gəlsin məclisinə dostların sənin".

MƏCNUNUN ATASINA CAVABI

O şəkər dilini Məcnun eşitcək,
Ağzından söz tökdü o da şəkərtək:
"Sən, ey böyüklüyü göylər calallı,
Uca göylərdən də uca xəyallı.
Viranə yerlərə sənsən şəhriyar,
Ərəblər üzündə, ənbər xalın var.
Sənin dərgahındır ilk qibləgahım,
Canım canındandır, sənsən pənahım.
Ömrün uzun olsun, daima yaşa,
Səninlə bir vuraq dünyanı başa.
Böyük xəzinədir bu nəsihətin,
Yaramı bağladı mehrin, ülfətin.
Ancaq neyləyim ki, mən bəxti qara,
Xoşla düşməmişəm vəhşi dağlara.
Doğrudur, dağılmış səbrim, qərarım,
Özümdə deyildir öz ixtiyarım.
Bağlanıb qalmışam, zəncirim dəmir.
Görünür mənim də bəxtim belədir.
Zənciri açmağa gücsüzəm bu dəm,
Bu yükü üstümdən ata bilmərəm,
Dedim ki, dönməsin ciyərin qana,

[1] Beytin mənası: Filbanlar fili sürərkən toppuzla onuna başına vurur-lar. Filbanlar fili onun yeriməsi üçün deyil, həm onu gicəllətmək üçün dö-yürlər ki, meşəyə qaçmasın.

Xəyal pərişandır, könül virana...
Vətən tozu kimi mənəm sərgərdan,
Axır gözlərimdən yaş yerinə qan.
Bükdüm ildırımtək dodağımı mən,
Qorxub gülmədim ki, od tutub bədən,
Deyirlər nə üçün gülməyirəm bir?
Ağlamaq qəmginlik əlamətidir.
Ömrümdə şadlanıb gülsəm bircə gün,
Qorxuram ağzımdan alov püsgürsün.
Kəklik qarışqanı dimdikləyərək,
Onu dimdiyində sıxırdı bərk-bərk.
Qarışqa kəkliyə gülərək bu an,
Dedi ki: "Sən gülmək bacarmayırsan".
Yazıq qarışqaya baxaraq dik-dik,
"Bu mənim peşəmdir" söylədi kəklik.
Sonra qəhqəhəylə o güldü birdən,
Saldı qarışqanı öz dimdiyindən.
Hər kim bu dünyada gülərsə artıq,
Ondan uzaqlaşar məncə xoşbaxtlıq.
Yersiz bir gülüşün nə mənası var?
Yerində ağlamaq daha xoş olar.
Mənim ki, nəsibim oldu əziyyət,
Hansı bir günümlə mən olum rahat?
Belində yük olan qoca bir eşşək,
Nə qədər ömrü var əzab çəkəcək.
Rahət olmayacaq o əziyyətdən,
Bir ölüm qurtarar onu bu dərddən.
Demə məhəbbətə qılıncdan iti,
Ürəkdir yaradan bu məhəbbəti...
Mən ki, söz olmuşam ağıza, dilə,
Sən də unut məni bu gündən belə".
Ata dinlədikcə yazıq oğlunu,
Ağladı, ağladı, yaş boğdu onu.
Bir yanda atası dayanmış giryan,
Bir yanda balası yıxılmış üryan,
Sonra evlərinə onu apardı,
Təsəlli verərək öpdü, yalvardı.
O sinəsi dağlı, o bəxti qara,
Qəfəsdə quş kimi düşmüşdü dara.

Evdə iki-üç gün qara bağladı,
Bu acı səhnəni görən ağladı.
O, pərdəni yırtıb, ah çəkdi yenə,
Baş alıb yollandı çölün düzünə.
Əzab içindəydi həyatı ancaq,
Ölümdən pis idi ona yaşamaq.
Məhəbbət coşdurdu onun ruhunu,
Yenə Nəcd dağına apardı onu.
Əli daş kimiydi, ayağı dəmir,
Dağı dolaşırdı o havalı şir.
Orda gurladıqca Məcnunun səsi,
Bir qəzəl deyirdi hər zümzüməsi.
Ellər, obalar da yığışıb səf-səf
Gəlirdi heyrətlə o dağa tərəf.
Eşitdikcə ondan nadir bir inci,
Xatirə qələmə tutdu birinci.
Töhfə apardılar diyarbadiyar.
Aşiqlər nəğmədən varlanırdılar.

LEYLİNİN ƏHVALI HAQQINDA

Murad dastanının ilk səhifəsi,
Gözəllik mülkünün baş sərkərdəsi.
Yeddi ulduz kimi gözəl camallı,
O göylər duruşlu, göylər cəlallı.
Gözəl camalına Ay həsəd çəkən,
Hüsnüylə sərvin də bağrını sökən.
Ümidi, qorxunu mars qoyan hünər,
O Aydan, Günəşdən irs alan gövhər.
O, bütpərəstlərin səcdə mehrabı,
O saray qəndili[1] gülşən gülabı.
Eşqin yatağına, nazına bir yar,
Həm xəzinə olan, həm xəzinədar.
Hüsnün, gözəlliyin zinət mayəsi,
Şəkər dillilərin naz sərmayəsi.
Özünə min aşiq qəlbi bağlayan,
Min Məcnun zənciri qırıb ağlayan.

[1] *Qəndil* — çıraq.

Leyli, parladıqca min təmtəraqla,
Aləm göstərirdi onu barmaqla.
Daradı saçını o təzə sünbül,
Yırtdı qönçəsini o növrəstə gül.
Boyu sərv kimi qalxıb, ucaldı.
Yaqut dodaqları nə canlar aldı!
O, könül bağında boy at'an pəri,
Qəmzə oxlarına tutdu elləri.
Ah, o baxışları nə sehirkardı!
Yüz könül mülkünü birdən talardı.
Qəmzəsi ox kimi süzüb gedərdi,
Ərəb, türk yurduna hücum edərdi.
Atdığı kəməndin bir sirri vardı,
Qəmzəsi ov tutar, zülfü bağlardı...
O, dustaq qalmışdı bir pərdədə tək,
Ürəyi sınmışdı onun pərdətək.
Bəzən oğrun-oğrun dam üstündə qız,
Səhərdən axşama baxırdı yalnız.
Bəlkə də Məcnunu görə birtəhər,
Barı bir dəqiqə deyib gülələr.
Harda tapsın onu bu gözəl sona,
Dərdini, sirrini bir açsın ona?
Ah, rəqib hədəsi, ah, düşmən dərdi!
Qız gecə yarısı min ah çəkərdi.
Şam kimi dəlicə gülməyi vardı,
O, şirin gülsə də acı ağlardı.
Göz yaşı gülünü islatdıqca hey,
Məcnun görünürdü gözünə hər şey.
Ayrılıq oduna yanırdı pünhan,
Nə işıq, nə tüstü çıxırdı ondan...
Qulağa bir qızıl halqa taxaraq,
Halqatək qapıya asırdı qulaq.
Eşqin halqasını öz qulağından,
Başqa bir insana verməzdi bir an.
O, Ay çeşməsinə baxıb dalardı,
Gözləri çeşmətək yolda qalardı.
Bəlkə bir sifariş gələ Məcnundan,
Ya quru bir salam eşidə ondan.
Arabir əsdikcə Nəcdin küləyi,

Bir vəfa duyurdu qızın ürəyi.
O yandan bir bulud gəlsə bu yana,
Ümid damlaları verirdi ona.
Evin hər yerindən, hər bucağından
Yarın qəzəlini duyurdu canan.
Leyliyə bazardan gələn hər uşaq,
Baxırdı Məcnundan söz oxuyaraq.
Damının altından keçdikcə hər kəs,
Qəzəl söyləyərdi ona bir nəfəs.
O dünya camallı nazəndə dilbər.
Qəlbindən qoşardı gözəl şerlər.
O bakirə gözəl bir sənətkardı,
Özütək bakirə sözləri vardı.
Məcnunun dilindən söz düzəldərək,
Cavab da yazırdı o gözəl mələk.
Məcnunun şeriylə yandıqca pəri,
Ona su səpərdi öz şerləri.
Kağızı gizlində isladıb qanla
Ona söz yazardı min həyəcanla.
Sonra da atardı damın üstündən,
Salam göndərərdi sərvə yasəmən.
Kimə rast gəlsəydi o məktub, inan,
Oxuyub oynardı o, şadlığından.
Aparıb Məcnuna verərdi ki, bir
Desin cavabında gözəl bir şer.
O da cavab yazan söz əvəzinə
Axıcı bir qəzəl deyərdi yenə.
Deməк, bu həsbhal qəlbin səsiydi,
İki sevgilinin deyişməsiydi...
Onlar ki, hər dərdi şerə salardı,
Başqası cəngdə[1], neydə çalardı.
Nəğmə düzəltdikcə iki nəğməkar
Çalıb oynayardı evdə uşaqlar.
Tənə qapısını açıb yenidən
Böhtan uydurardı onlara düşmən,
Ağlamaq tutardı axır onları,
Göz yaşı yuyardı o böhtanları.

[1] *Cəng* — burada: musiqi aləti mənasındadır.

Tamam bir il keçdi bu minval ilə,
Onlar dolanırdı bir xəyal ilə.

İBN-SƏLAMIN LEYLİNİ İSTƏMƏSİ

Bağın calalını yaradan usta,
Belə nəql edirdi dastan xüsusda:
O gün ki, o bağa girdi aypara,
Yaydı şəfəqini asimanlara.
Gül sərvin başında dəstə bağladı,
Gülün və gülabın alçaldı adı.
Zəncir halqasıtək biri-birinə,
Keçmişdi Leylinin saçları yenə.
Yolda Bəni-Əsəd qəbiləsindən,
Bir nəfər Leyliyə rast gəldi birdən,
Böyükdü ondakı vüqar və hünər,
Ehtiram saxlardı ona ərəblər.
Çoxdu qəbiləsi və qohumları,
Hörmətlə keçərdi bütün rüzgarı.
Xalq da baş əyərdi o gəncə müdam,
Ona ad vermişdi bəxt-İbn-Səlam.
Gümüşlə, arxaydı ondakı hünər,
Onu barmaq ilə göstərərdilər.
O parlaq çırağı-Leylini görcək,
Bir çarə tapmağa əsdi küləktək.
Lakin o baxmadı heç də gərdişə
Ki, çıraq güləklə gəlməz sazişə,
Vətənə qayıdıb, cumdu xəyala,
Qəlbi can atırdı onun vüsala.
Ayı qucaqlaya bilməmiş heç kəs,
Bəlkə xəbərsizdi bu işdən o şəxs.
Başında gəzirdi vüsalın dərdi,
O pəri qızına elçi göndərdi
İstəyi buydu ki, getsin elçilər,
Versin öz könlünü ona bu dilbər.
Hiylələr düzəldib düşdü ayağa,
Qızılı gül kimi tökdü torpağa.
Min xəzinə yığıb göstərdi elə,
Sürüsü, ilxısı səs saldı çölə.

Könül ovçusuydu o gözəl mələk,
Onun arxasınca elçi gedərək,
Ələ gətirməkçin haman gəlini
Ata-anasının öpdü əlini.
Ata da, ana cüt əyləşdilər,
Onlara xoş gəldi bu xeyir xəbər.
Dedilər: "Başqa bir məsləhət olmaz,
Ancaq ki, gözləmək lazımdır bir az.
Çünki pərişandır bizim növbahar,
Leylinin azacıq xəstəliyi var...
Hələlik dayanıb bir az səbr edin,
Hələlik vədəylə şadlanıb gedin.
Ta ki, gül qönçəsi açsın bu tağda,
Tikanlar çürüsün bu gözəl bağda.
Qızıl boyunbağı taxıb boynuna,
Verərik, sizinki olar bu sona".
Bunu İbn-Səlam eşidən zaman,
Bilmədi neyləsin o şadlığından.
Çapdı öz yurduna atını o dəm,
Silindi könlündən qüssə ilə qəm.

NOFƏLİN MƏCNUNLA TANIŞ OLMASI

Leyli çadırdaydı, o gizlənmiş Ay,
Pərdədə qalmaqdan olmuşdu rüsvay.
Açılmışdı onun abır pərdəsi,
"Leyli" çağırırdı hər neyin səsi...
Qıvrılıb qalmışdı öz zülfü kimi,
Nə yuxusu vardı, nə də həmdəmi.
Didərgin Məcnun da atıb elləri,
Sərgədan gəzirdi vəhşi çölləri...
Vüqarı qılmadı yerlərə səcdə,
Yenə baş götürüb yollandı Nəcdə.
Eşqin tikanına ayaq döyərdi,
Torpaq sovurardı ah olmuş dərdi.
Aşiqlər görəndə onun yasını,
Didib parçalardı öz libasını.
O yerdə mehriban, olduqca qoçaq,
Dəmir kimi möhkəm, mum kimi yumşaq.

Nofəl adlanılan bir igid vardı,
Ərəblər önündə boyun burardı.
Qılıncda ordular basardı o ər,
Lütfü bir maraldı, hirsi şirü nər.
Ordu sahibiydi, əzəmətliydi,
O çox xəzinəli, çox dövlətliydi.
Bir gün güvənərək öz qüvvətinə,
Şikara[1] çıxmışdı o yerdə yenə.
Qorxunc mağaralar arasında tək,
Nofəl dolaşırdı şikar gəzərək.
Ayağı qabarlı bir dərdli gördü.
Onun hər tükündən qəm tökülürdü.
O möhnət dustağı, o zəif çıraq,
Düşmənə kam idi, dostlardan uzaq,
İnsandan qaçmışdı o taleyikəm,
Vəhşilər olmuşdu Məcnuna həmdəm.
Əqli uçurardı hər bir nəğməsi,
Qəlbi parçalardı pərişan səsi.
Məcnunun halından o tutdu xəbər,
Başından keçəni tamam dedilər.
Dedilər: "Bir qızın divanəsidir,
Bir sevda şamının pərvanəsidir.
Beytlər, nəğmələr deyir ürəkdən,
Canan qoxusunu alır küləkdən...
Bir budur dünyada fikri, diləyi,
Leyliyə bağlıdır onun ürəyi".
Məcnunun dərdini Nofəl eşitcək,
Dedi: "Bu məqamda kişilik gərək!
Əlimdən gələni göstərməliyəm,
Yetsin muradına bu taleyikəm.
Mən ov arxasınca gəzirdim, ancaq,
Bəh, bəh, rast gəldiyim şikara bir bax!"
Bu sözlər çıxınca onun dilindən,
Düşdü yel qanadlı atın belindən.
Sonra öz yanına çağırdı onu,
Süfrəyə oturtdu eşqin oğlunu.
Şirin əfsanələr danışıb əvvəl,

[1] *Şikar* — ov.

Məcnunu mum kimi yumşaltdı Nofəl.
Dostdan danışmayan bir söz dünyada,
Onca mənasızdı hikmət olsa da...
Lakin, o gördü ki, bu cavan mərddir,
Canansız yediyi, içdiyi dərddir.
Nə cürə söhbətlər olsaydı, inan,
Leyliydi aşiqin dilində hər an.
O yolsuz divanə, o qırılmış saz,
Nofəli dinləyib yumşaldı bir az
Azacıq şadlanıb, qüssəsi keçdi,
Onunla əyləndi, yedi və içdi.
Xoşsifət görüncə müsahibini,
Söhbətə girişib açdı qəlbini.
Beynitək qəlbi də qızışıb coşdu,
Qənd kimi dadlı bir qəsidə qoşdu.
Hər sözü, gülüşü canlı şerdi,
Od kimi bədihə, qəzəl deyirdi.
Nofəl o aşiqi çox şad eylədi,
Xərabə könlünü abad eylədi,
Dedi: "O çırağın həsrətiylə sən
Şam kimi əriyib sönməyəcəksən.
Qızıl qüvvətinə, qol qüvvətinə,
Səni çatdıraram öz niyyətinə.
Quş olub havaya uçsa da o qız,
Əlim boğazından tutacaq yalnız.
Daşlar gizləsə də o qığılcımı,
Daşlara çırparam bu qılıncımı.
Sənə yar olmamış ayüzlü sənəm,
Ondan kəməndimi çəkməyəcəyəm"...
... Məcnuna bir yoldaş, bir qardaş oldu,
Hal bilib, hal duyan bir sirdaş oldu.
Əhd edib, əl açdı Nofəl dərgaha,
Ən əvvəl and içdi böyük allaha.
Sonra da and içdi peyğəmbərlərə,
Əqli, iradəsi dedi bir kərə:
"Bu vəfa yolunda qılınc çəkərək,
Qurd deyil, aslantək döyüşəm gərək.
Bacarıb çatmasam bu xoş murada,
Rahət gün görməyim bir də dünyada...

Lakin xahişim var, bu sözümü tut,
Divanə qalma, gəl bu dərdi unut!
Azacıq sakit ol, döymə köksünə,
Özünü toxtaq tut iki-üç günə.
Gəl odlu qəlbini kənara qoy sən,
O dəmir qapını tez açaram mən".
İçdi bu şərbəti bizim zavallı,
Qurtuluş gözlədi sevda xəyallı,
O artıq qaçmadı insandan bir də,
And içib, əhd etdi durduğu yerdə.
Səbr ilə bağlandı onun ayağı,
Sanki su səpildi, söndü ocağı.
Sığındı dostunun bu pənahına,
Gedib ayaq basdı qərargahına...
Dostuna yandıqca Nofəlin qəlbi,
Başına dürr səpdi buludlar kimi.
O yedi, dincəldi, əynində libas.
Artıq gözəlləşdi siması bir az.
Saralmış rənginə qızartı gəldi,
Yay kimi bükülmüş qəddi düzəldi...
Artıq ağıllandı çöl divanəsi,
Kəsildi zəncirin pərişan səsi.
Yenə bağ içində boy atdı lalə,
Qızıl gül əlinə aldı piyalə.
İndi Məcnundakı əzəmət, vüqar,
Hikmət məclisinə oldu hökmdar...
O qonaqcıl Nofəl, o böyük adam.
Məcnunu yüz nazla bəslərdi müdam.
Məclisi, şadlığı onsuz keçməzdi,
Üzünü görməsə bir mey içməzdi.
Onlar iki-üç ay şən keçirdilər,
Mehriban oturub şərab içdilər.

LEYLİNİN QƏBİLƏSİ İLƏ NOFƏLİN MÜHARİBƏ ETMƏSİ

... Qalxıb hazırlaşdı yol səfərinə,
Havada parladı qılıncı yenə.
Atlandı quş kimi o böyük hünər,

Toplandı başına sadiq igidlər.
Atının nalından odlar qoparaq,
Meydana şir kimi girdi çaparaq.
Elə ki, yetişdi o qəbiləyə,
Bir elçi çağırdı "sözüm var" deyə,
Nofəl ismarladı: "Öz ordumla mən,
Od kimi keçərəm üzərinizdən.
Bu saat Leylini gətirin mana,
Qılınc girəcəkdir yoxsa meydana.
Göstərin Leylini, hardadır o qız?
O öz aşiqinə yetişsin yalnız.
Qoy susuz can verən bir suya çatsın,
Ona su verən də savaba batsın".
Çatdı qəbiləyə Nofəlin səsi,
Sındı ortalıqda eşqin şüşəsi.
Cavab verdilər ki: "Bu mümkün olmaz,
Leyli ayparadır, düşünün bir az.
Ona əl yetişməz, Aydır o dilbər,
Heç kəsin əlindən gəlməz bu hünər.
Qılınca qılıncla qisas alarıq,
Qarurə[1] atsan da daşa çalarıq".
Qasid baş götürüb qayıtdı geri,
Nofələ söylədi haman sözləri...
Aslanlar gəldikcə pəncə-pəncəyə,
Toqquşdu nizələr "intiqam" deyə.
Tökülən o qanlar çatdıqca dizə,
Oxlar quzğun kimi töküldü düzə.
Qılınclar beyinlə şirələndikcə,
Bədəndən ayrılan başlar endikcə,
Qızmış ərəblərin o nərəsindən,
Göylərin qulağı kar oldu bilsən...
Yırtıb dağıtdıqca o qara şirlər,
Ağ atlar div kimi əlləşirdilər.
Hər kəs bu döyüşə atlanan zaman,
Məcnun can verirdi ruhu pərişan.
Hamı at çapdıqca müharibəyə,
O dua edirdi "barışıq" deyə...

[1] *Qaurura* — şüşə, sənək.

Bu qoşun içində coşurdu Məcnun,
İstərdi ki, bassın o biri qoşun.
Burda axtarışa at səyirdərdi,
Ordakı qoşuna dua edərdi.
Öz tərəflərindən ölsə bir nəfər,
Onu öldürənin əlindən öpər.
Leyligil tərəfdən məhv olanlara,
Göz yaşı tökərdi bu bəxti qara.
Bu yandan, o yandan nizə tutardı,
Düşmən nizəsinə duası vardı.
Bəzən öz qoşunu gələndə üstün,
Atardı kamanı, oxu büsbütün.
Elə ki, yar tərəf qalib gələrdi,
Şir kimi nərəsi dağlar dələrdi.
Bir nəfər soruşdu: "Niyə, ey cavan,
Döyüşdən çarx kimi kənar qaçırsan?
Biz sənin uğrunda can qoyuruq, bil,
Düşmənlə dostluğun heç insaf deyil"
Dedi: "Sevgilimdir dediyin əğyar,
Mənim qılınclarla nə işim aşar.
Düşməni qanına qərq etmək olar,
Dostla vuruşmağın mənasımı var?
Döyüşdən su kimi qanlar çağlayır,
Canansa o tayda yara bağlayır...
Mən ki, öz canımdan keçmişəm belə,
Yazığım gələrmi sizlərə, söylə!"
Soruşan bir ona, bir yerə baxdı,
Göz yaşı torpağa sel kimi axdı.
Məcnunsa döyüşdən uzaq düşərək,
Tozların içində oynayırdı tək.
Nofəl qılınıcını çəkib dörd yana,
Bir sərxoş fil kimi girib meydana.
Hər oxda bir nəfəs, bir can alırdı,
Hər bir həmləsində cahan alırdı...
Qoşunla dolmuşdu Leylinin yurdu,
O yerdə dağ kimi ordu dururdu.
Düşməni qarşıdan, arxadan səf-səf,
Oxlara tutumuşdu Leyligil tərəf.
Nofəli qorxutdu o daşqın ordu,

O artıq sülh üçün dayanıb durdu.
Öz adamlarından tapıb bir nəfər,
Tapşırdı. "Sülh üçün bir tədbir göstər.
De ki, qan tökməyə gəlməmişik biz,
Yalnız bir könüldür istədiyimiz.
Divanə bir gəncə söz vermişəm mən,
Yalnız bir gözəldir istəyim sizdən.
Öz dövlətimdən də keçirəm bu dəm,
Sizə xalvar-xalvar qızıl verirəm.
Məsləhət görsəniz bu sevdanı siz,
Qəlb açan bir cavab verməlisiniz.
Şəkər satmasanız bu yerdə bizə,
Sirkə də tökməyin istəyimizə.
Yaxşılıq gəlməsə əllərinizdən,
İntiqam almayın qılıncla bizdən..."
Elçi bu sözləri verincə xəbər,
Qızmış orduları geri çəkdilər.
Hamıya xoş gəldi bu gözəl dilək,
Ordular döyüşdən geri dönərək,
Barışıq nəğməsi çaldıqca cənglər,
O qanlı döyüşdən qalmadı əsər.

MƏCNUNUN NOFƏLƏ ACIQLANMASI

Sülhün qoxusunu duyunca Məcnun,
Kinlə qəzəbləndi ürəyi onun.
O igid Nofələ acıqlanaraq,
Rişxəndlə dedi ki: "Qəhrəmana bax!
Sən, ey qucaq-qucaq vədlər verən,
Yaman başa vurdun öz vədini sən.
Buydumu sözündə möhkəm durmağın?
Bir də at oynadıb, qılınc vurmağın?
Danış, qəribliyə salma sorğumu,
Vəhşini ram edən əfsunun bumu?
Budumu meydanda at oynatmağın?
Havada ox tutub kəmənd atmağın?
Zidmiş iradəmə sənin iradən,
Nə yaxşı bir hünər göstərmisən sən?
Salam düşməniydi o canan mənə,

İndi sən döndərdin tamam düşmənə.
Vəfaya açılmış o qapıya sən,
Min qıfıl vuraraq bağladın nədən?
Ey dost, köməyindən əlim üzüldü,
İşimi korladın, belim büküldü.
Bu dostluq telləri qırıldı nədən?
Çox şahlar yıxılmış bir süvaridən.
Qurda ox atdısa dağlarda çoban,
Gedib itə dəydi aldığı nişan.
Hünərin aləmə səs salan zaman,
Əfsus ki, əhdini ayaqlayırsan.
Bu acı sevdaya düşməmişkən mən
Sənə bel bağlardım bəlkə ürəkdən.
Bu yazıq aşiqdən niyə vaz keçdin?
Əkmədiyin yeri nə üçün biçdin?
Sən ki, başlamışdın bu böyük işi,
Hünəri yarımçıq qoyarmı kişi?
Qaranlıq könlümə işıq verənsən,
Bu xəstə ömrümün dərmanı sənsən..."
Döyüş qalxanını ataraq, əvvəl,
Şirin dilə tutdu Məcnunu Nofəl.
Dedi: "Qoşunsuzam, köməksizlikdən
Siyasət işlədib sülhə girdim mən.
Qayıdıb yurdumdan qüvvət alaram,
Yenə qılıncımı işə salaram.
Qoşun toplayaraq qəbilələrdən,
Daşdan keçirərəm poladımı mən.
Qılıncla basmasam o qudurğanı,
Kor olsun Nofəlin qəlbi, vicdanı".
Sonra Mədinədən Bağdada qədər,
Qoşun toplamağa getdi elçilər.
Nofəl hiddətindən yandı bir zaman,
Qoşun tələb etdi bir çox diyardan.
Nəhayət, topladı böyük bir ordu,
Dağlara döş gərib üz-üzə durdu.
Birinci hücumda sərhəddi aşdı,
Düşmənlər kor olub qorxudan çaşdı.

MƏCNUNUN AHULARI AZAD ETMƏSİ

Dinləyin bu ötən sədəfli sazı,
Görün nələr deyir onun avazı:
Murada çatmamış o yaralı quş,
Qəlbi intizara, dərdə tutulmuş.
Nofəldən ayrılıb çapdı atını,
At açdı çöllərə yel qanadını.
Nofəl öz əhdinə çıxdı vəfasız,
Məcnun oxuyurdu səhrada yalqız.
Hər kiçik təpəyə üz tutub bəzən,
Şikayət eylərdi öz taleyindən.
Göz yaşı tökərək o yüyürürdü,
Uzaqdan qurulu bir tələ gördü.
Tələyə düşmüşdü bir neçə ceyran,
Yazıqlar bağlıydı əldən, ayaqdan.
Qəsdinə durmuşdu ovçu onların,
Qanını tökməyə o ceyranların.
Məcnun səyirtdi ki, yetsin köməyə,
Ovçu da dayandı: "Gələn var" deyə.
Dedi: "Tələ üstə çıxmışam birdən.
Adət qonağıyam, özün bilirsən.
Ahular başından götür tələni,
Onları azad et, sevindir məni.
Yazıq heyvanlara nə qəsdin vardır?
Onlar həyat üçün yaranmışlardı.
Gözləri göyçəkdir, baxışları şad,
Onlar da əzəldən yaranmış azad...
Yükə qatlaşmamış o incə kürək,
Yerə vursan onu, o inciyəcək".
Ovçu bu öyüdü dinləyib daldı,
Donaraq barmağı ağzında qaldı,
Dedi: "Yoxsulluğa düşməsəydim mən,
Boyun qaçırmazdım bu sözlərindən.
İki ay içində şikarım budur,
Külfətim bir buna göz tikib durur.
Ehtiyac içində qalan bir ovçu,

Ovunu öldürsə olarmı suçu[1]
İstəsən, onların, gəl, qeydinə qal,
Onların canını məndən satın al"
Məcnun dinləyərək yoxsul ovçunu,
Atından tez düşüb çağırdı onu.
Ovçuya verərək ceyran atını,
Açdı ceyranların qol-qanadını.
Ovçu tez minərək atı yol aldı,
Məcnun ceyranlarla səhrada qaldı...

LEYLİNİN İBN-SƏLAMA VERİLMƏSİ

Bir xəbər tutunca tez İbn-Səlam,
Tələsdi vədəyə versin sərəncam.
Şahlıq cəlalılə, dəbdəbəsilə,
Keçirmək istədi Leylini ələ.
Çoxlu xəzinəylə elçi gəldilər,
Xalvarla qənd gəldi, batmanla ənbər.
Nafə müşkü ilə mədən lə'ləri,
Bəzədi büsbütün qumlu çölləri.
Geyinsin, bəzənsin deyə o dilbər,
İpəklə yükləndi gələn dəvələr.
Atlardan "Ərəbi", "Bəxti", "Təkavər"[2]
Gətirdi ağıla sığmayan qədər...
Elçi xəzinəylə düşdü yollara,
Hamısını çatdırdı xəzinədara.
Öz şirin dilinin açarı ilə,
Gizlin xəzinəni o açdı belə:
— Aslan ürəklidir bizim qəhrəman,
Ərəbin fəxridi, şanidir, inan.
Nəsəb sahibidir, adlı-sanlıdır,
Böyükdür, nəcibdir, o çox şanlıdır.
Siz qan istəsəniz, qandan arx çəkər,
Qızıl istəsəniz, qum kimi tökər.
Davadan-dalaşdan azad olaraq,
Onunla səadət taparsan ancaq.

---

[1] *Suç* — günah, təhqir.
[2] *"Ərəbi"*, *"Bəxti"*, *"Təkavər"* — at cinsləridir.

Elçi bu sözləri dediyi zaman,
Qızcığın atası qalmışdı heyran.
Sonra məsələnin əslinə yetdi,
Qəbul etdiyini etiraf etdi...
Gəlinin atası çıxdı eşiyə,
Çadırı bəzədi bayramdır deyə.
O, qonaq çağırdı İbn-Səlamı,
Şadlıq məclisində əyləşdi hamı.
O, keyf məclisini sevinclə qurdu,
Ona layiq olan bir zinət vurdu.
Ərəb qaydasınca onlar bir yerdə,
Öncə sınan əhdi bağladı bir də.
Göylərə sovurdu pul tufanını,
Süd haqqına girov dedi canını...
Ruhu şənləndirən Leyli ki, vardı,
İxtilaf üzündən canlar alardı.
Şahlıq çırağından alışıb yanan,
Çıraqla gəzirdi onu hər zaman.

LEYLİNİN ƏRƏ GETMƏSİNDƏN MƏCNUNUN XƏBƏR TUTMASI

Bağdad ellərinin söz yaradanı,
Belə nəql eyləyir bizim dastanı:
Boyun zəncirini qırmış o dəli,
Yenicə ay görmüş başı zədəli[1]
Bağrı kabab olmuş, sərxoş xəyallı.
O xaraba kəndli, viran mahallı.
Gəzirdi çölləri gözlərində qəm,
Dərd idi, ah idi qəlbinə həmdəm.
Yarının ətrini gətirsəydi yel,
Gülərdi yaz kimi ürəyi tel-tel.
Cananın ruh verən ətrindən haman,
Ənbərə çalardı rəngi hər zaman.
Ruhu əyləndirən o xoş ənbərdən
Zövq alıb təsəlli tapardı hərdən.
Müğilan[1] dibində o bəxti qara

[1] *Yenicə ay görmüş başı zədəli* — təzə ay görmüş dəli, Dəlinin ay gö dükdə coşması el arasında məşhur misaldır.

Zəliltək düşmüşdü yaş torpaqlara.
Xəyalı çaşaraq düşmüşdü əldən,
O seçə bilmirdi tikanı güldən.
Bu vaxt dəvə üstə bir bədxah insan,
Keçdi gürzə kimi onun yanından.
O bədbəxt əsiri görüncə yolçu,
Dəvəni saxladı, dedi: "Nədir bu?"
Bağırdı bu zaman o bir nər kimi,
Səsləndi ətrafa qafillər kimi:
"Sən, ey varlıqdan xəbərsiz olan,
Bütpərəstlər kimi yaşayan insan,
Yazıqsan, o bütdən daha üz döndər,
Bütlərdə tapmazsan vəfadan əsər.
Bu yolda bir işıq yanmayacaqdır,
Yox bil o yarı ki, gözdən uzaqdır.
Bu işdən işsizlik özü əfzəldir.
O yardan yarsızlıq daha gözəldir.
Ona öz könlünü tapşıranda sən
Bilməzdin olacaq o sənə düşmən.
Düşmən sevgilindir, çıxdı vəfasız,
Dostluq peymanını sındırdı o qız.
Səni xırman kimi o verdi yelə,
Səni yad etməyir bir zərrə belə.
Onu bir cavana ərə verdilər,
İndi gəlin oldu sən sevən dilbər...
O səni salmayır illərcə yada,
Gəl, onu bir dəfə unut dünyada.
Qadın bir deyildir, minlər ilə var,
Lakin öz əhdini tez pozur onlar..."
Bədheybət ərəbin lağ-lağ sözündən,
Məcnunun sinəsi od tutdu həmən.
Yenə ahlar çəkdi o birdən birə,
Düşdü üsüqoylu quş kimi yerə.
O qədər döydü ki, başını daşa,
Qızardı gül kimi daş başdan-başa.

[1] *Muğilan* — dəvətikanı.

ATASININ MƏCNUNUN GÖRÜŞÜNƏ GETMƏSİ

Fars nəslindən olan şirindil dehqan[1]
Belə xəbər verir ərəb halından:
Oğlunu itirmiş o Yəqub qoca[2]
Gözəl Yusifindən ayrı qalınca,
Məcnunun halını gördü pərişan,
Kəsdi ümidini ondan bir zaman.
Ah çəkib gözüylə odlar görürdü,
Yenə də ümidlə ömür sürürdü.
Onun gəzmədiyi çarə qalmadı,
Zənci yuyunmaqla çinli olmadı[3]
Nə qədər dağıtdı yenə simü zər,
Bəxti yetirmədi ona bir nəzər.
Kəsdi ümidini dərdli oğlundan,
Bir də gözləmədi sağalmaq ondan.
Bir küncdə qısılıb qaldı o baxtsız,
Bircə dörd künclünü gözlədi yalnız[4].
Qocalıq, zəiflik, bir də bədbaxtlıq,
Ona köç yolunu göstərdi artıq.
Dünyanın dərdindən o gəldi təngə,
Sıxılmış boğazı bənzədi çəngə.
Qorxdu ki, öldürsün bu əcəl onu,
Gəlib yadlar alsın onun yurdunu.
Xəstətək əlinə bir əsa aldı,
İki nəfər cavan yanına saldı.
Allah işıqladar, deyib yolunu,
Yenə də gəzməyə çıxdı oğlunu.
Dağ ilə səhranı gəzib bir zaman,
Çölləri, qumları saldı ayaqdan.
Ümidlə əl açıb xeyli gəzdilər,
Heç yerdə tapmadı oğlundan əsər.

[1] *Dehqan* — kəndli, əkinçi.
[2] *Yəqub* — peyğəmbərlərdən biridir. Oğlu Yusifin ayrılığından ağl: maqdan gözləri kor olmuşdu. Ədəbiyyatda ayrılıq rəmzidir.
[3] Misranın mənası-Qara yuyunmaqla ağarmadı (zənci qara, çinli isə a hesab olunur).
[4] Dörd künclü qəbir. Beytin mənası: Bir küncə qısılıb ölümün yolun gözlədi.

Nəhayət bir nəfər xəbər verdi ki,
Əzab evindədir sizin o itki.
O bir yerdədir ki, xərabəzardır,
Baxdıqca qorxuncdur, sanki məzardır.
Qara bulud kimi o çirkin diyar,
Neft kimi alışıb, tutuşub yanar.
Yenə yola düşdü zavallı qoca,
Bütün günü gəzdi yollar boyunca.
O bəxtsiz oğlunu görəndə birdən,
Oynadı qocanın qəlbi yerindən.
Məcnunda yox idi həyatdan əsər,
Varlığı dəriydi, bir də sümüklər...
Yarılmış başından düşmüşdü papaq,
Yerdə ilan kimi hey qıvrılaraq,
Əl boyda dərini o tərki-vətən,
Fitətək tutmuşdu öz göbəyindən.
Ata sığalladı onun başını.
Saxlaya bilmədi öz göz yaşını.
Axıtdı sel kimi ciyər qanını,
Uçurdu könlünün xanimanını...
Açıldı Məcnunun bu dəm gözləri,
Qəlbə munis gördü o bir nəfəri.
Baxdı atasına o bəxti qara,
Lakin tanımayıb qaçdı kənara.
Bir adam özünü unutsa əgər,
Başqa bir insanı tanıyar məgər?
Dedi: "Sən nəçisən, de görüm kimsən?
Gəldiyin yollara qurban olum mən".
"Mən sənin atanam ey ciyərparam,
Nə vaxtdır bir səni mən axtarıram".
Məcnun atasını tanıdı bu an,
Düşüb ayağına ağladı al qan.
Ata qucaqladı yazıq oğlunu,
O bunu öpürdü, bu isə onu.
Ah, tuta bilməyib bir yerdə qərar,
Min növhə çəkərək çox ağlaşdılar.
Atanın göz yaşı çay kimi axdı,
Sonra boy uzunu oğluna baxdı.
Gördü, ölü kimi o çıl-çılpaqdır,

Başı papaqsızdır, yalın ayaqdır.
Bir xələt götürüb öz heybəsindən,
Geydirdi oğluna, örtüldü bədən.
Başmaq da, papaq da verdi müxtəsər,
Bəzədi təpədən dırnağa qədər.
Sonra da atalıq nəsihətilə,
Ona öyüd verdi öz adətiylə.
Dedi ki: "Ey ruhum, bu yuxudan qalx,
Cüt atlı zəmanə tələsir, bir bax.
Bu yolun hər otu qılıncdır, oğlum,
Gəl, çəkin bu yoldan qurbanın olum...
Ölürəm, ömrümü çatdırdım başa,
Qəm öldürdü məni, sənsə şad yaşa.
İnan ki, göylərə sovruldu külüm,
Günəşim saralır, yaxındır ölüm.
Günəş axşam oldu, haradasan səhər?
Oğlum, mən ölürəm, bir kömək göstər!
Oğul, gəl, atanın pis günüə çat,
Gəl, canı çıxmamış ona əl uzat!
Mən əldən, ayaqdan düşməzdən əvvəl,
Sönmüş ocağımı qızdırmağa gəl!
Yerimdən qoparsa məni ruzigar,
Gəl, mənim yerimdə özün tut qərar.
Qoy ölüm əmrilə canımı alsın,
Barı bir oğulsa yurdumda qalsın.
Ölüm səfərinə çıxsa bədənim,
Bilim ki, yerimdə adam var mənim.
Ölüm yastığımda baxmasan mənə,
Nə dosta xoş gələr, nə də düşmənə.
Kənardan-kənara çıxar bir nəfər,
Mənim yığdığımı qapıb qəsb edər.
Rəvamı dünyada mən taleyikəm,
Oğlum ola-ola kimsəsiz öləm?
Artıq çalınmışdır köç təblim, inan.
İndi köç yoluna hazırlaşır can.
Qorxuram, köçməyə tələsiyəm mən.
Köçümü tərpədəm sən gəlməmişkən.
Məzarım üstünə sən baş qoyasan,
O vaxt ağlayasan, bərk ağlayasan.

Tüstüyə dönsə də o gün nəfəsin,
Mənə nə faydası o ağlar səsin?
Qəmindən dünyalar yansa da, düzü,
Bir də gülməyəcək bəxtimin üzü.

ATASININ MƏCNUNLA VİDALAŞMASI

Atası görüncə dərdli oğlunu,
Eşqin girdabında boğulduğunu,
Kəsdi ümidini ondan büsbütün,
O qızdırma sapı düşmüşdü düyün.
Dedi: "Ey ciyərim, ciyər neştərim,
Ey boyun zəncirim, ey taci-sərim,
Əlacsız dərdini duydum ürəkdən,
Səndən də əl üzdüm, özümdən də mən.
Atan əldən düşdü, insafa gəl sən,
Gəl, tut məhəbbətlə onun əlindən,
Qalx, sarıl boynumdan, qurbanın olum,
Üzüm göz yaşınla islansın, oğlum.
Səfər qüslüm olsun o göz yaşları,
Səfər beşiyində dinc yatım barı.
Ayrılıq dəmidir, halıma yan bir,
Gözümə sürmə yox, mil çəkilmişdir.
Naz vaxtı deyildir, qucaqlaşaq gəl,
Səndən tuşə[1] alım səfərdən əvvəl.
Köçümü yığmışam dünyadan bu dəm,
Başqa bir aləmə köçüb düşmüşəm.
Sənin fikrindən deyiləm uzaq,
Ölürəm, dərdinlə ölürəm, ancaq.
Çox əziz olsan da gözüm kimi sən,
Atanı bir daha görməyəcəksən.
Əlvida, səfərə hazıram artıq,
Gedər-gəlməzədir bu son ayrılıq.
Əlvida, ayrılıq zamanı yetdi,
Biz gecikib qaldıq, karvansa getdi".
Qurtardı atanın vida sözləri,
Oğluyla görüşüb qayıtdı geri.

[1] Tuşə – azuqə.

Pərişan atanın üzündə kədər,
Ölümcül, evinə gəldi birtəhər.
Zəiflik üzündən o iki-üç gün
Qüssəylə keçindi vücudu ölgün.
Birdən baş qaldırdı pusqudan əcəl
O öldü murada çatmazdan əvvəl.
Onun səma quşu çıxdı qəfəsdən,
Sidqin budağında o tutdu məskən.
Göylərdən törəyən göylərə yetdi,
Torpaqdan olan da torpağa getdi...
Bu sallaqxanadan qurtulmaq olmaz,
Barı bu hikməti dərk elə bir az.
Harda bir abadlıq görsən bərqərar,
İlki də, sonu da xaraba olar.
Daim xaraba da olsa bir diyar,
Bil ki, abadlıqdan onda nişan var.
İstər xarab olsun, istərsə abad,
Daimi bünövrə qoymamış ustad.

ATASININ ÖLÜMÜNDƏN MƏCNUNUN XƏBƏR TUTMASI

Bir gün, təsadüfən, doğanda səhər,
Şikara gedirdi çölə bir nəfər.
Məcnun Nəcd dağına çıxıb durmuşdu
Tacda inci kimi tək oturmuşdu.
Yolçu yol üstündə şirə göz atdı,
Qılınctək dilini ona uzatdı.
Yasa batmış kimi soruşdu ondan:
"Ey evdən, eşikdən didərgin insan.
Leylidir dünyada gəzdiyin ancaq,
Bir öz ətrafından almırsan soraq.
Yadından çıxmışdı atayla ana,
Həyasız adamsan, eyb olsun sana.
Sənintək bir oğul girsin yerlərə,
Naxələf olmaqdan əl çək bir kərə.
Tutaq ki, ömrünün cavan vaxtı sən
Qaçdın öz atandan, o kimsəsizdən.
İndi ki, ölmüşdür o yazıq atan,

Nolar xatırlasan onu bir zaman.
Olmazmı gedəsən ziyarətinə,
O ata haqqının son möhnətinə?
Sığınıb qəbrinin pənahına sən,
O incik ruhundan üzr istəyəsən?"
Məcnun xəbərçinin bu sözlərindən
Sızlayıb cəng kimi büküldü birdən
Dərdlənib, yerlərə çırpdı özünü,
Dönüb şillələdi o üz-gözünü.
Kəsildi büsbütün səbri, qərarı,
Qaçdı atasının qəbrinə sarı.
Qəbrin şüşəsinə bir nəzər atdı,
Elə bil bağrına almazlar batdı.
Huşsuz o türbəyə yıxıldı birdən,
Basdı öz bağrına onu dörd yerdən.
Onun pak ruhuna ağladı zar-zar,
Axan göz yaşıyla islandı məzar.
Gah qəbri qucayıb huşsuz durardı,
Gah dərddən başına qum sovurardı...
Ağladı gözündən qan axıdaraq,
Tamam qızıl qana bulandı torpaq.
Dedi: "Yazıq atam, de, hardasan sən?
Oğluna tacını göstərməyirsən.
Ey mənim qəmimə, yasıma həmdəm,
Bu dərdi mən kimə şərh edim bu dəm.
Üzünü torpaqda sən gizlədərək,
Oğulsuz qalmağı istədin, demək.
Mən ki, atasızlıq bilməzdim bir dəm,
Sınadım, nə qədər acıymış bu qəm...
Sən razı qalmasan oğlundan əgər,
Allah da oğluna cəzalar verər.
"Ciyərim" deyirdin mənə bir zaman,
İndi o ciyərə sən ox vurursan.
Doğrudan ciyərin yarandımsa mən
Gəl, kabab bişirmə öz ciyərindən.
Bir də ciyərindən axırsa bu qan,
Sən niyə torpağın qucağındasan?
Ciyərim qanını axıdaraq sən,
Yenə də: "Ciyərim sənsən" deyirsən.

Səni yandırdımsa, ey taci-sərim,
Alışıb od tutdu öz ciyərlərim.
Əgər sənə qarşı günahkar oldum,
Özüm öz cəzama giriftar oldum.
Qulaq asmadımsa sözlərinə mən,
Qulağım buruldu sənin zərbindən".
Məcnun ah çəkirdi aşdıqca dərdi,
Gününü gecətək qara edərdi.
Gecə sallayırdı qara bir bayraq,
Ağlamaq təbili susmazdı ancaq...
Qəbrə üz sürtdü o yanıqciyər,
Bu zaman gün çıxdı, açıldı səhər.
Səhərin carcısı səslənən zaman
Şəfəq bayrağını qaldırdı dağdan.
Kimyagər-səhərin böyük iksiri,
Qızıla döndərdi nəfəslə yeri.
Torpaqda sürünən o yazıq insan
Qalxıb Nəcdə getdi yenə pərişan.
Yenə ağlayırdı gözlərində qəm,
Onun varlığını sarmışdı matəm.
Əzabla qatlanıb tale deyənə,
Yüz min çətinliklə yaşardı yenə.
Bir könül şamını gəzdirdi təkcə...
Gecəsi gündüzdü, gündüzü gecə.

MƏCNUN VƏHŞİLƏR ARASINDA

Əfsanə yaradan bir sahib hünər,
Bu qəmli dastanı belə nəql edər:
O yatağı səhra, o balıncı dağ,
Bu saxsı evdəki o solğun zanbağ
Ata matəmini çatdırıb başa,
Yenə də üz tutub, qaçdı dağ-daşa.
O, vəhşi çölləri bir gün tərk etdi,
Yarının yurduna üz tutub getdi.
Gördü ki, vəfanın çəkdiyi qələm,
Leylini Məcnunla yazmışdı bahəm.
Eşdi, dırnağıyla yerin layını,
Özünü saxlayıb pozdu tayını.

Görənlər dedi ki: "Bu necə işdir?
O iki rəqəmdən biri getmişdir".
Dedi ki: "Birini pozsa da qədər,
Bir ad ikimizə kifayət edər.
Aşiqi axtarıb gəzsə bir insan,
Onun yarını da qoy tapsın ondan"
Bu vaxt soruşdular, dedilər: "Nədən
O itmiş ortadan, itməmisən sən?"
Dedi: "Yaxşı düşməz mənimçün artıq,
Mən özüm məğz olam, o isə qabıq.
Mən dostun örtüsü olsam da ancaq,
Xoşdur o məğz üstə bir qabıq olmaq".
Deyib, o yerlərdə tutmadı qərar,
Gah yolla gedirdi, gah yoldan kənar.
O, aşiqlər kimi dilində qəzəl,
Gəzirdi bir təbib, bir mehriban əl.
İnsan adətindən əl götürərək,
İpini qırmışdı o, vəhşilərtək.
Çöl vəhşisi kimi o, zaman-zaman,
Yeyib yaşayırdı yaşıl otlardan.
O, tordan, vəhşidən qorxmurdu bir dəm
Vəhşilər olmuşdu Məcnuna həmdəm.
Ona yetişməsin deyə bir zaval,
Keşikdə durardı şir ilə maral.
Çöldə nə qədər ki, vəhşilər vardı,
Onun qulluğunda hazır durardı.
Aslanı, maralı, tülkünü, qurdu,
Yığıb yol üstündə ordugah qurdu.
Hamsı qulluğunda durmuşdu sayıq,
O da şah olmuşdu Süleyman sayaq...
Vəhşiylə dolmuşdu onun dörd yanı,
Yatacağı yeri tülkü görərdi,
Ona quyruğuyla yer süpürərdi.
Ahu sığallardı yanaqlarını,
Qoynuna alardı ayaqlarını.
Onun cüyür kimi həmdəmi vardı,
Maral sağrısına o, baş qoyardı.
Başının üstündə şir diz çökərək,
Keşikçi durmuşdu qılınc çəkərək.

Canavar olmuşdu ona pasiban,
Canını edərdi yolunda qurban.
Vəhşidən doğulmuş yırtıcı pələng,
Öz təbiətini eyləmişdi tərk.
Çöl heyvanlarından iki-üç qatar,
Onun ətrafında tutmuşdu qərar.
Vəhşilər içində tək oturmuşdu,
Elə bil qoşunlu bir şah durmuşdu.
Qorxaraq ordakı yırtıcılardan
Onun yaxınına gəlməzdi insan.
İzinsiz gəlsəydi ora bir nəfər,
Didib parçalardı onu vəhşilər.
İzinlə gəlsəydi yanına hər kəs,
Vəhşi heyvanlardan çıxmazdı bir səs.
İstər qohum olsun, istərsə tanış,
Yaxına gəlməzdi izin almamış.
Gedirdi vəhşilər yanınca hər an,
Sanki sürüsüylə gedirdi çoban.
Vəhşilər mülkündə tutmuşdu qərar,
Vəhşiylə dost olan vəhşi də olar.
Yanına ahular çox toplanardı,
Qəribə, çox şıltaq bir ahu vardı:
Oynağan və zirək bir ahuydu bu,
Sağrısı çox hamar, ucaydı boyu.
O çox xoş gəlirdi bizim Məcnuna,
Ayrıca bir qayğı bəslərdi ona.
Yanına çəkərək o yoldaşını,
Tutub sığallardı onun başını.
Hər gün o gözləri öpməyi vardı,
O gözlər Leylini xatırladardı.
Camaat qalmışdı bu işə heyran,
Onun vəhşilərlə dost olmağından.
Kimin ki, sevdası, eşqi solmazdı,
Məcnunu görməmiş sakit olmazdı.
Hər gün bir diyardan gələn yolçular,
Onun ətrafında tutardı qərar.
Tutduğu orucu sındırsın deyə,
Yeməklər gəlirdi ona hədiyyə.

Xeyməgah[1] quraraq şir dərisindən,
İgidlər qəlbini üzərdi, bilsən.
Yemi vəhşilərə paylardı bütün,
Özüsə bir tikə yeyərdi hər gün.
Vəhşi heyvanlara o, il uzunu,
O qədər verdi ki, öz ruzusunu,
Ruzi verən bilib onu hər heyvan.
Səcdəyə durardı gördüyü zaman.
Ondan ayrılmazdı bir dəm vəhşilər,
Gəlib yem alardı hər axşam, səhər.
Bir eli aldadar verilən ehsan,
Ehsana qul olar hər azad insan.

HEKAYƏT

Qədimdə belə bir rəvayət varmış
Ki, mərv ölkəsində bir şah yaşarmış.
Bir neçə köpəyi zəncirləyərək,
Bəndlərdə saxlardı onları divtək.
İtlərdə əjdaha qüvvəti vardı,
Dəvənin boynunu qopararlardı.
Acıqlanan zaman şah bir nəfərə,
Atarmış yazığı quduz itlərə.
Şahın qəzəbinə düşsəydi hər kəs,
Köpəklər dağıdıb yeyərdi dinməz.
Şahın yaxın olan adamlarından,
Ağıllı, kamallı bir nəfər cavan.
Qorxdu ki, dostları qıran bu cəllad,
Günlərin birində olsun ona yad.
Onun ahusunu öz vərdişiylə,
Sınaqdan keçirsin köpək dişiylə.
İtlərdən qorxaraq, min həyəcanla,
O gedib dostlaşdı it saxlayanla,
İtlərin yanına gəlcək hər kərə,
Bir qoyun atardı vəhşi itlərə.
Bu yolla bəsləndi, saxlandı itlər,
O gəncdə qalmadı qorxudan əsər.

[1] *Xeyməgah* — çadır.

O açıq əlini görən hər köpək,
Ona qul olmuşdu boyun bükərək.
Bir gün acıqlandı şah o cavana,
Üzünü, gözünü turşutdu ona.
Cəllada əmr etdi haman zülümkar:
"Bu gənci bu saat itlərə apar!"
O itməcazlılar itlik etdilər,
İt pay qapan kimi alıb getdilər.
Gəncin əl-qolunu bağlayıb haman,
İtlərə atdılar onu kənardan.
O dəmirpəncəli, o pələng itlər,
Əvvəlcə cavana hücum etdilər.
Ancaq tanıyınca baxıb durdular,
Quyruq bulayaraq, boyun burdular.
Hamısı yerə yatdı üzləri üstə,
Yatdılar baş qoyub dizləri üstə.
Gəncə dayə kimi oldular, bilsən,
Bir gün gəlib keçdi bunun üstündən.
Üzünü göstərdi ağ səhər yenə,
Boyandı üfüqlər qızıl rənginə.
Şah peşiman oldu öz tutduğundan,
Yaxın nədimlərə[1] söylədi bu an:
"Dünən o günahsız ahucuğu mən,
Səhv edib itlərə verdim əlimdən.
Bir baxın, görün ki, o quduz itlər,
Gəncin vücudundan qoydumu əsər?"
İtləri saxlayan gəldi çaparaq,
Dedi ki: "Ey şahım, sən sirrə bir bax,
Bu gənc-insan deyil, mələkdir, mələk,
Onu sayəsində[2] saxlayır fələk.
Qalx, gəl, bir ondakı işığa bax sən,
Tanrı sənətini bəlkə görəsən.
İtlərin ağzında sağ oturmuşdur,
Onların ağzına möhür vurmuşdur.
O əjdahaüzlü canavar itlər,
Onun tükünə də verməmiş zərər.

[1] *Nədim* — həmsoöhbəti keçmişdə bir şəxsi gülməli sözlər, lətifələr əyləndirən adam.
[2] *Sayə* — kölgə, himayə.

Şah əmr eylədi ki: "Dayanmaq olmaz,
O əldən getmişi tez edin xilas".
İtlərin yanından, yol məmurları,
Gənci gətirdilər saraya sarı.
Şah heyran qaldı ki, o igid cavan,
Necə can qorumuş o quduzlardan.
Ağlaya-ağlaya göz yaşı tökdü,
Ondan üzr istəyib, diz üstə çökdü.
Dedi ki: "Aç, söylə, sən, ey qəhrəman,
Necə can qurtardın o quduzlardan?"
Gənc dedi. "Əvvəlcə çəkinib səndən
Tikələr atmışam o itlərə mən.
Etdiyim yaxşılıq getmədi hədər,
İtlər öz ağzını möhürlədilər.
Lakin qulluq etdim düz on il sənə,
Axırda bu cürə haqq verdin mənə.
Sən məni itlərə atdınsa əgər,
Yaxşı ki, dost yeyən deyilmiş itlər.
Dostluğu səndə yox, itdə gördüm mən,
İt bilən hörməti ayaqladın sən.
İt sənə dost olar bir sümük atsan,
Namərd qədir bilməz, olsan da qurban".
Şah heyran qaldı ki, bu nə hikmətdir,
Bildi ki, səadət-insaniyyətdir.
Qəflət yuxusundan ayıldı birdən,
Əl çəkdi itlikdən, itpərəstlikdən...
Bunu söyləməkdə bir məqsədim var:
Səxavət qələdir, o can qoruyar.
Məcnun bəslədikcə o heyvanları,
Çəkdi dövrəsinə bir can hasarı.
Hasar ətrafında gəzən hər heyvan,
Məcnunun işinə yarardı hər an.
Bir yerdə dursa da, qalxsa da əgər,
Yanından getməzdi dostu vəhşilər,
Məcnuna bənzəsən insanlıqda sən,
Dünyada nə qüssə, nə dərd çəkərsən.
Xəlifə də yesə süfrəndə nemət,
Yeməyi səndənsə, qulundur, əlbət.

LEYLİNİN MƏKTUBUNUN MƏCNUNA YETİŞMƏSİ

Parladı aləmə Günəşin üzü,
Ondan aydın olsun hamının gözü.
Behiştdən doğmuşdu o gözəl səhər,
İsa nəfəsiydi əsən küləklər...
O toz pərdəsinin ardınca gələn,
Bir atlı üzünü göstərdi birdən.
Bir nur parçasıydı o gələn insan,
Bir az yaxınlaşıb düşdü atından.
Məcnun duydu onun dost olduğunu,
Nəcib bir insana oxşatdı onu.
Baxıb yanındakı o vəhşilərə,
İşarə etdi ki, yatsınlar yerə.
Özüsə atlının yanına qoşdu,
Mehriban bir dillə belə soruşdu:
"Ey Yəmən ulduzu, bu nə gəlişdir?
Mən hara, sənə hara, nə xeyir işdir?
Nə qədər olsa da siman mehriban,
Bu çöl vəhşiləri uzaqdır ondan..."
Yolçu mehribandı, qəlbi də gövrək,
Onun ayağına düşdü gölgətək.
Dedi: "Ey dünyanın əşrəfi insan,
Vəhşilər dizinə baş qoyub yatan,
Ahular qəlbini vermişdir sana,
Aslanlar yolunda durur mərdana.
Bir qərib aşiqə sevgilisindən,
Xoş xəbər gətirən bir insanam mən.
Sənə deyiləsi sözlərim vardır.
Gizli saxladığım bir yadigardı.
Açıb söyləyərəm, icazən olsa,
Yoxsa ağzımı da açmaram əsla".
Aşiq bu sözlərdən ürəklənərək,
Dedi: "Nəyin varsa, aç, söylə görək".
Yolçu söylədi: "Ey tək qalan aşiq,
Bəxtinin tünd atı ram olan aşiq,
Dünən bir obadan keçirdim yalqız,
Yolüstə durmuşdu ayüzlü bir qız.

Ay nədir, gün kimi üzü parlardı,
Qara bir ipəkdən niqabı vardı...
O, bağ sərvi kimi deyildi barsız,
Qapısız bir behişt bağıydı o qız.
Dinəndə bal dilli o gözəl nigar,
Lal olub yuxuya gedərdi sular...
Dostuna can-başla ümid bağlardı,
Ərindən qorxaraq pünhan ağlardı.
Gülab süzüldükcə kirpiklərindən,
Ay işıq səpirdi Günəşə bilsən.
Oxşatma dedikcə daima ağlar,
Duydum ki, qəlbində bir məqsədi var.
Dedim ki: "Nə üçün ağlayırsan sən?
De, kimin həsrəti keçir qəlbindən?"
Acı bir gülüşlə o bal dodaqlar,
Dedi: "Ey yarama duz səpən dildar,
Bir zaman Leyliydim, indisə nakam,
Məcnundan min dəfə artıq məcnunam.
Bəxtinin ulduzu batan aşiqdən
Min dəfə şiddətli divanəyəm mən.
O hədəf olursa bu dərdə, yasa,
Bir qadın deyildir, o, heç olmazsa.
Sevda yollarında göstərir hünər,
Kimsədən nə qorxar, nə də çəkinər.
O deyil mən kimi zillət dustağı,
İstədiyi yeri gəzir ayağı...
Zavallı mənəm ki, ürəyimdə qəm,
Dərdimi heç kəsə aça bilmirəm...
Ağladı, sızladı o vəfalı yar,
Sonra da and verdi mənə o nigar:
"Sən, ey qəlbi təmiz, xeyirxah insan,
Mən bir yıxılmışam, yapış qolumdan.
Ömür keçirdiyim bu düşərgədən,
Yolun düşən zaman zəhmət çək də sən.
Mənim o xeyməmə yaxın gəl bir an,
(Göstərdi xeyməni mənə uzaqdan).
Bəlkə öz halımdan mən yana-yana,
Bir məktub düzəldib tapşıram sana.
Bəlkə o məktubu sən götürəsən,

Mənim can dostuma tez yetirəsən".
Deyib bu sözləri getdi o sənəm,
Mən də öz yoluma düzəldim o dəm.
Verdiyi nişanla mən dünən getdim,
O vəfa evini ziyarət etdim.
Gördüm qara paltar geyinmiş o yar,
Məktubu öpərək verdi o nigar.
Qəm möhrü vurmuşdu məktubuna qız,
Kitabın mənası sondadır yalnız.
Yolçu ehtiramla öpdü məktubu,
Sonra da Məcnuna tapşırdı onu.
Məcnun o məktuba baxıb hıçqırdı,
Başqa nə varsa da hamısını cırdı.
Qıvrıldı, ruhuna dünya dar kimi,
Yüz dəfə fırlandı o pərgar kimi.
Sərxoştək torpağa yıxıldı birdən,
O məktub əlində düşmüşdü əldən.
Elə ki, ayıldı gəldi qüvvətə,
Qəlbindən yol verdi o şikayətə.

LEYLİNİN MƏKTUBUNU MƏCNUNUN OXUMASI

Məcnun o məktuba tez əl apardı,
Məktubun başında bu sözlər vardı:
"Əqlə dayaq olan, ömrə can verən,
Bir şahın adıyla başlayıram mən...
Bu ipək məktubu oxu, gör nədir?
Bir qəm düşgünündən dərd əhlinədir.
Yəni bu hasarda həbs olan məndən,
Sənədir ki, uçdun qırıq qəfəsdən.
Necəsən, ey əhdi mötəbər olan?
Ey yeddi beşikdə bir yuva salan!
Ey dostluq mülkünə bir xəzinədar,
Məhəbbət işığı səndən alır, yar!
Sən ey əqiq kimi daşda oturan,
Dağları qanıyla boyayıb duran.
Ey zülmətdə qalan Xızır suyu, sən,
İlk səhər şəminin pərvanəsisən.

Sən, ey vəhşilərin qəlbinə həmdəm,
Pərişan şurinlə dolmuş bu aləm.
Ey mənim tənəmə hədəf olan yar,
Sənlə qiyamətə bir yolumuz var.
Mən verdim könlümü sənin eşqinə,
Sən də sevgimizə sadiqsən yenə.
Bildir, işin nədi, de, nə haldasan?
De, kimi sevirsən, nə xəyaldasan?
Sənin bəxtin kimi uzağam səndən,
Biz ayrı olsaq da səninkiyəm mən.
Aldanmış ərimi sevmirəm, haşa
Bir gecə yatmamış mənlə baş-başa...
Mən Ayam, sən də bir Günəşsən, inan,
Mən səndən alıram işığı hər an.
Səndən geri qaldım, əfv et məni, gəl,
Bilirsən nə idi yolumda əngəl,
Atanın vəfatı incitdi məni,
Ölmüş vücudumdan cırdım kəfəni.
Elə zənn etdim ki, atamdır ölən,
Didib parçaladım üzümü birdən.
Gözümə gül kimi millər çəkərək,
Göy etdim donumu bənövşələrtək.
Eşqinə sadiqəm, yolunda dustaq,
Dərdinə şərikəm, qəminə ortaq.
Yanına gəlməyim olmadı mümkün,
Başqa şərtlərisə görmüşəm bütün.
Vücudum ayrısa sənin yanından,
Ruhum ayrılmamış yanından bir an...
Nə olur bir az sevinib şad ol,
Bu dərddən, qüssədən, qəmdən azad ol!
Bu dünya dəyişib dönür əzəldən,
O, alt-üst olsa da, gəl, darıxma sən.
Kəndlinin dənini udsa da torpaq,
Yenidən göyərir, sən buna, gəl, bax.
Xurma ağacında bu gün tikan var,
Sabah yetişəcək şirin xurmalar.
Qönçə tikanlıqda olsa da əgər,
Açılacaq güldən bir müjdə verər.
Qəlbini sıxma ki, sən kimsəsizsən,

Mən kiməm, adamın deyilmiyəm mən?
Heç kəs: "köməksizəm" deməsin gərək,
Köməksiz olana allahdır kömək.
Yanma şimşək kimi atasızlıqdan,
Buludlu gözündə qopmasın tufan.
Ata ölmüşsə də, oğul çağ olsun,
Mədən qırılmışsa, gövhər sağ olsun".
Məcnun bu məktubu oxuyan zaman,
Çıxdı qönçə kimi öz qabığından...
"Ay allah"dan başqa dinmədi artıq,
Bir anlıq özünə gəlmədi yazıq.
Sonra huşa gəlcək öz adətilə,
Bir neçə saatlıq ağladı yenə.
Qasidi ordaca saxlayıb bir an,
Gah əlindən öpdü, gah ayağından,
Dedi: "Nə kağızım, nə qələmim var,
Cavab gözləyəcək məndən o nigar".
Açdı heybəsini qasid belindən,
Heybənin içini tökərək birdən.
Yazı şeylərini göstərdi ona,
Sonra qaydasınca verdi Məcnuna.
Məcnun ki, qələmi aldı əlinə,
Min bir nüqtə vurub, nəqş açdı yenə.
Qəlbində gizlənmiş hər dərdi, qəmi
Söz boyunbağına düzdü qələmi.
Məktubun başını bağladı, sonra,
Qasidə tapşırıb "Qaç" dedi ona.
Qasid də məktubu alıb apardı,
Yel kimi Leylinin yanına vardı.
Məktubu açaraq oxuyanda qız,
Onun göz yaşıyla islandı kağız.

MƏCNUNUN MƏKTUBUNU LEYLİNİN OXUMASI

Məktub başlanmışdı böyük allahla,
Misilsiz, əvəzsiz o padihaşla...
Sonra öz dərdini açıb dərindən,
Deyirdi kül olmuş ciyərlərindən:

"Bu məktub sənədir, ey üzü mahım,
Sənsən bu dünyada öz qibləgahım...
Yox, yox, bu, qanına qərq olan məndən,
Öz qanını satan sənədir, bilsən.
Daşlar arasında qalmış bir açar,
Səntək xəzinəyə necə yol açar?
Canan, ayağının torpağıyam mən.
Bəs kimin suyusan bu saflıqla sən?
Mən ki, alçalıram qədəmlərinə,
Kimin ətəyindən tutursan yenə?
Mən sənin dərdini gizli çəkirəm,
Bəs kimin qəmidir sən çəkdiyin qəm?
Çiynimdə çəkdiyim bu yük sənindir,
Kimin sırğasını taxmısan, de bir?
Sən, ey astanası mehriban sənəm,
Camalın olmuşdur, cahanda Kəbəm...
Bu qulluq yolunda yük çəkir belim,
Ağalıq rütbəni saxla, sevgilim!
Bil ki, sayılıram sənə mən süpər,
Əgər yerə atsan, olaram xəncər.
Gəl, öz silahını sən daşa vurma,
Bir də öz ordunla üz-üzə durma.
Vursan öz əlinlə canıma neştər,
Bil ki, sağlam canın azara düşər.
Dostluq, mehribanlıq göstərsən, ey yar,
Gəlib qulun olar azad adamlar.
İncitmə aldığın qulu özündən,
Qoy sürmə qapmasın sənin gözündən.
Ağada olmasa belə bir tədbir,
Bil ki, öz quluna sahib deyildir.
Başqa bir insanda olsa bu hünər,
Çoxunu özünə pulsuz qul eylər.
Gəl, mənim beynimi alovlandırma,
Heç kəsin başında alov yandırma...
Sənin çırağından düşdümsə uzaq,
Pərvanən qalmasın işıqdan iraq.
Mən dərddən ölsəm də, rəqib sağ olsun,
Qoy İbn-Səlamın kefi çağ olsun...
Halımın səndədir yaxşı-yamanı,

Bu verdiyin dərdin sənsən dərmanı.
Düzdür, dəmirdəndir hasarın sənin,
Sədəf içindədir mirvarın sənin.
O qıvrım saçların zəncirdir, nədir?
Xəzinən əjdaha ətəyindədir.
Özün də aşiqsən, bilirsən, ey yar,
Sevən ürəklərdə qısqanclıq olar.
Sənin üzərinə qonsa bir milçək,
Canımda yüz həvəs oynayır, gerçək.
Yar üstə bir milçək qonarsa əgər,
Həqiqi aşiqə qartal görünər.
Bir qarışqa kimi can atıram mən,
Milçəyi qovmağa şəkər üstündən.
Ah, mənim günümdə bir kişi vardı,
Mayası olmadan qazanc sayardı.
Dərilməmiş gülə həsrət çəkərdi,
Alınmamış dürrə keşik çəkərdi.
Oyunbazlıq deyil, eşqdir bunlar,
Mənim də başımda bu xəyallar var
Necə ağlamayım dərindən bəzən
Bu yaman günümdən sən xəbərsizsən
Qəlbimdən daş kimi asıldı dərd, qəm,
Bildiyindən artıq bir divanəyəm.
Eşqinlə mənliyim oldu tarimar,
Bu yolu mənliksiz qurtarmaq olar.
Qəlb belə tutmasa ilk məhəbbəti,
Dəyməz bir arpaya onun qiyməti...
Uğrunda çəkdiyim hər əzab xoşdur,
Əzabın eşqimə həmdəm olmuşdur.
Tək eşqin göstərsə mənə özünü,
Görməsəm də olar sənin üzünü.
Qoy eşqin sirrimçin dönsün əğyara,
Könlümə şəfadır vurduğun yara.
Qoy heç tapılmasın yarama məlhəm,
Sən salamat qalsan, nə qüssə, nə qəm!
Qoy məni zillətə salsa da hicran,
Sən ondan uzaq ol, sevimli canan!
Düşsə də eşşəyim mənim ayaqdan,
Sənin ərəb atın var olsun, canan!

Pis tale gizlədi üzünü məndən,
Daima xoşbəxt ol bu dünyada sən!
Bir baş əyilməsə əmrinə bu gün,
Görüm ayağının altına düşsün!".

ANASININ ÖLÜMÜNDƏN MƏCNUNUN XƏBƏR TUTMASI

... Sübhün üsyanından göylər söküldü,
Şüşə parçalandı, şərab töküldü.
Məcnun dil verərək qəsidəsinə,
Yalqızlıq təblini çalırdı yenə.
Gecəli-gündüzlü nə vaxtdan bəri,
Dilindən düşməzdi qəsidələri.
Xəbəri yoxdu ki, anası yazıq,
Dünyadan yığışıb köçmüşdir artıq.
Səlimin qəlbindən ahlar yüksəldi,
O, qəmgin aşiqin yanına gəldi.
Paltar, yemək verdi çox ehtiyatla,
Sonra da dil açdı ona fəryadla:
"O bəlalar görmüş zavallı qarı,
Ölüb tərk elədi bu rüzigarı.
O da öz köçünü sürdü dünyadan,
Öldü atan kimi səndən nigaran".
Məcnun bu matəmi eşidib durdu,
Ah çəkib, "of" deyib, başına vurdu.
Səhər cəngi kimi inlədi səsi,
Qırıldı daşlarda könül şüşəsi.
Ata-anasını anaraq yenə,
Üz tutub onların qoşa qəbrinə
Fəryadlar qoparıb diz üstə çökdü,
Hər iki məzara göz yaşı tökdü.
Gah buna, gah ona üz sürtdü ancaq,
Ölmüşə dərmandan kar olmayacaq.
Qohumlar tutunca səsindən xəbər,
Qaçıb qəbilədən bir-bir gəldilər.
Məcnunu torpağa düşmüş gördülər,
Canında az idi həyatdan əsər.
Onun ayağına yığılıb həmən,

Qanlı yaş tökdülər onlar gözündən
Ayılsın, deyərək, Məcnun birtəhər
Ona gülab suyu çilərdi gözlər.
O hissiz aşiqsə ayılan zaman,
Dualar etdilər ona hər yandan.
Evə aparmağa çox çalışdılar,
Dedilər: vətəndə tutsun o qərar.
Lakin, bir ah çəkdi o bəxtiqara,
Yenə öz köçünü sürdü dağlara...

LEYLİNİN MƏCNUNA SİFARİŞİ

Leyli qəfəsdəki o gözəl deyil,
Tikilən qələlər xanımıdır, bil.
Məcnundan gəldikəcə acı xəbərlər,
Yeyirdi qəlbini min qəm, min kədər...
Əri canfəşanlıq edib Leyliyə,
Xoş üz göstərdi şad olsun deyə,
Leylinin qəlbisə tutqun, pərişan,
Soyuq qarşılardı onu hər zaman.
Süfrədə yox idi milçəkdən bir iz,
Gecə qaralmışdı, ev gözətçisiz.
Leyli aşiqini anıb ürəkdən.
Qapıdan eşiyə sıçradı birdən.
Düşmənlər yolundan oturdu ağlar.
Bir yol üzərində oturdu ağlar.
İstədi bu yoldan keçən bir nəfər,
Ona aşiqindən versin bir xəbər.
Bu dəmdə dərdlərə çarə göstərən,
Bir ağ saçlı qoca göründü birdən.
Qoca Xızır kimi iti gedərdi,
Yol axtaranlara yol göstərərdi.
Soruşdu qocadan o dustaq nigar:
"Fələyin işindən nə xəbərin var?
O vəhşət çölündə vəhşiyə həmdəm,
Kimin xəyalıyla yaşayır bu dəm?"
Qoca söylədi ki: "Ayüzlüm, inan,
Sənsiz quyudadır Yusif hər zaman.
O tufanlı dəniz qoparmış haray,

Uca zirvəsini itirmiş o Ay.
Car çəkir hicrana düşəndən bəri,
Səhralar qoynunda keçir günləri.
Hər iki addımda: "Leyli, can" deyir,
Hər yerdə: "Leyli, gəl, gəl, aman" deyir.
Ürəyi hicranla, sitəmlə dolu,
Bir Leyli yoludur, Məcnunun yolu...
Leyli dinlədikcə bu sədaqəti,
Nalədən nal oldu sərv qaməti.
Qoşa nərgizləri ağladı birdən,
Əqiqlə sulandı o ağ yasəmən.
Leyli söylədi ki: "Günahkar mənəm,
Bil mənim qəmimdir o çəkdiyi qəm.
Mən də qüssədən deyiləm kənar,
Ancaq dərd çəkməkdə bir fərqimiz var:
Məcnun dağ başında ah çəkir bu dəm,
Mən quyu dibində nalə çəkirəm".
Sonra qulağından bir neçə gövhər,
Alaraq qocaya verdi o dilbər.
Dedi: "Bunları al, qayıt təzədən,
Onunla yenə də həmnəfəs ol sən.
Onu uzaq yoldan yanıma gətir,
Doyunca seyr edim o aşiqi bir...
Bəlkə də söz qoşub dediklərindən,
İki-üç beytinə qulaq asam mən.
Bəlkə düyünümü aça nəfəsi,
Bəlkə şəfa verə dərdimə səsi".
Qoca, dürrləri götürüb həmən,
Ayrıldı saf qalmış haman dürrdən.
Bir dəst paltar alıb yoluna vardı,
O çılpaq qalmışa libas apardı...
Sonra dağ dibində taparaq onu,
Torpağa yıxılmış gördü Məcnunu,
Onun dövrəsində vəhşi heyvanlar,
Dayanıb olmuşdu bir xəzinədar.
Qocanı gördükdə Məcnun uzaqdan,
Südə uşaq kimi meyl etdi bu an.
Sonra acıqlandı yırtıcılara,
Baş uzatmasınlar ona bir daha.

Yanından gedincə o yırtıcılar,
Təşəkkür elədi ona ixtiyar.
Əvvəl öz başını torpağa vurdu,
Sonra üzr istəyib, belə buyurdu:
"... O Leyli — o dünya gözəli dilbər,
Sənin dostluğundan candan da keçər.
Bil salam göndərir sənə o nigar,
Adını duayla anıb xatırlar.
Çoxdandır görməmiş sənin üzünü,
Bir də eşitməmiş şirin sözünü.
Səndən nigarandır gülüzlü sənəm,
Görüşmək istəyir səninlə bir dəm..."
Sonra da paltarı o qoca əllər
And verib geydirdi ona birtəhər.
Razılıq kəməri bağlayıb həmən,
Onu xilas etdi müxalifətdən.
Qocanın izilə tərpəndi artıq,
Dirilik suyunu tapmışdı yazıq...
Vəhşi heyvanlar da cərgələnərək
Düşdü arxasınca şah ordusutək.
İqbal itaətdə, bəxt də fərmanda,
Görüşmək yerinə gəldi o anda.
Bir xurma altında o tutdu qərar,
Dayandı vəhşilər azacıq kənar.
Qoca da Leyliyə gətirdi xəbər,
Gördüyü işləri dedi müxtəsər.
Çadırda əyləşmiş o gözəl pəri
Açdı mələk kimi uçuş şəhpəri[1].
Məcnundan on addım durub aralı,
Yeriyə bilmədi o dağ maralı.
Qocaya dedi ki: "Ey nəcib insan,
Getməyə qalmadı qüvvətim, inan.
Mən ki, yandırmışam ürəyimdə şam,
Yenə yaxınlaşsam, tamam yanaram.
Mənim ərim vardır, yatsa da bu dəm.
Allahın gözündən uzaq deyiləm.
Doğrudur sevmirəm onu ürəkdən,

[1] *Şəhpər* — qanad, lələk mənasındadır.

Lakin haramzadə deyiləm ki, mən...
Qoy şerlə desin o şirindillim,
Şerlə oxşasın məni sevgilim.
O şəkərdillidən rica ediniz:
Bir qəzəl söyləsin qulaq asaq biz".
Qoca bu baharın yanından qalxdı,
O biri baharın halına baxdı...
Məcnun huşa gəlib ayılan zaman,
Bir az xoşlanaraq sordu qocadan:
"Söylə bir, ey qoca, bu nə bahardır
Ki, onda xoş ənbər ətiri vardır?
Bu ətir novbahar ətiri deyil,
Canan saçlarının ətiridir, bil!
Qəlbə layla çalır bu ətir, inan,
Bu gözəl ətirə canım da qurban!"
... Sonrasa bir şirin, bir xoş nəfəslə,
Bir neçə beyt dedi qəmli bir səslə.

MƏCNUNUN ƏZƏMƏTİ HAQQINDA

Məcnunu sərsəri zənn etmə ki, sən,
Deyildir gördüyün divanələrdən.
Oruclu, namazlı, nurlu bir çıraq,
Əqli yad deyildir, ədəbdən uzaq,
Vaxtının ən böyük bir alimiydi,
Aləmi şərh edən loğman kimiydi.
Gizli mənalara o yol açardı,
Qəlbində göylərin min sirri vardı.
Qızıl sikkəsitək hər sözü gözəl,
Lələ bənzəyirdi dediyi qəzəl.
Dəlinin ağlına bəllidir hər kəs,
Ondan bu incilər saçıla bilməz.
Dünyanın qeydini tamam ataraq,
Qeydsiz bir həyat sürürdü ancaq.
Ondan ölüm fikri aşıb daşırdı,
Köç tədarükünə hazırlaşırdı.
Deyirdi: "Can evim alışıb dərddən,
Ölüm qurtaracaq məni möhnətdən".
Kim ki, düz gəlməsə dünyayla, inan,

Çətin can qurtarar bu dar dünyadan.
Dünyanı dörd əlli tutsa bir nəfər,
Çətinliklə köçüb dünyadan gedər.
Məcnun yol yoldaşı gəzmədən bir an,
Açırdı zənciri öz varlığından...

İBN-SƏLAMIN ÖLÜMÜ

... Müxtəsər, dünya ki, yaranmış belə
Sən də turş sirkəni bal hesab elə.
Gözəllər çırağı o Leyli nəydi,
Dərdi başqasına bir xəzinəydi.
İlan halqasından çəkilmiş hasar
İçrə xəzinəydi o gözəl nigar
Məşəqqət içində dustaq yaşardı,
Sanki daş bağrında bir ləl vardı.
Əjdaha ağzında Ay kimi yalnız,
Bir ağır qiymətli gövhərdi o qız,
Ərisə daima qəmlər yeyirdi,
Ona keşik çəkib, şükür deyirdi.
O pəri qızının söhbəti üçün,
Polad qeydindəydi hər gecə, hər gün.
Hünərlə səbr edib, qəmlə gəzərdi,
Özünü aldadıb, dərdə dözərdi.
Təklikdə ağlardı o gözəl pəri,
Silərdi gözünü gələndə əri...
Gəldi bir zaman ki, qansız ruzigar,
Dolanıb hökmünü verdi aşikar:
O qədər vüsalsız keçdi günləri,
Qəmdən xəstə düşdü Leylinin əri.
Pozuldu bədəni qəmlə möhnətdən.
Artıq İbn-Səlam düşdü qüvvətdən
Qızdırma qoymadı canından əsər,
Qalxdı hərarəti beyninə qədər.
Onun bədənindən köçdü rahatlıq,
Sağlamlıq şüşəsi qırıldı artıq...
Elə ki təngidi köksündə ürək,
Çırpdı şüşəsini daşlara külək.
Yel kimi dünyaya əl edib həmən,

Qurtardı dünyanın işgəncəsindən...
Nakam İbn-Səlam öldüyü zaman,
Leyli ceyran kimi sıçradı tordan.
Bu ölüm Leyliyə xeyir olsa da,
Ölən öz əriydi, incidi o da.
Zahirdə ərinə matəm saxlardı,
Batində Məcnunu anıb ağlardı.
Saçını yolardı anıb Məcnunu,
Güya ki əriyçün eyləyir bunu.
Ərinin üstündə etdiyi şivən
Məcnunu oxşardı yalnız ürəkdən.
Zahirdə ərinin xatiri vardı,
Batində dostunu duyub anardı,
Bir bəhanə tutub ölmüş ərini,
Ağlayıb sökərdi can dəftərini.
Ərinin üstündə dediyi dillər
Dostunun halından verirdi xəbər.
Sözlərin qabığı əriydi yalnız,
Məğzində dostunu oxşardı o qız.
Ərəb qaydasınca, əri ölən şəxs,
Matəm saxlayaraq gözə görünməz.
İki il qapalı evdə əyləşər.
Qadının üzünü görməz bir bəşər.
Bacardığı kimi oxşayıb ağlar,
Şerlər deyərək qəlbini dağlar.
Bu bəhanə ilə fürsət taparaq,
Çadrını xəlvətə çəkdi Leyli bax.
Ərinə el dəbi yas tutmaq üçün,
Qəm ilə üz-üzə oturdu hər gün.
Artıq fürsət tapdı o ağlamağa,
Səbrini ellərə verdi sadağa.
Yas bəhanəsiylə yüksəldi səsi,
Yeddinci fələyə qalxdı naləsi.
Qəlbində hicranın tükənməz dərdi
Üzünü, gözünü silləlІəyirdi.
Artıq nə qorxusu, nə qeydi vardı,
İstədiyi kimi nəfəs alardı.

ZEYDİN İBN-SƏLAMIN ÖLÜM XƏBƏRİNİ GƏTİRMƏSİ

Bu gözəl dastanı bizə nəql edən,
O iliyə qədər çürümüş bədən
Dedi ki: canandan uzaq düşən Zeyd,
Qəlbinin başında min ağrı, min qeyd...
Səbriylə gəldi Zeyd o dərdə üstün,
İşinin düyünü açıldı bir gün.
Aşkar olmasa da, gizli, birtəhər,
Zeyd ilə o Zeynəb görüşürdülər.
O, canan yanına getdikcə az-az,
Qəlbin aynasından silinirdi pas.
O təzə qönçəylə görüşən zaman,
Açıb söyləyirdi dərdini pünhan...
Çarə tapmışdısa Zeyd öz dərdinə,
Məcnunun qeydinə qalırdı yenə.
Məcnunun dərdinə qalıb ürəklə,
Çarə axtarırdı min bir dirəklə.
Öz dərdi başından aşıb daşardı,
Lakin Məcnun üçün çox çalışardı...
Köçdü İbn-Səlam, getdi dünyadan,
O quş bu qəfəsdən qurtaran zaman
Zeyd baş götürüb, yola çıxdı tək,
Məcnunun yanına gəldi sevincək,
Ölümün verdiyi acı qədəhdən
Məcnuna tez xəbər yetirdi həmən:
"Arzu karvanının o yol vuranı
Sənin sağlığına tapşırdı canı,
Artıq ölüb getdi, bil, İbn-Səlam,
Ömrə sən layiqsən, sən yaşa müdam".
Məcnun bu loğmanı ağzına aldı,
Fələyin dövrünə bir nəzər saldı.
Bir fəryad qopardı, nərə çəkərək,
Çəkdiyi nərədən titrədi fələk.
Gah rəqsə gətirdi onu həyəcan.
Gah da öz şəklini gördü məzardan
Sevindi bu işə o bir cəhətdən:
Gülün ətəyindən kəsildi tikən.

O biri cəhətdən duyurdu ürək:
Rəqibi öldüsə, o da öləcək...
Aradan bir həftə gəlib ötüşdü,
Bir gün ayrılığa bəhanə düşdü.
Məcnun yuvasına yollandı yenə,
Zeyd də qayıdıb getdi evinə.

PAYIZIN YETİŞMƏSİ VƏ LEYLİNİN ÖLMƏSİ

Qaydadır yarpaqlar tökülən zaman
Qanlı sular axar o yarpaqlardan.
Hər bir budağın ki, içində qan var,
Axır, deşiklərdən süzüb damcılar.
Suyun şüşəsi də soyuyub donar,
Bağların üzünə sarılıq qonar.
Ölüm zərbəsilə qabarar budaq,
Torpağa pay olar hər qızıl yarpaq...
Payız bu tufanı qurduğu anda,
Qəlbən yaralandı bir gülüstan da...
Ucalıq taxtından Leyli düşərək,
Bir dərd quyusuna endi o mələk.
Sızladı bağının baharı tel-tel,
Onun çırağına sillə vurdu yel.
Başına bağlarkən qızıl çalmalar,
Başqa çalmaya düşdü o nigar...
Leyli aşiqini gördükcə darda,
Gördü öz könlünü min intizarda.
Elə ki, ayrılıq zamanı çatdı,
O köhnə sevdası birə on artdı.
İş gəlib o yerə çatdı ki, birdən,
Düşüb xəstələndi o nazik bədən.
Qara qızdırmaya düşdü o canan,
Dodaqlar qaysıdı bu qızdırmadan.
O sərvin balınca həvəsi düşdü,
Onun qırqovulu sərvdən düşdü.
Sünbüldən torpağa danə düşəntək,
İpək örpəyini üzə çəkərək,
Anaya sirrini açdı balası.

Dedi ki: "Başımın çoxdu bəlası.
Ana! Mən ahuya əlacın varmı?
Südlə zəhər içdim, dərman olarmı?
Köçüm yığışmışdı.. Neyləyim bu dəm?
Məni bərk tutma ki, köç üstündəyəm.
Mən ki, qan yeyirəm nə mehribanlıq?
Mən ki, can üstəyəm, nə zindəganlıq[1].
Gizlində nə qanlar uddum, anacan!
İndi ürək dərdim aşır ağzımdan.
Canım dodağımdan çıxırsa bu dəm,
Nə olar sirrimi açıb söyləsəm?
Sirrin pərdəsini götürdüyümdən,
Mən gedəsi oldum, salamat qal sən!
Qucaqla boynumu, ey mehribanım!
Amandı, boynuna düşməsin qanım!
Bədəndən ayrılıb çıxanda bu can,
Yarın hicranından öldüyüm zaman.
Xoşdur niyazından nilimi çəksən!
Sürməmi dostumun tozundan çək sən!..
Eşqindən didərgin düşən o bədbəxt,
Ölüb getməyimi eşitdiyi vaxt.
Sənə başsağlığı yetirmək üçün,
Bizim bu çadıra gələcək bir gün.
Qəbrimin üstündə əyləşərək tək,
O, Ay axtaracaq, torpaq görəcək.
Qəbrimin üstündə əl bağlayaraq,
Göz yaşı tökəcək o yanan çıraq.
Ən əziz, ən gözəl bir dostdur mənə,
Bir yadigar qalır o məndən sənə.
Sən allah çıxmasın sözüm yadından,
Ona alçaq gözlə baxmayın bir an.
İtirdiyin könlü onda tap, ana!
Bildiyim nağılı söylərsən ona.
Mən onu tutmuşam canımdan əziz,
Onu məndən sonra əzizləyin siz.
Söylə: "Bu can çıxan köhnə saraydan.
Leyli zəncirini qırdığı zaman.

[1] *Zindəkanlıq* — dirilik, həyat.

Eşqinlə torpağa gömdü canını,
Uçurdu ömrünün xanımanını.
O, eşqin yolunda mərdana getdi,
Aşiqlik yolunda can qurban etdi".
... Bu sözlə Leylinin doldu gözləri,
Başqa bir aləmə köçdü o pəri.
Öz gizli sirrini danışdığından
Sevdaya can verdi dilində canan...
Leyli ki, torpağı eylədi məskən,
Xəzinə divarı oldu dəmirdən.
Ərəblər bu dərddən bağrı qan oldu,
Onun zülfü kimi pərişan oldu.
Qızın həsrətini çəkən adamlar,
Ah çəkib, "of deyib", ağladı zar-zar.
Dostların behişti-Leylinin qəbri,
Cənnəti andırır ilk bahar kimi.
O müqəddəs qəbri öpərdi yellər,
Onu ziyarətə gəlirdi ellər.

LEYLİNİN ÖLÜMÜNDƏN MƏCNUNUN XƏBƏR TUTMASI

Bu məşhur dastanı yaradıb yazan,
Yazmış səhifəyə belə bir fərman:
Ay batdı, dolanıb keçdikcə günlər,
Qəlbi qırıq Zeydə çatdı bu xəbər.
Ağlayıb, könlünü açdı fəryada.
Deyin, ağlamayan varmı dünyada?
O, qara geyindi yası var kimi,
Ədalət axtaran adamlar kimi.
O, qəbrin yanına yetişdi, bir bax.
Bahar buludutək yaş axıdaraq
Onun qan dalğalı qəbrinin üstə,
Sorma nə haldaydı o qəlbi xəstə.
Sellər axıtdıqca o didəsindən,
İnsanlar baş alıb qaçdı səsindən.
Ah çəkib, aləmə vəlvələ saldı.
Qəmindən fələyin üzü qaraldı.
O parlaq çıraqlı, gözəl məzarı,

Tərk edib üz qoydu çöllərə sarı.
O çırağı sönmüş qaranlıq gecə
O yoldan azmışı taparaq təkcə.
Onun qarşısında zar-zar ağladı,
O dağlanmış qəlbi yenə dağladı.
Cırıb üz-gözünü o birdən birə,
Ah çəkib, başını vururdu yerə.
Məcnun öz dostunun baxıb rənginə,
Gördü bulud kimi tutulmuş yenə.
Soruşdu: "Qardaşım, nə olmuş, nə var?
Nədir nəfəsindən çıxan alovlar?
Nədən üz-gözünü dağıtmısan sən?
Nədən paltarını qara geymisən?"
Zeyd dedi: "Bəxtimiz gəlmişdir qara,
İşimiz çox yaman düşmüşdür dara.
Torpağın bağrından qara su çıxdı,
Ölüm qapımızın əlini sıxdı.
Dolu bağımızı döydüyü zaman,
Töküldü yarpaqlar əsən ruzgardan.
O gözəllik Ayı düşdü fələkdən,
Sərvimiz yıxıldı, boş qaldı çəmən
Leyli, gözəl Leyli yerə gömüldü,
O sənin dərdinlə yaşayıb öldü".
Bu sözdən Məcnunun büküldü beli,
Sanki zəlzələdən tutuldu dili.
İldırım vurmuştək qaraldı haman,
Həm düşdü, həm yandı bu ildırımdan.
Taqətsiz yerində dayandı bir an,
Fələyə üz tutub dedi: "Ey dövran!
Nədir bu verdiyin insafsız qərar?..
Mən bağrı yanmışın tutduğu çıraq,
Bir yel silləsiylə qaralar ancaq.
Bu qılınc çəkməyin nə mənası var?
Məgər ağcaqanad əjdaha olar?"
Bütün fələklərə nifrət deyərək,
Qaçdı səhralara o vəhşilərtək.
Cırdı paltarını o min dəhşətlə,
Vəhşilər baxırdı ona heyrətlə.
Onun sellər kimi göz yaşı vardı,

Ona baxanlar da belə ağlardı.
Dalınca sürünüb Zeyd kölgətək,
Onun kölgəsindən dilərdi kömək.
Qəlbində sızıltı, gözləri giryan,
Dağları, daşları saldı ayaqdan.
Tab edə bilməyib bu intizara,
İstədi baş çəksin o dost məzara.
Zeydə: "O məzarı nişan ver" dedi,
Sonra yar qəbrində bitdi ot kimi.
O, sərxoşlar kimi başı havalı,
Özündə deyildi fikri, xəyalı.
Özü qəm yolçusu, yoldaşı ah-vay,
Rüsvaylar içində hamıdan rüsvay.
Saçları pərişan, başı dumanlı,
Yoldu saçlarını o qəm nişanlı.
O beli qırılmış şikəstəqamət,
Gecəsi bir məhşər, günü-qiyamət.
Uzaqdan o qərib məzarı görcək,
Düşdü torpaqlara nurdan kölgətək.
O yerdə qıvrılıb bir ilan kimi,
Tikana sancılmış soxulcan kimi.
Xəzinə üstündə yatmış ilantək,
O qərib türbəyə sarıldı bərk-bərk.
Gözündən lalətək göz yaşı getdi,
Ondan ot üstündə lalələr bitdi.
Şam kimi əridib ciyər qanını,
Açdı alovlanmış qəm lisanını...
"Sən, ey xəzan görmüş körpəcə gülüm!
Dünyanı görməmiş ölən sevgilim!
Ey xərabə qalan bağı-gülüstan,
Bar verib, barını yeməyən canan!
Torpağın zülmünə dözürsənmi sən?
Bu dərə dibində, söylə, necəsən?
O qara xallardan varmı bir əsər?
Söylə, nə haldadır o ahu gözlər?
Necədir yaquta bənzər dodaqlar?
Ətirli saçların necədir, ey yar?
Nəqşini çəkirlər, de, hansı rəngdən?
Şamın hansı dərdlə əriyir, de sən?

Kimin gözlərinə gülürsən, canan?
De, kimin başına ətir saçırsan?
Sərvin hansı bağda tutmuşdur qərar?
Məclisin olmuşdur hansı laləzər?
Tikanlar içində necədir halın?
Necə mağarada keçir əhvalın?
İlan məskənidir bu mağaralar,
Sən Aysan! De, burada nə məqsədin var?
Qəbrinin üstündə yanıram canan!
Sənsə mağaraya həmdəm olmusan.
Sən bir xəzinəydin, uddu topraqlar,
Xəzinə olmasan, udmazdı, ey yar.
Hansı mağarada xəzinə ki, var,
Üstündə bir ilan qıvrılıb yatar.
Mən də ilan kimi küsüb yuvamdan,
Məzarın üstündə oldum pasiban[1]...
Yerin behişt olsun daima sənin,
Qoy allah hərəmi olsun məslkənin.
Ruhunun qəndili axıcılıqdan
Ətrafa şölələr salsın hər zaman".
Deyib yığışdırdı əl-ayağını,
Hərlənib sındırdı öz qolbağını.
Başında bir dəstə heyvanlar yenə
Üz qoydu öz doğma vilayətinə.
Sürüb dəvəsini yollar boyunca,
Hicran şerləri dedi doyunca...
Ayrılıq vəsfini alaraq dilə,
Vəfadan qoymadı bir kəlmə belə.
Boyadı qumları o göz yaşına,
Çırpdı öz başını çölün daşına.
Qığılcım saçmamış öz naləsindən,
Qoymadı yol üstə qalsın bir tikən.
Yollarda gördüyü bütün daşları,
Boyadı al qana o göz yaşları.
Başından aşdıqca sevdalı dərdi,
Cananın qəbrini arzu edərdi.
Dağlardan sel kimi axıb gələrək,

[1] *Pasiban* — gözətçi, qarovulçu.

Leylininn qəbrinə döşənərdi tək.
Başını məzara qoyub qalardı,
Torpaqdan minlərcə öpüş alardı.
Anıb o vəfalı can həmdəmini,
Məzara söylərdi könül qəmini.
O möhnət bağında tutduqca qərar,
Yanından getməzdi vəhşi heyvanlar.
Axan göz yaşları olduqca Zəmzəm.
Vəhşilər qurmuşdu ona bir hərəm.
Yanından getməzdi onun heyvanlar,
Adam buraxmazdı yanına onlar.
Qorxaraq o vəhşi yırtıcılardan
O yoldan keçməzdi bir nəfər insan.
Məcnun dost qəbrindən getməmiş hələ
Məzara gəlməzdi qarınca belə.
Gündüzü bu sayaq olurdu gecə,
Ömrünü həvəslə verirdi heçə.
Neçə gün yaşadı vəhşilərlə tək,
Bu həyat ölümdən pis idi gerçək.
Gah canan qəbrinə səcdə edərdi,
Gah ceyran ardınca çölə gedərdi.
Qarışqa gözündə məskəni vardı,
Qəbirdən-qəbirə addımlayardı.
Bu hicran qüvvədən saldı Məcnunu,
Nəhayət oxudu köç məktubunu...

LEYLİNİN QƏBRİ ÜZƏRİNDƏ MƏCNUNUN ÖLMƏSİ

Məşhur söz ustadı, o söz Loğmanı
Belə tamamlayır bizim dastanı:
O xırmanı yanmış alışıb söndü,
Göz yaşından olan xırmana döndü.
İnsafsız fələyin əl dəyirmanı,
Üyüdüb apardı həman xırmanı.
Çünki, zəif düşdü get-gedə bədən,
Daha gücsüz oldu o əvvəlkindən.
Canı ayağından dodağa çatdı,
Günü axşam olub zülmətə batdı.

Sızlayıb ahları göyə yüksəldi,
Torpaq gəlininin yanına gəldi.
O hasarlı qəbrə üz qoyub yatdı,
Gəmisi bulanıq bir suya batdı.
Xəstə qarıncatək başı fırlandı,
Yaralı ilantək qıvrılıb yandı.
İki-üç beyt dedi qəmlə, möhnətlə,
İki-üç göz yaşı tökdü həsrətlə.
Sonra da göylərə tutub üzünü,
Əl açıb o zaman yumdu gözünü:
"Ey bütün aləmi qurub xəlq edən!
Səni əzizinə and verirəm mən.
Al dərdli canımı, ya pərvədigar!
Məni sevgilimin yanına apar!
Bu canı bərklikdən özün azad et,
Apar o dünyaya, könlümü şad et".
Deyib bu sözləri, baş qoydu yerə,
Qəbri qucaqladı, o birdən-birə.
Cananın qəbrini öpdükdən sonra,
"Dost" deyib, canını tapşırdı ona.
Keçdi bu körpüdən axır ki, o da,
Bu yoldan köçməyən varmı dünyada?
Elə bir yoldu ki, son başı ədəm[1],
Onun bəlasına düşəcək aləm...
...O zaman yayıldı bu səs hər yana,
Yayıldı bu xəbər Ərəbistana.
Toplaşdı qohumlar, qəlbi yananlar,
Başına dərd gəlmiş qəmgin olanlar.
Baxdıqca meyidə nalə çəkdilər,
Şivən qopardaraq, qan-yaş tökdülər.
Gövhərini saçmış o qurur bədən,
Bir ağ sədəf kimi düşmüşdü, bilsən!
Qızılla sildilər sədəf tozunu,
Yenə də sürtdülər ənbərlə onu.
Onun müşk kimi saçları vardı,
O öz nəfəsindən ətir saçardı.
Bu məzar ağlatdı hər yaslı qəlbi,

[1] *Ədəm* — yoxluq, ölüm.

Axdı göz yaşları yağışlar kimi.
Bu göz yaşlarıyla yuyub Məcnunu,
Torpaqdan torpağa qoydular onu.
Daxmanın yanını açıb, müxtəsər
Leylinin yanında dəfn eylədilər...
Sağkən vermişdilər bir əhdə qərar,
Ölüb bir beşikdə qoşa yatdılar...
Zaman dolaşdıqca hər iki qəbrə,
Tikdilər ordaca bir daş məqbərə.
Hüsnünə bağ-bostan həsəd aparan,
O türbə səcdəgah oldu çox zaman.
Bütün xəstələrə şəfa verərdi,
Cəfadan qurtarıb səfa verərdi.
İstəyi yerinə çatmasa əgər,
Geri qayıtmazdı ordan bir nəfər...

İÇİNDƏKİLƏR

Tərtibçilər: *Şəmistan Abdu oğlu Mikayılov*
Asya Məmmədəli qızı Bəkirova

NİZAMİ GƏNCƏVİ

POEMALAR

(*I kitab — ixtisarla*)

Bədii redaktoru ***A.A.Ələkbərov***
Texniki redaktoru ***Ə.Q.Rəhimov***
Korrektoru ***S.Suramqızı***

Yığılmağa verilmiş 10.06.2002. Çapa imzalanmış 26.11.2002.
Nəşrin formatı 60x84 1/16. Ofset kağızı №1. Məktəb qarnituru.
Ofset çapı. Fiziki və şərti ç.v. 15,0. Tirajı 1000.
Sifariş №14. Qiyməti müqavilə ilə.

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin "Maarif"
nəşriyyatı. Bakı—370111, A. Məhərrəmov küçəsi, № 4.

"Zəngəzur-MZ" kiçik istehsalat müəssisəsi.
Bakı, Vidadi küçəsi, 140.